

Uniwersytet Jagielloński
Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej

INSTYTUT INFORMACJI NAUKOWEJ I BIBLIOTEKOZNAWSTWA
Studia stacjonarne

Nr albumu: 1007804

Ocena:

Katarzyna Szczepaniec

*POLONICA W WYBRANYCH
MIĘDZYNARODOWYCH
BIBLIOTEKACH CYFROWYCH*

Opiekun pracy magisterskiej:
dr hab. Maria Próchnicka

Opracowano zgodnie z ustawą z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych
(t.j. Dz.U. 2006 nr 90 poz. 631 ze zm.)

Kraków 2010

Jagiellonian University
Faculty of Management and Social Communication

INSTITUTE OF INFORMATION AND LIBRARY SCIENCE

Full-time studies

Index number: 1007804

Grade:

KATARZYNA SZCZEPANIEC

POLONICA IN SELECTED
INTERNATIONAL DIGITAL
LIBRARIES

Supervisor:

dr hab. Maria Próchnicka

Prepared according to the Copyright Law (Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych) from
4 February 1994 (Dz. U. 1994 nr 24 poz. 83) with amendments from 25 July 2003 (Dz. U. 2003
nr 166 poz. 1610) and 1 April 2004 (Dz. U. 2004 nr 91 poz. 869)

Cracow 2010

Szczepaniec, Katarzyna (2010). *Polonica* w wybranych międzynarodowych bibliotekach cyfrowych. Praca magisterska pod kierunkiem dr hab. Marii Próchnickiej, Kraków, Instytut INiB, 154 s, 131 poz. bibliogr., 7 tab., 14 ryc., 6 wyk., 2 aneksy.

Abstrakt

Praca poświęcona jest problematyce bibliotek cyfrowych. Przedstawia zarys historyczny rozwoju bibliotek cyfrowych na świecie oraz w Polsce. Przybliża aspekty prawne i techniczne związane z tworzeniem cyfrowych kolekcji. Szczegółowo omawia dwie kolekcje o charakterze międzynarodowym: Europeana i Internet Archive, które posłużyły jako pole badawcze. W badaniach rozstrzygnięto kwestię obecności poloniców w międzynarodowych bibliotekach cyfrowych. Szczegółowo przedstawiono genezę i ewolucję znaczenia terminu *polonicum* oraz scharakteryzowano cyfrowe *polonica* odnalezione we wspomnianych bibliotekach.

Słowa kluczowe: BIBLIOTEKA CYFROWA – DIGITALIZACJA -
EUROPEANA – INTERNET ARCHIVE - POLONICUM

Abstract

Research work discuss the subject of digital libraries. It specifies the history and development of digital libraries in the world and in Poland. It describes legal and technical aspects of building digital libraries. The text characterizes two international libraries: Europeana and Internet Archive that were the research field. The research proved that international digital collections contain polish resources. The work describes significance and evolution of term *polonicum* and characterizes digital *polonica* that were find in mentioned collections.

Key words: DIGITAL LIBRARY – DIGITALIZATION – EUROPEANA
– INTERNET ARCHIVE – POLONICUM

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	5
Wstęp	6
1. <i>Polonica</i> – geneza i znaczenie terminu.....	12
1.1. Definicje terminu <i>polonicum</i> w wydawnictwach encyklopedycznych i innych opracowaniach	12
1.2. Bibliografia narodowa a znaczenie terminu <i>polonicum</i>	13
1.2.1. Wpływ historii Polski na bibliograficzną rejestrację <i>poloniców</i>	15
1.2.2. Zakres pojęcia <i>polonicum</i> w wybranych bibliografiach narodowych, retrospektywnych i bieżących.....	19
1.3. Zakres i znaczenie pojęcia <i>polonicum</i> w niniejszej pracy	28
2. Specyfika bibliotek cyfrowych	30
2.1. Znaczenie terminu biblioteka cyfrowa i digitalizacja.....	30
2.2. Zarys historyczny.....	33
2.2.1. Rozwój bibliotek cyfrowych na świecie.....	35
2.2.2. Rozwój bibliotek cyfrowych w Polsce	43
2.3. Zalety cyfryzacji	49
2.4. Różne aspekty tworzenia bibliotek cyfrowych.....	51
2.4.1. Aspekty techniczne	52
2.4.2. Uwarunkowania prawne	62
3. Charakterystyka badanych kolekcji cyfrowych – Europeany i Internet Archive	68
3.1. Europeana	68
3.2. Internet Archive	78
4. Wyszukiwanie i charakterystyka <i>poloniców</i>	90
4.1. Cel i charakterystyka badań, metoda badawcza	91
4.2. Wyszukiwanie wg kryterium językowego.....	93
4.2.1. Charakterystyka obiektów audiowizualnych	95
4.3. Wyszukiwanie <i>poloniców</i> wg kryterium etnicznego.....	109
4.3.1. Charakterystyka <i>poloniców</i> odnalezionych wg kryterium etnicznego	109
Zakończenie	126
Bibliografia	129
Indeks nazwisk.....	140
Spis rycin	143
Spis wykresów	144
Spis tabel.....	145
Aneks I.....	146
Aneks II.....	147

WYKAZ SKRÓTÓW

- BC – biblioteka cyfrowa
- BE – biblioteka elektroniczna
- BN - Biblioteka Narodowa
- BW – biblioteka wirtualna
- BCORE - Biblioteka Cyfrowa Ośrodka Rozwoju Edukacji
- BCPŁ - Biblioteka Cyfrowa Politechniki Łódzkiej
- BCUW – Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego
- CC – Creative Commons
- DC – Dublin Core
- EDL - European Digital Library
- FBC – Federacja Bibliotek Cyfrowych
- IA – Internet Archive
- ICT - Information and Communications Technology
- JBC – Jeleniogórska Biblioteka Cyfrowa
- KPBC – Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa
- MARC - MACHine Readable Cataloging
- MBC – Małopolska Biblioteka Cyfrowa
- NPR - Narodowy Plan Rozwoju
- OAI-PMH; OAI - Open Archive Initiative Protocol for Metadata Harvesting
- OCR - Optical Character Recognition
- PBI - Polskiej Biblioteki Internetowej
- PDF - Portable Document Format
- SGML - Standard Generalized Markup Language
- UE – Unia Europejska
- UKD – Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiąta
- WBC – Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa
- WBP – Wojewódzka Biblioteka Publiczna
- WWW – World Wide Web
- XML - Extensible Markup Language

WSTĘP

Niniejsza praca poświęcona jest problematyce bibliotek cyfrowych i obecności polskich zasobów w międzynarodowych bibliotekach cyfrowych.

Ewolucja znaczenia terminu *polonicum* na przestrzeni lat wymusiła konieczność sformułowania jednoznacznej definicji terminu na potrzeby niniejszej pracy. Głównym celem badań było wyszukanie *poloniców* oraz ich skategoryzowanie i opis. Wyszukiwanie prowadzono w dwóch wybranych bibliotekach cyfrowych: Europeanie i Internet Archive. Poprzez badania chciano udowodnić tezę, że w międzynarodowych bibliotekach cyfrowych można znaleźć *polonica*. Szczegółowe cele badawcze to porównanie odnalezionych *poloniców*, wskazanie podobieństw i różnic w obydwu zbiorach, oszacowanie jaką część międzynarodowych zasobów cyfrowych zajmują *polonica*, wskazanie, jaki typ obiektów dominuje w grupie odnalezionych *poloniców* oraz odpowiedź na pytanie jakie obiekty cyfrowe reprezentują wybraną grupę Polaków.

W celu zgromadzenia informacji o stanie badań dotyczących problematyki bibliotek cyfrowych oraz zapoznania się z poruszaną w nich tematyką korzystano w głównej mierze ze źródeł elektronicznych – baz bibliograficznych oraz materiałów konferencyjnych.

Z polskich źródeł bibliograficznych przeszukano bazy tworzone przez Bibliotekę Narodową w Warszawie: Polską Bibliografię Bibliologiczną (za lata 1995-), Bibliografię Analityczną Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej (za lata 1990-) oraz Bibliografię Zawartości Czasopism (1996-). Ograniczono się do roczników udostępnionych w formie elektronicznej, gdyż obejmują one swoim zakresem czas od drugiej połowy lat 90., kiedy można mówić o rozwoju bibliotek cyfrowych w Polsce. Za pośrednictwem platformy EBSCOhost przeszukano następujące bazy: Library, Information Science & Technology Abstracts, Academic Search Complete, Central & Eastern European Academic Source oraz ERIC - Educational Resource Information Center.

Źródłem najnowszych informacji o stanie badań nad bibliotekami cyfrowymi okazały się materiały konferencyjne. Tematy takie jak projektowanie, implementacja czy rozwój bibliotek cyfrowych są często poruszane na corocznych konferencjach naukowych organizowanych zarówno w naszym kraju, jak i za granicą. W roku 2009 miała miejsce druga edycja Konferencji "Polskie Biblioteki Cyfrowe" zorganizowana

w Poznaniu przez Bibliotekę Kórnicką PAN, Poznańską Fundację Bibliotek Naukowych oraz Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe. Znacznie dłuższy staż mają konferencje międzynarodowe. Jedną z nich jest European Conference on Research and Advanced Technology for Digital Libraries, która zorganizowana została już po raz 13, każdorazowo w innym kraju Unii Europejskiej, przez The European Conference on Digital Libraries (ECDL). Drugą konferencją, o której warto wspomnieć jest Joint Conference on Digital Libraries (10 edycja) organizowana wspólnie przez Association for Computing Machinery oraz IEEE Computer Society w różnych stanach USA. Poddano analizie strony internetowe powyższych konferencji [<http://www.man.poznan.pl/PBC/2009/>; <http://www.ecdlconference.eu/>; <http://www.jcdl.info/>], a w szczególności programy konferencji w celu zapoznania się z poruszaną tematyką i abstraktami referatów. W przypadku europejskiej konferencji wszystkie materiały wraz z tekstami referatów zostały udostępnione w formie elektronicznej poprzez bazę Springer Link w serii Lecture Notes in Computer Science (LNCS) [<http://www.springerlink.com/content/105633/>].

Analizie poddane zostały także spisy treści czołowych czasopism z dziedziny informacji naukowej i bibliotekoznawstwa. Z polskich wydawnictw ciągłych przeglądowni poddane zostały zeszyty z ostatniego dziesięciolecia (2000-) takich tytułów jak: „Zagadnienia Informacji Naukowej”, „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej” oraz „Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy EBIB”. Z czasopism zagranicznych wybrano tylko te, które w całości poświęcone są problematyce digitalizacji i bibliotek cyfrowych: „International Journal on Digital Libraries” (za lata 2002-) oraz „D-Lib Magazine” (za lata 2000-).

Autorka nie odnalazła publikacji, w których badano by problem występowania *poloniców* w międzynarodowych kolekcjach cyfrowych. Jednakże *polonica* tradycyjne tj. drukowane bądź rękopiśmienne były przedmiotem badań wielu uczonych. Badania takie miały różny zakres, niektóre ograniczały się do omówienia *poloniców* odnalezionych na terenie danego państwa [Danilewicz-Zielińska 2005; Klugman 1994], bądź miasta [Tomczykowska 1994]. Najczęściej jednak badano występowanie *poloniców* w wybranych zagranicznych instytucjach (muzeach, bibliotekach, archiwach, kościołach) [Czapnik 2001; Gołuszka 1994]. Przedmiotem innych badań była selekcja *poloniców* wg kryterium językowego [Bunak 2001] czasami z dodatkowym zawężeniem chronologicznym [Gołuszka 1994]. Ciekawym podejściem w badaniu *poloniców* wydaje się zastosowanie kryterium tematycznego, dotyczącego osób

[Zakrzewski 1986], zagadnień [Papiór 1997] bądź uwzględnienie w badaniu tylko *poloniców* określonego typu wydawniczego [Kalczyńska 2004].

Do omówienia ewolucji znaczenia terminu *polonicum* posłużyły głównie wydawnictwa autorstwa Józefa Korpały m.in. *Krótką historią bibliografii polskiej* [Korpała 1986] oraz wstępy do *Bibliografii Polskiej* [Estreicher 1882; 1939; 1961, 1967, 1979], *Joachima Lelewela bibliograficznych ksiąg dwoje* [Lelewel 1927] czy *Obrazu bibliograficzno-historycznego literatury i nauk w Polsce* [Jocher 1840].

Nie odnaleziono publikacji, w których omówiona została by problematyka *poloniców* zapisanych w formie cyfrowej - zarówno pod względem ich tematyki jak i liczby - i dostępnych za pośrednictwem kolekcji międzynarodowych. Omówiona została jednak rola jaką zasoby cyfrowe odgrywają w polskiej kulturze [Bednarek-Michalska 2005c]. Źródłem najnowszych informacji o stanie digitalizacji w Polsce jest głównie witryna internetowa stworzona pod patronatem Federacji Bibliotek Cyfrowych (FBC) [<http://fbc.pionier.net.pl/owoc/list-librs>], integrująca niemal wszystkie biblioteki cyfrowe w Polsce. Ponadto na stronie na bieżąco uaktualniane są informacje statystyczne o liczbie publikacji, ich typie, języku czy formacie a także lista dubletów. Przeprowadzone zostały także badania polskich bibliotek cyfrowych, opartych na oprogramowaniu dLibra, które polegały na analizie zawartości zasobu cyfrowego wspólnie przeszukiwanego w ramach FBC. W artykule przedstawiono wyniki, w których oceniano przydatność zasobu dla dydaktyki i nauki, biorąc pod uwagę kryterium chronologiczne oraz warsztat wyszukiwawczy [Skubała, Kazan 2008].

Sam proces wyszukiwania obiektów w bibliotekach cyfrowych oraz problemy z nim związane były wielokrotnie przedmiotem badań. Niektóre analizowały ten proces pod względem semantycznym i pragmatycznym, czyli jak precyzować zapytanie, by uzyskać jak najlepszą odpowiedź na nie oraz jak ocenić wybrane zapytanie [Nguer 2007]. Inne charakteryzowały konkretną metodę wyszukiwawczą [Ferro 2009] lub analizowały wyniki wyszukiwania na konkretne zapytania wyszukiwawcze, które najczęściej dotyczyły wybranej dziedziny wiedzy [Vemuri 2006; Larson, Frontiera 2004] bądź osoby [Audenaert 2005]. Na Europejskiej Konferencji nt. Bibliotek Cyfrowych przedstawiony został problem, zbliżony do tego poruszonego w niniejszej pracy. Omówiony został projekt badawczy, którego celem jest umożliwienie użytkownikom dostępu do dziedzictwa kulturowego zgromadzonego w sieci, bez ograniczeń, co do ich treści, języka czy formy udostępnienia. Prototyp wyszukiwarki MultiMatch, przedstawiony w referacie, zakłada współpracę nie tylko z bibliotekami

cyfrowymi, ale także z wirtualnymi muzeami, archiwami oraz popularnymi periodykami dotyczącymi szeroko pojętej kultury. Poruszono także problem wyszukiwania obiektów w środowisku wielojęzycznym [Amato 2008].

Można wyróżnić grupę badań prowadzoną na określonym typie obiektów, jak w przypadku prezentowanych w niniejszej pracy, obiektów audio-wizualnych. Analizie poddane zostały metadane opisujące obiekty audio i wideo, ich ewolucja i standardy [Sutter 2006]. Częstym powodem przenoszenia obiektów z formy analogowej na cyfrową jest ich ochrona oraz zapewnienie dostępu do cennych zbiorów, przykładem analiz prowadzonych w tym zakresie mogą być badania płyt gramofonowych [Canazza, Orio 2009]. Prezentowane były pomysły jak zorganizować i zarządzać zdigitalizowaną kolekcją muzyczną [Wang 2006; Smeaton 2004], opisywano także kolekcje cyfrowe, gromadzące materiały o określonej treści, np. filmy historyczne [Savino, Peters 2004]. Kilkoro badaczy podjęło także badania w zakresie wyszukiwania obiektów w kolekcji o takim charakterze. Analizowali techniki wyszukiwawcze [Damm 2009 ; Meinard 2007], wyszukiwali obiekty o określonej treści [Petreli 2005] oraz zastanawiali się w jaki sposób przeciętny użytkownik wyszukuje obiekty audiowizualne [Cunningham, Nicols 2008]. Badaniom poddany został także schemat organizacyjny i ustrukturyzowanie obiektów w kolekcjach cyfrowych [Harb, Chen 2006]. Analizowano wpływ klasyfikacji, wg której uporządkowane są obiekty video, na ich późniejsze wyszukiwanie [Mitkal, Gupta 2006] oraz wpływ opisu obiektów audiowizualnych na ich wyszukanie [Pinto, Haus 2008].

Rozwój bibliotek cyfrowych, ich liczby, różnorodności udostępnianych w nich obiektów, może wywoływać wrażenie pewnego chaosu i trudności w ich oswojeniu i ogarnięciu szczególnie dla mniej zaawansowanych użytkowników. Dlatego coraz częstsze są próby integracji rozproszonych w sieci kolekcji cyfrowych. Mają one zazwyczaj charakter międzynarodowy bądź gromadzą kolekcje o podobnej tematyce. Omawiana jest ich specyfika i rola [Campbell 2009; Pyrounakis 2004], konkretne projekty [Amato 2008; Bjørner 2006] czy problemy związane z agregowaniem metadanych [Mazurek, Werla 2009].

Bardzo przydatna okazała się publikacja Małgorzaty Kowalskiej z 2007 roku pt. *Digitalizacja zbiorów bibliotek polskich*. Zawiera ona całość teorii i zagadnień związanych ze stosowaniem digitalizacji, jej tematyką prawną i ujęciem międzynarodowym oraz także ocenę jej stanu w poszczególnych bibliotekach w Polsce [Kowalska 2007]. Interesujące materiały odnaleziono także wśród artykułów wydanych

w ramach prac zbiorowych poświęconych bibliotekom cyfrowym i tematyce pokrewnej jak wydana w 2007 roku praca *Biblioteki cyfrowe. Projekty, realizacja, technologie* [Szczepańska 2007; Bednarek- Michalska 2007; Potęga 2007; Franke 2007, Kolasa 2007]. Do omówienia pragmatyki tworzenia bibliotek cyfrowych, tj. zagadnień prawnych i technicznych, posłużyły głównie prace Marka Nahotki [Nahotko 2004; 2006] oraz Sybilli Stanisławskiej-Kloc [Stanisławska-Kloc 2005] i Barbary Szczepańskiej [Szczepańska 2007; 2005].

Charakterystyka dwóch międzynarodowych bibliotek cyfrowych przygotowana została w głównej mierze w oparciu o informacje zawarte na stronach internetowych Europeany [<http://www.europeana.eu/portal/>] oraz Internet Archive [<http://www.archive.org/>].

W pracy posłużono się kilkoma metodami badawczymi. W odniesieniu do rozdziałów 1 i 2 wykorzystano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa, a w rozdziale 3 dodatkowo analizowano informacje zawarte na stronach internetowych. Zastosowana metoda badawcza w rozdziale czwartym to poszukiwanie informacji za pomocą instrukcji wyszukiwawczych wpisywanych do wyszukiwarek – Europeany i Internet Archive - z użyciem głównie modułu wyszukiwania zaawansowanego, jak również analiza wyników wyszukiwania.

Praca została podzielona na cztery rozdziały. Rozdział pierwszy poświęcony został teoretycznym zagadnieniom związanym z genezą terminu *polonicum* i ewolucją jego znaczenia od końca XVIII wieku. Oprócz omówienia definicji encyklopedycznych i słownikowych zanalizowano także występowanie terminu *polonicum* w narodowych spisach bibliograficznych oraz wpływ, jaki na ich rozwój wywarła historia Polski. Tło historyczne posłużyło do sformułowania definicji terminu *polonicum*, ujednolicającej jego znaczenie w obrębie niniejszej pracy.

Rozdział drugi omawia specyfikę bibliotek cyfrowych. W oparciu o polskie i zagraniczne wydawnictwa informacyjne wyjaśnione zostały terminy: biblioteka cyfrowa i digitalizacja. Przedstawiony został zarys historyczny rozwoju bibliotek cyfrowych na świecie i w Polsce. Omówiono zalety digitalizacji z punktu widzenia działalności bibliotecznej oraz poruszono problemy napotymane przy tworzeniu bibliotek cyfrowych. Zasygnalizowane zostały uwarunkowania prawne i techniczne pragmatyki budowy i rozwoju bibliotek cyfrowych.

W rozdziale trzecim szczegółowo scharakteryzowane zostały dwie biblioteki cyfrowe: Europeana i Internet Archive. Analiza obu kolekcji zawiera: opis historii

powstania i rozwoju biblioteki, nakreślenie misji i celów kolekcji oraz charakterystykę specyfiki i funkcjonalności biblioteki.

Rozdział czwarty jest rozdziałem badawczym. Przy zastosowaniu metody wyszukiwania zaawansowanego w wybranych kolekcjach, udowodniono tezę występowania *poloniców* w bibliotekach o zasięgu międzynarodowym. Badanie przeprowadzone zostało w dwóch etapach: wyszukiwania *poloniców* według kryterium językowego oraz etnicznego. Odnalezione zasoby zostały scharakteryzowane pod względem ilościowym, formalnym i treściowym. Dodatkowo dokumenty audio-wizualne w języku polskim poddane zostały szczegółowej analizie w oparciu o stworzoną i dołączoną do pracy bazę danych.

Autorka pragnie złożyć podziękowania opiekunowi niniejszej pracy, Pani dr hab. Marii Próchnickiej za poświęcony czas, pomoc, udzielone porady i wskazówki podczas pisania pracy.

1. *POLONICA* – GENEZA I ZNACZENIE TERMINU

Celem rozdziału jest przedstawienie genezy i kształtowania się znaczenia pojęcia *polonicum*. Zanalizowane zostaną zmiany jakim pojęcie to ulegało od końca XVIII wieku. Punktem wyjścia jest omówienie definicji encyklopedycznych i słownikowych terminu *polonicum*. Szeroko potraktowane zostanie także zagadnienie *poloniców* w polskich spisach bibliograficznych, przede wszystkim narodowych oraz wpływ, jaki na ich rozwój wywarła historia Polski. Scharakteryzowane zostaną najważniejsze polskie bibliografie począwszy od spisu Józefa Andrzeja Załuskiego *Bibliotheca Polona Magna Universalis* z drugiej połowy XVIII wieku, poprzez XIX-wieczną *Historię literatury polskiej* Feliksa Bentkowskiego, *Bibliograficznych Ksiąg Dwoje* Joachima Lelewela, *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce* Adama Jochera i *Bibliografię Polską* Karola Estreichera a skończywszy na czterocłonowej bieżącej bibliografii narodowej. Choć, w spisach zestawionych w XVIII i XIX wieku, bibliografowie często nie posługiwali się terminem *polonicum*, to analiza zasięgu poszczególnych spisów bibliograficznych pozwala wyróżnić rodzaje dokumentów, które ze względu na różne kryteria uznawali oni za *polonica*. Tło historyczne posłużyło do sformułowania definicji terminu *polonicum* na potrzeby niniejszej pracy.

1.1. DEFINICJE TERMINU *POLONICUM* W WYDAWNICTWACH ENCYKLOPEDYCZNYCH I INNYCH OPRACOWANIACH

Encyklopedia Wiedzy o Książce (EWOK) podaje, że termin *polonicum* wywodzi się od łacińskiego słowa *polonius* to znaczy polski. Dalej *EWOK* definiuje *polonica* jako:

„dokumenty (druki, rękopisy, dzieła sztuki, pamiątki historyczne itp.) polskie lub dotyczące Polski. Czasem używa się tego wyrazu wyłącznie w zastosowaniu do książki, np. *polonica zagraniczne* to książki napisane przez Polaków, po polsku lub dotyczące Polski. Termin powstał w XX wieku.” [Birkenmajer, Kocowski, Trzynadłowski red., 1971].

Podobną definicję, podaje też m.in. *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych* Kopalińskiego [Kopaliński, 1988], *Podręczny Słownik Bibliotekarza* [Więckowska, Pliszczyńska red., 1955], *Leksykon PWN* [Karwowski 1972]. Z kolei

Nowa Encyklopedia Powszechna PWN, podaje dodatkowo, że „podobnie określa się dokumenty innych narodów, np. bohemica, rossica” [Kalisiewicz 1996].

Bardzo obszerną definicję *polonicum* przytacza *Encyklopedia Współczesnego Bibliotekarstwa Polskiego*. Poza wyjaśnieniem terminu podaje także miejsca na świecie gdzie *polonica* się znajdują, z dokładnością do konkretnych miast, a nawet bibliotek [Głombiowski red., 1976].

Podręcznik pod redakcją Zbigniewa Żmigrodzkiego *Bibliografia. Metodyka i organizacja* przytacza sugestię Alodii Kaweckiej-Gryczowej, by znaczenie terminu *polonicum* poddać gradacji. Zaproponowała ona rozróżnienie *poloniców* na ‘właściwe’ i ‘uboczne’. Do *poloniców* właściwych (*sensu stricto*) zaliczyła druki wydane na ziemiach polskich, napisane przez Polaków i w języku polskim, jak również książki wydrukowane gdziekolwiek oraz książki obce w całości poświęcone Polsce. Do grupy *poloniców* ubocznych zaklasyfikowała natomiast dzieła w obcych językach, napisane przez obcych autorów, ale działających w Polsce, wreszcie wszystkie książki luźno związane z Polską – rozdziały dotyczące Polski lub dedykowane Polakom. Wykluczyła jednak wydawnictwa o zasięgu uniwersalnym, typu encyklopedyczno-bibliograficznego [Żmigrodzki red. 2000, s. 262].

1.2. BIBLIOGRAFIA NARODOWA A ZNACZENIE TERMINU *POLONICUM*

Historia teorii i metodyki bibliografii jest już długa. Jak zaznacza Józef Korpała bibliografia jako dyscyplina naukowa pojawiła się dopiero w XVI wieku. Bezpośrednią przyczyną tego stało się wynalezienie druku, a co za tym idzie rozwój produkcji drukarskiej i upowszechnienie książki [Korpała 1953, s. 10-11]. Duży wzrost liczby publikacji wywołał konieczność ich opracowania i systematyki. Tytuł «ojca bibliografii nowożytnej» przyznaje się Konradowi Gesnerowi [1516-1575], twórcy pierwszej bibliografii uniwersalnej – *Bibliotheca* (1545), obejmującej całokształt europejskiej twórczości naukowej i literackiej.

W bibliografii praktycznej spotkać się można z wieloma rodzajami spisów. Jest dużo opracowań, które przedstawiają i charakteryzują rodzaje bibliografii i kryteria ich podziału (jak: *Bibliografia. Metodyka i organizacja* (2000) pod redakcją Zbigniewa Żmigrodzkiego, *Podstawy bibliografii* (1986) Aleksandry Mendykowej, *Rodzaje bibliografii* (1984) Marii Dembowskiej, *O bibliografii dla niewtajemniczonych* (1974)

Heleny Hleb-Koszańskiej, *Rodzaje bibliografii. Metodyka i technika ich opracowania* (1984) pod redakcją Adama Jarosza i Zbigniewa Żmigrodzkiego, *Bibliografia* (1975) Emilii Kurdybachy czy *Wstęp do bibliografii* Marty Burbianki [Burbianka 1974]. Ponadto można sięgnąć także do Polskiej Normy: *Bibliotekarstwo i bibliografia. Rodzaje i części składowe bibliografii. Terminologia* (PN-89/N-01225).

Termin bibliografia jest dziś wieloznaczny. Jak podaje podręcznik *Bibliografia. Metodyka i organizacja* współcześnie w terminologii polskiej można nim określić cztery pojęcia: 1) bibliografia jako jedna z dyscyplin nauki o książce badająca i opisująca wszelkie dokumenty, 2) metodyka bibliograficzna ustalająca zasady sporządzania spisów bibliograficznych, 3) spis dokumentów uporządkowany wg określonego kryterium, spełniający określone zadania informacyjne, 4) działalność bibliograficzna, która polega na procesach sporządzania różnego rodzaju opracowań bibliograficznych, organizacji i koordynacji ich wytwarzania [Żmigrodzki red. 2000, s. 13].

Jednym z podstawowych zadań bibliografii w rozumieniu nauki o książce jest nie tylko badanie, ale także opisywanie piśmiennictwa, czyli umiejętność sporządzania spisów bibliograficznych - jest to tak zwana bibliografia praktyczna – kluczowa dla tej pracy, ponieważ właśnie jej rezultaty są przedmiotem analizy w podrozdziale 1.2.2.

Bibliografie narodowe to zestawienia, które ujmują piśmiennictwo wszelkiej treści, co znaczy, że ich zakres jest pełny. Dobór materiału wynika z przyjętego zasięgu tj. cech wydawniczo-formalnych. Najczęściej uznawanym kryterium jest zasięg terytorialny – który nakazuje rejestrować całokształt produkcji wydawniczej na terenie danego państwa. Dobór materiałów według jednego tylko kryterium okazuje się niekompletny, jeśli bibliografia ma mieć charakter narodowy. Dlatego dodatkowo bierze się pod uwagę kryterium językowe – uwzględniające wszystkie druki wydane w języku danego narodu, niezależnie od miejsca wydania ; kryterium przedmiotowe – włączające do spisu wszelkie dokumenty, których treść dotyczy danego narodu lub państwa ; kryterium etniczne – klasyfikujące wszystkie dokumenty napisane przez osobę o danej narodowości, niezależnie od miejsca i języka publikacji. Druki włączone do bibliografii narodowej, które nie zostały wydane na terytorium danego państwa, są nazywane drukami eksterytorialnymi (*exteriorica*). Selekcja w bibliografii narodowej powinna stanowić margines, choć dopuszczalne jest wykluczenie ze spisu niektórych dokumentów ze względu na kryteria formalne (np. wysokość nakładu czy liczbę stron). Bibliografie narodowe dokumentują dorobek intelektualny i kulturowy ogółu narodu, są

podstawowym źródłem do badań naukowych nad rozwojem nauki i myśli w danym państwie, dlatego tak ważne jest by były możliwie jak najbardziej kompletne.

1.2.1. WPŁYW HISTORII POLSKI NA BIBLIOGRAFICZNĄ REJESTRACJĘ *POLONICÓW*

Józef Korpała słusznie zauważył, że „dzieje bibliografii w Polsce w większym stopniu niż w jakimkolwiek innym kraju wiążą się z dziejami narodu i rozwojem kultury umysłowej” [Korpała 1969, s. 7]. Jeszcze dobitniej napisał o tym Adam Jocher: „nie ma pono kraju, w któryby trudniej było, dokonać zebranie pełne bibliograficzne jak w Polsce, czego przyczyny [...] zawisłe są od szczególnych kraju okoliczności [Jocher 1857, s. XVIII]”.

Nie sposób nie poprzeć wyrażonej przez tych autorów opinii. Przez kilka wieków sytuacja polityczna Polski była bardzo trudna. Istniejąca od 1569 roku Rzeczpospolita Obojga Narodów zaczęła powoli tracić swoją wysoką pozycję na arenie międzynarodowej. Wiek XVI określany mianem Złotego, cechuje rozwój kultury, wyznaczany renesansowym humanizmem i reformacją oraz osiągnięciami w nauce i sztuce na poziomie europejskim. Jeśli spojrzeć na rozwój bibliografii na świecie, można zauważyć, że pierwsze bibliografie narodowe opracowywane były właśnie XVI wieku, choć ich rozkwit przypadł na wiek XVIII. Maria Dembowska łączy początki bibliografii w Polsce z nazwiskiem Szymona Starowolskiego [1588-1656], który już w XVII wieku zestawiał prace stu autorów w dziele *Scriptorum Polonicorum Hekatontas* (1625). Jednak zauważa ona, że dzieło to należy raczej do historii literatury niż do bibliografii [Dembowska 2001, s. 14]. Ponadto nie było to zestawienie obiektywne i kompleksowe, gdyż jak podaje Korpała w doborze materiałów Starowolski kierował się nie tylko kryteriami ortodoksji wyznaniowej [Korpała 1986, s. 36], ale także własnym sądem: „pisał tylko o tych najwybitniejszych, którzy potomności pozostawili dzieła świadczące o ich wyższości umysłowej ; takich zaś, jego zdaniem, niewielu było” [Korpała 1953, s. 15]. Wiek XVII także nie przyniósł ze sobą większych zmian, o bibliografii nadal było „głucho”, choć powstały prace ciekawe jak na przykład Samuela Niedzielskiego [1584-1651] *Miechovia* (1634) [Korpała 1953, s. 17].

Od drugiej połowy XVII wieku aż do 1717 roku w Polsce niemal ustawicznie, z niewielkimi przerwami trwały wojny i najazdy, potęga państwa polskiego słabła prowadząc do zahamowania postępu. Polskę dosięgnął kryzys gospodarczy i polityczny

doprowadzając ostatecznie do anarchii. Zdestabilizowane państwo padło ofiarą intryg silniejszych sąsiadów. W 1772 doszło do jego I rozbioru, dokonanego przez Rosję, Prusy i Austrię. Próbę ratowania Rzeczypospolitej podjęto uchwalając 3 maja 1791 roku Konstytucję, likwidując tym samym Unię z Wielkim Księstwem Litewskim i tworząc formalnie jednolite państwo – Polskę. Konstytucja doprowadziła jednak do wojny z Rosją a w efekcie do drugiego i trzeciego rozbioru państwa polskiego, kolejno w 1793 roku i 1795 roku. Całkowita likwidacja państwa polskiego, była ciosem dla Polaków, znaczna część z nich, wyemigrowała z kraju, głównie do Saksonii, Włoch i Francji. Terytorium dawnych granic Polski było zubożone w następstwie wcześniejszych najazdów, w wyniku których grabieży uległo wiele cennych zbiorów, zarówno dzieł sztuki jak i książek.

Polska, choć istniała w sercach narodu, zniknęła z mapy Europy – brak granic uniemożliwił podjęcie pracy nad bibliografią narodową, w której głównym kryterium doboru jest kryterium terytorialne. Niemniej jednak w XIX wieku powstały spisy o charakterze retrospektywnym: *Historia literatury polskiej* (1813, 1814) Feliksa Bentkowskiego, *Bibliograficznych Ksiąg Dwoje* (1823, 1826) Joachima Lelewela, *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce* (1840, 1842, 1857) Adama Jochera i *Bibliografia Polska* (1872-) Karola Estreichera. Kryteria doboru materiałów do tych zestawień bibliograficznych, a tym samym różne znaczenia pojęcia *polonicum*, są omówione w podrozdziale 1.2.2.

Dużym ciosem dla środowiska bibliotecznego było wywiezienie w 1795 roku Biblioteki Rzeczypospolitej Załuskich Zwanej. Założona została przez braci Załuskich – Józefa Andrzeja i Andrzeja Stanisława – wybitnych bibliofilii i zbieraczy książek. Celem fundatorów miała pełnić funkcje biblioteki narodowej oraz centrum życia kulturalnego dlatego w 1747 roku oddali ją do użytku publicznego. Dodatkową zasługą Józefa Andrzeja jest pionierstwo w dziedzinie polskiej bibliografii narodowej. W broszurze *Programma litterarium ad bibliophilos* (1732) naszkicował naukowo-wydawniczy program rozwoju bibliografii w Polsce. Pisał w niej także o zamiarze stworzenia narodowej bibliografii retrospektywnej – zamysł ten zrealizował przygotowując wielotomowe dzieło *Bibliotheca Polona magna universalis*. Niestety zapisane w rękopisie zestawienie bibliograficzne zniszczone zostało podczas działań wojennych w 1944 roku. Idee braci Załuskich były pielęgnowane przez cały wiek XIX, kiedy Polska nie miała żadnych formalnych podstaw do istnienia. Świadczyć o tym mogą liczne inicjatywy kolekcjonerskie – zbierano pamiątki narodowe, książki,

pielęgnowano kulturę. Znamienite rody Czartoryskich, Raczyńskich, Ossolińskich, Sapiechów, Radziwiłłów, Leszczyńskich, Daniłowiczów czy Lubomirskich solennie gromadziły środkami własnymi ogromne księgozbiory domowe. Był to okres kiedy polskość była bardzo mocno akcentowana.

Aż do końca XIX stulecia w Polsce nie było warunków by wydawać bieżącą rejestrację poloników, a przecież choć Polska formalnie nie istniała, produkcja wydawnicza na jej terenach nie zamarła. Bardzo trudno było jednak prowadzić rejestrację ze względu rozbić rozbiórowe, utrudniony dostęp do piśmiennictwa i brak środków finansowych oraz przeszkody stawiane przez władze poszczególnych zaborów. Rodzące się inicjatywy bieżącej rejestracji poloników nie zdołały przetrwać próby czasu. W takich warunkach politycznych bardzo trudnym było zestawić materiał do jakiegokolwiek spisu bibliograficznego.

Daria Nałęcz zauważa, że mimo wszelkich przeciwności, naród polski dojrzał do niepodległości szybciej, niż umożliwiały to warunki międzynarodowe. Zaborcy nie byli w stanie zwalczyć Polski odradzającej się w sercach Polaków, a ich duchowa niezawisłość była coraz silniejsza. Dało się zauważyć, że w ogólnopolskiej wymianie myśli, coraz mniejsze znaczenie miały granice zaborów. Polska nie umarła w sercach Polaków dzięki kulturze, która była czynnikiem przeciwdziałającym wynarodowieniu [Nałęcz 1991, s. 3-5].

Koniec I wojny światowej przyniósł długo wyczekiwaną niepodległość. W okresie II Rzeczypospolitej Polska musiała uporać się z konfliktami wewnątrzpaństwowymi, wielonarodowością społeczeństwa, repolonizacją i wyrównaniem różnic między zaborami. Ważnym w tym okresie zadaniem była rejestracja strat jakie w wyniku działań wojennych poniosły biblioteki, muzea, archiwa i sklasyfikowanie tego co pozostało, jak również próba odzyskania pamiątek zawłaszczonych.

Jak pisze Zofia Gaca-Dąbrowska wówczas też zintensyfikowała się idea odbudowy Biblioteki Narodowej, centralnej biblioteki w państwie, kierującej działalnością innych. Już od 1918 roku zaczęto gromadzić dla niej zbiory, uzupełnione później o zwrócone częściowo przez Rosję (na podstawie postanowień traktatu ryskiego – 1921) zbiory Załuskich. Formalnie Biblioteka Narodowa powstała dopiero w 1928 roku, a przy niej powołano Instytut Bibliograficzny z zadaniem opracowywania bieżącej bibliografii narodowej [Gaca-Dąbrowska 1983, s. 27-28]. Wyrazem realizacji

tego celu było ukazanie się w 1928 roku pierwszego rocznika *Urzędowego Wykazu Druków*, pierwszej bibliografii bieżącej.

Najazd hitlerowski na Polskę w 1939 roku, znów utrudnił zadanie bibliografom. Jednak – jak wspomina Korpała – „mimo ciężkich warunków wojennych i wrogich zarządzeń władz okupacyjnych bibliografia polska pracowała tajnie, kontynuując dawne prace, podejmując nowe”. Zbierano i zestawiano w dalszym ciągu materiał do *Urzędowego Wykazu Druków*, który zaczął się znów ukazywać w 1946 roku jako *Przewodnik Bibliograficzny*. Straty poniesione jednak na polu bibliografii, w wyniku zniszczeń jakim uległy pracownie bibliograficzne, powodując utratę czasami nawet całości zgromadzonego materiału, są nieocenione [Korpała 1986, s. 204-205].

Okres Polski Ludowej (PRL 1952-1989) jaki nastąpił w naszym kraju po wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej był czasem, jaki Józef Korpała nazwał eksplozją bibliograficzną. W czasie tych prawie czterdziestu lat rozwinęła się bibliografia w każdej niemal dziedzinie, a poziom prac bibliograficznych bardzo się podniósł [Korpała 1986, s. 255, 274]. Niemniej jednak był to okres naznaczony cenzurą, także w przypadku bibliografii. Jadwiga Czachowska napisała: „Jeśli chodzi o publikacje bibliograficzne, były to: cenzura wewnątrz placówek naukowych oraz w wydawnictwach i redakcjach; debit na publikacje zagraniczne, w tym zwłaszcza na polskie wydawnictwa emigracyjne: ograniczenie w bibliotekach (również naukowych) dostępu do druków według władzy «nieprawomyślnych», zamknięty system dystrybucji niektórych wydawnictw i danych” [przycydam za Bilikiewicz-Blanc 2007, s. 62]. Z kolei Stefan Kisielewski stwierdził, że cenzura w publikacjach naukowych i bibliograficznych, przejawiała się w doborze materiału i odpowiednich informacji. Zaś jej stosowanie przez ówczesną władzę miało na celu „kształtowanie określonego obrazu przeszłości” [przycydam za Bilikiewicz-Blanc 2007, s. 61].

W PRL-u uformowany został kształt współczesnej bieżącej bibliografii narodowej, która nieprzerwanie od tego czasu rejestruje polską produkcję wydawniczą. Poszczególne człony, które składają się na bibliografię narodową o charakterze bieżącym omówione zostały w podrozdziale 1.2.2.

Warto także zaznaczyć, że od połowy XVIII wieku aż po wiek XX włącznie częstym zjawiskiem była emigracja. Znaczna część uchodźców emigrowała z terenów Polski z przyczyn politycznych. Największe fale emigracji miały miejsce po upadku powstania listopadowego (1830) i styczniowego (1864), następnie w wyniku wychodźstwa przymusowego podczas I wojny światowej oraz migracji ludności po

zmianie granic w następstwie postanowień konferencji w 1945 roku, aż wreszcie po wprowadzeniu stanu wojennego w 1981 roku. Andrzej Paczkowski pisze, że „nowoczesna synteza dziejów narodowych [...] musi uwzględniać istnienie pokaźnej ilościowo masy ludności polskiej, przyznającej się do więzów etnicznych i kulturowych z polskością i mieszkającej w obcych państwach” [przycitam za Bilikiewicz-Blanc 2007, s. 11]. Rozproszenie Polaków po świecie, spowodowane dramatycznymi dziejami narodu, powoduje konieczność rejestrowania w bibliografii narodowej poloniców zagranicznych, by pokazać pełny obraz wkładu Polaków do powszechnej cywilizacji i kultury.

1.2.2. ZAKRES POJĘCIA *POLONICUM* W WYBRANYCH BIBLIOGRAFIACH NARODOWYCH, RETROSPEKTYWNYCH I BIEŻĄCYCH

Każdy z autorów bibliografii sam określał kryteria według których dobierał materiały do sporządzanego przez siebie spisu. Możliwości opracowania kompletnych spisów były uzależnione od sytuacji w kraju, dlatego też warunki jakie druk musiał spełnić, by zostać do niego zaklasyfikowanym, ulegały niekiedy modyfikacjom. O sporze terminologicznym i trudnościach, co do określenia zakresu pojęcia *polonicum*, Kazimierz Piekarski w 1936 roku pisał tak:

„gdy określimy *polonicum* z punktu widzenia państwowości polskiej, powstanie szereg wątpliwości, wynikających bądź z faktu dualizmu Rzeczypospolitej w owym czasie, bądź też ze zmienności granic, bądź z zagadnienia terytoriów lennych, czy wreszcie z faktu niepokrywania się granic państwa z zasięgiem polskiej administracji kościelnej. Stanąwszy zaś na stanowisku narodowości polskiej następczy sobie trudności nie do pokonania” [przycitam za Bilikiewicz-Blanc 2007, s. 34].

Autor pierwszej narodowej bibliografii polskiej Józef Andrzej Załuski [1702-1774] powziął zamiar opracować wielką bibliografię „wszystkich autorów, którzy w jakimkolwiek języku, pisali kiedykolwiek o sprawach polskich do 1700 r.” [Korpała 1986, s. 48]. Praca nad *Bibliotheca Polona Magna Universalis* zajęła mu kilkadziesiąt lat licząc od 1742 roku. Załuski pojęcie *polonicum* potraktował bardzo szeroko. Józef Korpała dokładnie opisuje zasięg bibliografii Załuskiego. Dzieło biskupa kijowskiego w zamierzeniu miało objąć dziesięć tomów. Wyznaczony przez Załuskiego zasięg był szeroki za sprawą różnorodnych kryteriów doboru materiału. Jeśli chodzi o kryterium terytorialne to brał pod uwagę dzieła wydane w Polsce oraz dzieła autorów pruskich, inflanckich, kurlandzkich, pomorskich, śląskich i obcych, którzy mieszkali na

terytorium Polski. Na podstawie kryterium językowego zaliczał do bibliografii utwory obce przetłumaczone na język polski, zaś ze względu na kryterium etniczne wszystkie utwory napisane przez autorów pochodzenia polskiego. Ostatnie kryterium – treściowe - pozwoliło mu zaklasyfikować do spisu utwory dedykowane Polakom, utwory autorów obcych dotyczące Polski - belgijskie i niemieckie.

W opracowanym przez niego zestawieniu znalazł się także spis dzieł i autorów powiązanych z Wielką Rusią – tematyką, miejscem wydania i narodowością pisarza. Jozef Korpała stwierdził, że uwzględnienie w niej druków ruskich wykroczyło poza standardowe ramy bibliografii narodowej, którą i tak pojmował bardzo szeroko [Korpała 1953, s. 35-36]. Załuski własnoręcznie przygotował dziewięć tomów, przygotowanie ostatniego tomu zlecił jednemu ze swoich współpracowników a przygotowanie do wydruku rękopisów Janowi Danielowi Janockiemu - niestety plany te nie doczekały się realizacji. [Korpała 1986, s. 53]. Rękopis Załuskiego wywieziono po trzecim rozbiórce Polski, wraz z całą Biblioteką, do Petersburga. Gdy bezcenne spisy wróciły do Polski, na mocy postanowień traktatu ryskiego w 1921 roku, a Biblioteka Narodowa formalnie została zorganizowana, jej pracownicy zajęli się ich opracowywaniem. Wszelkie jednak działania przerwała wojna, w wyniku której wielkie dzieło Załuskiego spłonęło w 1944 roku.

Z mniejszych, w rozumieniu zasięgu, dzieł Załuskiego, choć nie mniej ważnych, należy wspomnieć *Bibliotheca poetarum Polonorum, qui Patrio sermone scripserunt, to jest katalog trojaki polskich wierszopisów ojczystych językiem piszących* (1754). Korpała wskazuje na fakt, że tytuł tej bibliografii jest zawężony. Pisze, że „zawiera zestawienie nie tylko oryginalnej twórczości poetów polskich, lecz także przekłady z języków obcych na język polski, w tym również przekłady utworów łacińskich autorów polskich. Zasięgiem jej objął Załuski dzieła wydane w Polsce i polonica zagraniczne” [Korpała 1986, s. 49].

Bliskim współpracownikiem Załuskiego, będącym trochę w jego cieniu, był Jan Daniel Janocki [1720-1786]. Ogłosił on drukiem kilkanaście prac bibliograficznych, z których najgłośniejszą były *Janociana* (1776, 1779, 1819). Jak zauważa M. Dembowska w jego pracach „można obserwować stopniowe doskonalenie się metody bibliograficznej” przejawiającej się m.in. w umieszczaniu adnotacji krytycznych przy opisach dzieł [Dembowska 2001, s. 16].

Na początek wieku XIX przypada wydanie *Historii literatury polskiej wystawionej w spisie dzieł drukiem ogłoszonych* (1813, 1814) Feliksa Bentkowskiego

[1781-1852]. Według J. Korpały Bentkowski dostrzegał różnice między bibliografią a historią piśmiennictwa i wiedział, że napisanie historii literatury musi być poprzedzone bibliografią [Korpała 1953, s. 51]. Maria Dembowska przytacza fragmenty z przedmowy do pierwszego tomu, w którym Bentkowski wyjaśnia, że chciał zebrać i opisać to wszystko „co w naszym języku i przez naszych rodaków napisanego w każdym wydziale nauk i umiejętności posiadamy”. Tłumaczy także, że „znajdują się przeto [w *Historii Literatury Polskiej* – K.Sz.] dzieła rozmaitej wartości obok siebie wymienione” ponieważ chciał spisać druki polskie wszystkie, bez wyjątku [Dembowska 1970, s. 15]. Adam Jocher napisał, że „wszyscy odnosili się do dzieła Bentkowskiego [...] dzieło to stało się, że tak powiem, kamieniem gruntowym, na którym inni różnie budować zaczęli” [Jocher 1840, s. V].

Pierwszym teoretykiem bibliografii w Polsce był Joachim Lelewel [1786-1861]. Największym jego dorobkiem jest dzieło *Bibliograficznych Ksiąg Dwoje* (1923, 1926). W długim podtytule autor wyjaśnia, że podstawą do jego napisania były dwie prace Jerzego Samuela Bandtkie tj. *Historia drukarni krakowskich* (1815) oraz *Historia Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie przydany katalog inkunabułów polskich* (1821). Lelewel w przedmowie pisze, że postanowił opracować nagromadzone wiadomości bibliograficzne i historyczne, „które kraj nasz, a po wielkiej części literaturę narodową i narodowe dzieje obchodzić mogły” [Lelewel 1927, s. 11].

Lelewel zabiegał bardzo o wydanie drugiej edycji dzieła Bentkowskiego. Zadania tego podjął się Adam Jocher [1791-1860]. W zamierzeniu autora miała powstać bibliografia narodowa retrospektywna, jednak udało mu się wydać tylko trzy, z trzynastu zamierzonych. *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce, od wprowadzenia do niej druku po rok 1830 włącznie, z pism Janockiego, Bentkowskiego, Ludwika Sobolewskiego [et al.]* (1840, 1842, 1857) jest może niedokończoną, ale ważną próbą rejestracji bibliograficznej. W każdym tomie pierwszą część stanowi część historyczno-krytyczna, drugą bibliografia a trzecią noty. Jak podaje M. Dembowska: „prócz dzieł napisanych przez Polaków w kraju lub za granicą uwzględniono w części bibliograficznej również prace «mieszkańców prowincji Polsce niegdyś uległych» oraz cudzoziemców, którzy bądź to mieszkali w Polsce, bądź też odegrali jakąś rolę w dziejach kultury polskiej, wykazano również książki autorów obcych w Polsce wydane. Natomiast dzieła obce odnoszące się do Polski nie zostały umieszczone w «bibliografii» lecz w «notach»” [Dembowska 2001, s. 18]. Sam Jocher we wstępie do pierwszego tomu napisał: „o to bowiem chodziło, żeby i uczonym pod

względem wielości i ważności bibliograficznych materiałów, dzieło to pożytecznym uczynić, i ciekawym bez znużenia ich uwagi i znudzenia ciągłym tylko a suchem wyliczaniem bibliograficznym” [Jocher 1840, s. VII].

Dziełem pomnikowym, największego polskiego bibliografa Karola Estreichera [1827-1908] jest jego *Bibliografia Polska*. Bibliograf poświęcił większość życia na pracę nad spisem bibliograficznym, a samo jego wydanie zajęło kilkadziesiąt lat począwszy od roku 1872 roku. Pierwsza część *Bibliografii Polskiej* obejmuje stulecie XIX (1800-1880) [1872-1882]. Część druga zawiera w układzie chronologicznym stulecia XV-XIX (1455-1889) [1882-1890], trzecia natomiast stulecia XV-XVIII w układzie alfabetycznym [1891-1951]. Karol Estreicher nie zdążył dokończyć swojego dzieła, praca nie została jednak pogrzebana wraz z jego twórcą – kontynuacji dzieła podjął się syn bibliografa Stanisław (sfinalizował publikację części trzeciej *Bibliografii*), a następnie jego wnuk Karol junior, który przedsięwziął się reedycji części pierwszej.

Jak pisze Maria Dembowska w książce *Metoda Bibliografii Polskiej Karola Estreichera* dążył on do objęcia całego piśmiennictwa polskiego oraz Polski dotyczącego. By ten cel osiągnąć ustalił cztery kryteria według których dokonywał doboru materiału. Selekcjonował druki pod względem pochodzenia (według miejsca wydania), języka, tematu i przeznaczenia. Według tych założeń rejestrował druki wydane w państwie polskim i co ważne, w jego granicach historycznych, dzieła pisane przez Polaków oraz napisane w języku polskim niezależnie od miejsca wydania. Uwzględniał także dzieła obcych autorów dotyczące Polski, jak również dzieła, które drukowane były z przeznaczeniem dla Polaków np. dla szkół polskich. W spisie znalazły się także utwory dedykowane Polakom lub w inny sposób z kulturą polską związane [Dembowska 2001, s. 28-29].

W *Encyklopedii Powszechnej* Samuela Orgelbranda znaleźć można artykuł, w którym Karol Estreicher wyjaśnia pojęcie „ojczystych rzeczy”. Pisał tam:

„Do ojczystych [...] rzeczy nie tylko zaliczamy druki polskie lub polsko-łacińskie, ale wszystko cokolwiek ziomkowie pisali w obcych językach. Zaliczamy wszystko, cokolwiek pisano lub piszą w obcej mowie o Polsce [...], cokolwiek wyjdzie w prowincjach byłej Rzeczypospolitej w jakimkolwiek języku [...], cokolwiek obcy napiszą, jeżeli to ma choćby uboczną styczność z nami, np. dzieło obce dedykowane Polakowi przez cudzoziemca, podróż opisująca którąś część naszych prowincji [...]” [przytaczam za Dembowska 2001, s. 29].

Karol Estreicher niejednokrotnie był krytykowany za tak szerokie ramy *Bibliografii Polskiej*. Zarzuty jakie do niego trafiały wyjaśniał we wstępach do kolejnych tomów.

Objęcie w spisie dzieł powiązanych z ogólnymi dziejami Słowiańszczyzny tłumaczył tak: „Ogólne dzieje Słowian, jako Wszechsłowiańszczyzny, winny nas interesować bo to pospólna kolebka i nasza [...] są zarówno własnością Bibliografii polskiej, jak i Bibliografij innych Słowian” [Estreicher 1961, tom 2, przedm., s. II]. Wyjaśnia także uwzględnianie druków ruskich: „znaczną część ruskich druków, pisali Polacy ciż sami, którzy jednocześnie mówili, pisali lub drukowali po polsku [...] są [one - K.Sz.] bezwarunkowo i wyłącznie własnością literatury polskiej, bo powtarzam, były drukowane przez Polaków w Polsce, dla Rusinów wyznania grecko-katolickiego. Dla tego to nie były w dyalekcie wielko ruskim tłoczone” [Estreicher 1882, tom 8, przedm., s. VIII-IX]. W przedmowie do tomu ósmego Karol Estreicher podaje także dokładne rozróżnienie druków ruskich „aby je trzem odrębnym szczepom słowiańskim, trzem właścicielom zwrócić, od zaboru nieuprawnionego uchronić” [Estreicher 1882, tom 8, przedm., s. XII].

Na dowód szerokiego zasięgu bibliografii, można także przytoczyć słowa autora ze wstępu do tomu 33, gdzie wyjaśnia, że zamieścił we wskazanym tomie wyczerpującą bibliografię pism „Voltaire'a, który nie tylko że sam o Polsce pisał, ale przede wszystkim niesłychanie silnie na ruch umysłowy w Polsce oddziałał” [Estreicher 1939, tom 33, przedm., s. VI].

Oprócz dokumentów tekstowych Estreicher uwzględniał także w bibliografii mapy i nuty z tekstem. Było to dość nowatorskie podejście jeśli wziąć pod uwagę współczesnych mu bibliografów. Tłumaczy to tak: „To właśnie zasługą jest moją. Dotąd je [muzykalia – K.Sz.] odrzucano, a przecie to odrębna gałązka całego drzewa [...] w dziele mem [...] wymieniam tylko te muzyczne produkcje, które zawierają tekst drukowany [...] Dobrze wiedzieć, którzy poeci nasi, i z jakimi pieśniami, dostali się do świata tonów. To daje miarę wartości ich utworów i ich wpływu na kraj” [Estreicher 1979, Tom 12, przedm., s. XI].

Karol Estreicher był patriotą wielkiej miary i właśnie w czasie tak trudnym dla Polaków nie ustawał w wysiłkach by dorobek polski zebrać i zestawić. We wstępie do tomu szóstego bibliografii pisze tak: „Nie doczekanie wasze, aby literatura polska, czeska, serbska, rusińska, słowacka, kaszubska, wsiąkły, wtopiły się, ulotniły bez śladu, z zrzeczeniem się indywidualności tysiącoletniej. Samobójstwo cywilizacji

zaszczepionej na gruncie europejskim, na rzecz cywilizacji pozaeuropejskiej, nie nastąpi ani dziś, ani jutro, ani kiedykolwiek [...] nie wątpię o przyszłości Polskiej” [Estreicher 1967, Tom 6, przedm., s. II]

Intencję Estreichera zauważa także Józef Korpała, przytaczając słowa jego syna Stanisława, który zwraca uwagę na cel pracy ojca, jakim było uświadomienie „nam samym ogrom[u] stworzonego w Polsce dzieła kulturalnego, a zarazem zaimponowa[nie] wielkością obcym, wrogom czy przyjaciółom zagranicznym” [Korpała 1986, s. 120]. Poprzez ogrom zgromadzonych druków Estreicher chciał pokazać, że naród polski żyje i pomimo tego, że zaborcy mu tego prawa odmówili, to jest to przywilej przysługujący każdemu narodowi.

Ta właśnie chęć by pokazać naszym zaborcom, że polska kultura i twórczość nie zanikają wcale a produkcja piśmiennicza nie jest wcale niższa niż innych narodów, sprawiła, że Estreicher pojęcie *polonicum* traktował bardzo szeroko. Ponadto, jak pisze Maria Dembowska, Estreicher dążył do tego by dostarczyć możliwie pełny obraz materiału do badań dla historyków kultury i literatury polskiej. Dlatego też zasięgiem obejmował druki nawet najmniejszej objętości i znaczenia (ulotki, cenniki, plakaty). Dembowska stwierdza także, że obecnie nawet bibliografie narodowe stosują pewną selekcję i postulat Estreichera o jak najpełniejszej kompletności materiału jest przebrzmiały. Zwraca też uwagę na to, że czasami sztucznie powiększał liczbę druków, opisując pod osobnymi pozycjami bibliograficznymi, utwory będące jednostkami niesamoistnymi wydawniczo [Dembowska 2001, s. 31].

Konkurentem i poniekąd krytykiem Karola Estreichera, tworzącym niemal w tym samym czasie co on, był Teodor Wierzbowski [1853-1923]. Wydał on w języku łacińskim trzypiętomową bibliografię: *Bibliographia Polonica XV ac XVI ss.* [1889-1894]. Zakresem spisu objął druki pisane w języku polskim, wydane w granicach historycznych (od końca XV do XVI wieku włącznie), wydawnictwa traktujące o Polsce, dedykowane Polsce lub Polakom, wydane przez Polaków za granicą oraz statuty synodalne diecezji wrocławskiej. Jak zauważa Józef Korpała zakres ten jest szeroki i pokrywałby się z tym przyjętym u Estreichera, gdyby nie jeden fakt. Wierzbowski pominął wszystkie druki, które tłoczone były w Polsce cyrylicą – co dziwniejsze nie podał żadnych wyjaśnień takiej decyzji [Korpała 1986, s. 131].

W dwa lata po pierwszym tomie Wierzbowskiego ukazał się pierwszy tom III części *Bibliografii Polskiej*. Odnaleźć w niej można wiele odesłań do dzieła

Wierzbowskiego. Pierwsza wojna światowa przerwała jednak jej publikację aż na czternaście lat, kolejny, 27 tom, ukazał się dopiero w 1929 roku.

Omawiane dotąd bibliografie narodowe miały charakter retrospektywny. Korpała uskarża się na fakt, że przez cały wiek XIX sytuacja polityczna w Polsce nie pozwoliła na wydawanie bibliografii narodowej o charakterze bieżącym, której podstawą w głównej mierze jest egzemplarz obowiązkowy [Korpała 1986, s. 143]. W XIX stuleciu dało się zauważyć rozwój nauki, kultury i oświaty, choć trzeba zaznaczyć, że był on nierównomierny. Pojawił się ruch na rynku wydawniczym, poszczególne instytucje publikowały katalogi księgarskie i antykwaryczne, które jednak z czasem przestały być wystarczające. Pojawiające się co jakiś czas próby wydawania czasopisma ściśle bibliograficznego nie zdołały przetrwać nawet kilku lat. Czasopismem wychodzącym najdłużej i mającym największe znaczenie był *Przewodnik Bibliograficzny. Miesięcznik dla wydawców, księgarzy, antykwarzy, jako też dla czytających i kupujących książki*. Jego redaktor Władysław Wisłocki [1841-1900] od 1878 roku zmagał się z wieloma trudnościami, nie tylko materialnymi, ale przede wszystkim utrudnionym dostępem do piśmiennictwa z zaboru rosyjskiego i pruskiego. W 1914 roku wydawanie pisma przerwała wojna. Udało się go wznowić w 1922 roku, a jego redaktorem został bratanek Wisłockiego – Władysław Tadeusz. *Przewodnik Bibliograficzny* rejestrował druki zwarte publikowane na terenie Polski, polonica zagraniczne oraz spisy treści poszczególnych numerów wybranych czasopism. Nie włączano do spisu, niezwiązanych treściowo z problematyką polską, druków mniejszości narodowych napisanych w ich językach ojczystych.

Od początku XX wieku podejmowano coraz częściej dyskusje nad organizacją prac bibliograficznych. Jak pisze Korpała „z chwilą odzyskania niepodległości najważniejszym zadaniem w dziedzinie bibliografii była sprawa organizacji bieżącej rejestracji bibliograficznej i statystyki druków na podstawie egzemplarza obowiązkowego” [Korpała 1986, s. 164]. Plany te ziściły się w 1907 roku kiedy, przy Bibliotece Publicznej m. Warszawy, powołano Instytut Bibliograficzny. Instytut funkcjonował jednak tylko przez pięć lat, w jego miejsce powołano nowy przy powstałej Bibliotece Narodowej.

Pierwszą bibliografią narodową bieżącą o charakterze urzędowym był *Urzędowy Wykaz Druków Wydawanych w Rzeczypospolitej Polskiej i Druków Polskich lub Polski Dotyczących Wydanych za Granicą (UWD)*. Pierwszy numer ukazał się w 1928 roku i był już opracowywany na podstawie egzemplarza obowiązkowego dostarczanego do

Biblioteki Narodowej. *UWD* obejmował wszystkie druki zwarte wydane na terenie państwa polskiego: druki z tekstem słownym, nuty i mapy [UWD 1928, s. VII], a od 1930 również portrety, obrazki, pocztówki o dużym nakładzie. Polonica zagraniczne ukazywały się w comiesięcznym dodatku: *Wykazie Druków Polskich lub Polski Dotyczących Wydanych za Granicą*. Rejestrował on druki na podstawie kryterium językowego, etnicznego oraz treściowego, jak również druki gdańskie lub dotyczące Gdańska [UWD 1928, s. VII]. Wydawanie *UWD* przerwano w 1939 roku, choć prace nad nią trwały w konspiracji, co umożliwiło kontynuację bibliografii po wojnie.

Pierwszy numer drugiej serii *UWD*, ukazał się w 1946 roku pod tytułem *Przewodnik Bibliograficzny. Urzędowy Wykaz Druków wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej i poloniców zagranicznych* i stanowi jeden z czterech członów polskiej bieżącej bibliografii narodowej. Pozostałe człony to: 1) *Bibliografia Zawartości Czasopism*, 2) *Bibliografia Wydawnictw Ciągłych* wraz dwumiesięcznikiem *Bibliografią Wydawnictw Ciągłych Nowych, Zawieszonych i Zmieniających Tytuł* (publikowana w postaci wkładki do *Przewodnika Bibliograficznego*), 3) *Polonica Zagraniczne. Bibliografia*.

Przejawem cenzury w okresie Polski Ludowej może być fakt, że w latach 1968-1985, *Przewodnik Bibliograficzny* ukazywał się w dwóch seriach. Pierwsza stanowiła część podstawową, a druga ze względów cenzuralnych zawierała wyłącznie dokumenty z nadrukiem “do użytku służbowego”, “do użytku wewnętrznego” – była zatytułowana *Przewodnik Bibliograficzny. Seria Uzupełniająca. Druki do użytku wewnętrznego* i była przeznaczona wyłącznie dla odbiorców krajowych. Ponadto wydawnictwa zwarte, wydawane w latach 1976-1989 poza oficjalnymi, w bardzo niewielkim zakresie zarejestrowano w *Przewodniku Bibliograficznym*. Zostały one opracowane oddzielnie i opublikowane w *Bibliografii podziemnych druków zwartych z lat 1976-1989* (1995).

Jeśli chodzi o kryteria doboru materiału to *Przewodnik Bibliograficzny (PB)* rejestruje publikacje 1) wydane na terenie Polski, których wydawcą lub współwydawcą jest firma krajowa lub obca mająca siedzibę w Polsce, niezależnie od języka dokumentu 2) wydane poza Polską, których wydawcą lub współwydawcą są instytucje krajowe lub agendy zagraniczne (polskie ambasady, przedstawicielstwa handlowe). Selekcja dotyczy książek wydawców zagranicznych, wyprodukowanych w Polsce w ramach usług poligraficznych oraz dokumentów na nośniku elektronicznym – ich opisy zawarte są w odrębnej wkładce.

Drugi człon bieżącej bibliografii narodowej *Bibliografia Zawartości Czasopism (BZCz)* ukazuje się od 1951 roku jako miesięcznik. Rejestruje artykuły opublikowane w polskich wydawnictwach ciągłych. Rozpisuje zawartość 30% ogółu wydawnictw ciągłych. Selekcja w *BZCz* dotyczy zarówno wydawnictw ciągłych, jak i zawartych w nich artykułów. Bibliografia uwzględnia 1) wszystkie czasopisma naukowe niezależnie od częstotliwości ukazywania się, 2) miesięczniki i kwartalniki społeczno-kulturalne i literackie, 3) tygodniki i dwutygodniki (w wyborze) o zasięgu ogólnopolskim, 4) czasopisma regionalne o częstotliwości wyższej niż kwartalnik oraz wydawnictwa ukazujące się nieregularnie.

Jeśli chodzi o dobór artykułów z poszczególnych wydawnictw ciągłych *BZCz* rejestruje wszystkie artykuły z czasopism naukowych, a z pozostałych wszystkie artykuły problemowe, wywiady, dyskusje, teksty literackie, zestawienia bibliograficzne, a nawet roczne spisy treści czasopism. Bibliografia nie rejestruje natomiast prasy codziennej, czasopism regionalnych i lokalnych (o małym zasięgu i ukazujących się z niewielką częstotliwością), czasopism fachowych z dziedziny wojskowości, nauk lekarskich, nauk rolniczych (gdyż ukazują się odrębne bibliografie specjalne z tych zagadnień), czasopism technicznych, popularno-naukowych, magazynów ilustrowanych, czasopism młodzieżowych i dziecięcych, kobiecych, sportowych, poradników, informatorów, gazet i biuletynów informacyjnych zakładów, kalendarzy, aktów prawnych, zbiorów orzecznictwa sądowego [*BZCz* 2001, s. III]. Z przytoczonych kryteriów selekcji widać, że warunki doboru są dość zaostrzone, dlatego też nie można uznać *BZCz* za wyczerpujący obraz zawartości polskich czasopism.

Trzeci człon bieżącej bibliografii narodowej to *Bibliografia Wydawnictw Ciągłych (BWC)*. Pierwszy rocznik ukazał się 1960 roku, jeszcze pod tytułem *Bibliografia Czasopism i Wydawnictw Zbiorowych* – pod obecnym tytułem wychodzi od 1981 roku. W latach 1962-1974 bibliografia nie ukazywała się, jednak luka ta została zapełniona w późniejszym okresie. *BWC* jest uzupełniana na bieżąco przez dwumiesięcznik *Bibliografię Wydawnictw Ciągłych Nowych, Zawieszonych i Zmieniających Tytuł* oraz półrocznik *Bibliografię dokumentów elektronicznych*, które są wydawane jako wkładki do *PB*. *BWC* uwzględnia wydawnictwa ciągłe publikowane w Polsce, niezależnie od języka tekstu. Selekcji nie poddawane są także wydawnictwa zbiorowe, kalendarze (jeśli zawierają też merytorycznie wartościowe teksty), sprawozdania instytucji naukowych, biuletyny związków zawodowych szczebla regionalnego i międzyzakładowego, pisma wydawane przez grupy zawodowe,

sprawozdania instytucji naukowych oraz wydawnictwa wszystkich polskich ambasad za granicą. Kryteria doboru nie dopuszczają jednak rejestracji czasopism, których adres redakcji znajduje się w Polsce, ale siedziba wydawnictwa za granicą oraz publikacji wydawanych przez obce ambasady na terenie Polski. Ponadto wyklucza się ze spisu publikacje, które posiadają zasięg wyłącznie lokalny lub regionalny [BWC 2000, s. V].

Ostatni człon bibliografii bieżącej to *Polonica Zagraniczne. Bibliografia (PZB)*. Pierwszy rocznik tej bibliografii wydano na prawach rękopisu w 1960 roku. *PZB* zamieszcza dokumenty uznane za *polonica*, ogłoszone poza granicami państwa polskiego ustalonymi w 1945 roku. Klasyfikacja do *PZB* dokonywana jest na podstawie trzech kryteriów: językowego, narodowościowego i treściowego. Kryterium językowe uznaje za *polonica* dokumenty opublikowane poza granicami kraju, które w całości lub w części napisane są w języku polskim. Nie ma w tym przypadku znaczenia narodowość autora. Kryterium etniczne pozwala włączyć do spisu dzieła opublikowane za granicą, napisane w całości przez Polaków lub przy ich współpracy. Dodatkowym warunkiem w tym przypadku jest uznanie danego autora za Polaka. Osoba taka musi posługiwać się językiem polskim oraz utrzymywać łączność z krajem i kulturą polską. Wreszcie ze względu na kryterium treściowe *PZB* rejestruje dzieła obcych autorów wydane w obcych językach, ale dotyczące w całości lub w części spraw związanych z Polską lub Polakami. *Polonica* przedmiotowe muszą traktować o ziemiach wchodzących w skład dawnej Rzeczypospolitej, problematyki związanej z polskimi ziemiami zachodnimi i północnymi lub dotyczyć dziejów Śląska. Selekcja w *PZB* jest dość znaczna. Bibliografia nie rejestruje dokumentów życia społecznego (poniżej 4 stron tekstu), publikacji o nieznaczającej ilościowo wzmiance dotyczącej spraw polskich, dzieł o charakterze informacyjnym, encyklopedii i podręczników, dzieł naukowych dzieł dotyczących byłych polskich ziem wschodnich oraz dzieł o ziemiach zachodnich i północnych [PZB 2001, s. 5-6].

1.3. ZAKRES I ZNACZENIE POJĘCIA *POLONICUM* W NINIEJSZEJ PRACY

Rozdział czwarty niniejszej pracy przedstawia badania przeprowadzone w oparciu o zbiory dwóch wybranych międzynarodowych bibliotek cyfrowych (ich omówienie w znajduje się w rozdziale trzecim). Badania mają na celu wykazanie obecności *poloniców* w poszczególnych kolekcjach cyfrowych.

Przytoczone w rozdziałach 1.1 i 1.2, encyklopedyczne definicje oraz różnorodne znaczenia terminu *polonicum*, na przykładzie zasięgu najważniejszych bibliografii narodowych od końca XVIII wieku, pokazują wyraźnie, że nie ma jednej ukształtowanej definicji pojęcia *polonicum*.

Na potrzeby badań konieczne było więc nie tyle stworzenie nowej definicji terminu, co jednoznaczne określenie jakie cechy *polonicum* musi spełniać, by być przedmiotem badania w bibliotekach cyfrowych. Pozwoliło to uniknąć wątpliwości przy klasyfikacji poszczególnych obiektów cyfrowych do grupy *poloniców*.

W niniejszej pracy *polonicum* należy rozumieć jako:

Dokumenty różnego rodzaju, które spełniają choć jeden z następujących kryteriów:

- terytorialne – wydane na terytorium Polski (w granicach ustalonych w 1945 roku)
- językowe – napisane są w języku polskim (bez względu na narodowość autora) w całości lub w części oraz takie, w których tekst polski występuje równolegle obok innych wersji językowych
- etniczne – napisane przez Polaków lub przy ich współudziale (tłumaczenia, opracowania, redakcja itp.)
- treściowe – dotyczące Polski lub Polaków oraz dedykowane Polakom ; pomijane są natomiast wydawnictwa o charakterze informacyjnym lub naukowym np. encyklopedie czy podręczniki.

W procesie kwalifikacji dokumentów do grupy *poloniców* nie wprowadzono ograniczeń co do typu dokumentów. Jeśli chodzi o typ materiału to brane są pod uwagę dokumenty piśmiennicze (wydawnictwa zwarte i ciągłe), ikonograficzne (fotografie, pocztówki, albumy), kartograficzne (atlasy, mapy) oraz muzyczne (druki muzyczne, fragmenty nagrań).

2. SPECYFIKA BIBLIOTEK CYFROWYCH

W rozdziale drugim omówiona zostanie specyfika bibliotek cyfrowych. W oparciu o polskie i zagraniczne wydawnictwa informacyjne wyjaśnione będą terminy biblioteka cyfrowa i digitalizacja. Przedstawiony zostanie zarys historyczny rozwoju bibliotek cyfrowych. Omówiona zostanie ewolucja cyfrowych kolekcji na świecie oraz w Polsce. Przytoczone będą zalety digitalizacji z punktu widzenia działalności bibliotecznej. Zasygnalizowane zostaną problemy napotymane przy tworzeniu bibliotek cyfrowych, które wiążą się głównie z uwarunkowaniami prawnymi i technicznymi pragmatyki budowy i rozwoju bibliotek cyfrowych.

2.1. ZNACZENIE TERMINU BIBLIOTEKA CYFROWA I DIGITALIZACJA

Termin *biblioteka cyfrowa* (BC) jest stosunkowo nowy i trudno znaleźć go w polskich słownikach czy encyklopediach. Co więcej w literaturze przedmiotu brak jest ujednoczonej definicji pojęcia a sam termin BC jest czasami używany zamiennie z „biblioteką elektroniczną” (BE) czy „biblioteką wirtualną”(BW).

Roy Tennant wskazuje na różnice między biblioteką cyfrową, elektroniczną i wirtualną:

- na bibliotekę elektroniczną składają się dokumenty oraz serwisy elektroniczne. Elektroniczne dokumenty obejmują wszystkie materiały w formie cyfrowej oraz materiały audiowizualne, do odtworzenia których wymagany jest specjalny sprzęt elektroniczny. Termin biblioteka elektroniczna obejmuje wszelkie materiały, które mogą się znaleźć w bibliotece cyfrowej
- na bibliotekę cyfrową składają się cyfrowe materiały i serwisy. Przechowywanie, opracowywanie i udostępnianie cyfrowych dokumentów ma miejsce poprzez cyfrowe urządzenia lub sieć, a serwisy cyfrowe udostępniane są poprzez sieć komputerową
- zarówno biblioteka cyfrowa jak i elektroniczna mogą być bibliotekami wirtualnymi. Biblioteka wirtualna składa się z rozproszonych materiałów elektronicznych różnych bibliotek, współpracujących ze sobą i połączonych w całość w przestrzeni wirtualnej [Tennant, dok. elektr.; przytaczam za Krakowska 2008, s. 38-39].

Najistotniejszą więc różnicą między biblioteką cyfrową a elektroniczną jest to, że w bibliotece cyfrowej wszystkie zasoby mają postać cyfrową. Biblioteki wirtualne zaś są jakby kolejnym stadium rozwoju BC. BW różnią się od BC fizycznym rozproszeniem zbiorów, co wiąże się z przechowywaniem zasobów na wielu serwerach. Mówi się w tym przypadku o tzw. przezroczystym dostępie do zasobów (użytkownik może szybko dotrzeć do materiałów poszerzających informację o interesującym go obiekcie) [Radwański 1999, dok. elektr.].

W ciągu ostatnich dziesięciu lat tworzono wiele definicji biblioteki cyfrowej, dyskutowano nad jej relacjami z biblioteką tradycyjną oraz, patrząc w szerszym kontekście, także z instytucjami edukacyjnymi, naukowymi i wydawniczymi. Marek Nahotko uważa, że konieczne jest „odejście od tradycyjnego paradygmatu biblioteki jako instytucji (lub związku instytucji) realizującej tradycyjne procesy gromadzenia, opracowywania, przechowywania i udostępniania. W bibliotece cyfrowej zasoby są gromadzone, przechowywane i udostępniane w sposób rozproszony” [Nahotko 2004, s. 38]. Wg Jadwigi Woźniak-Kasperek „biblioteka cyfrowa bezwzględnie wymaga jednoczesnego zaistnienia trzech niezbędnych warunków – **zdalny dostęp** do uporządkowanego zgodnie z regułami sztuki informacyjnej zbioru **dokumentów cyfrowych** poprzez **elektroniczną metainformację**. Drugi z warunków implikuje dodatkowo świadomą i przemyślaną strukturę zasobu dokumentów, będącą, jak się można domyślać, efektem realizacji określonej polityki doboru materiałów do biblioteki” [Kasperek-Woźniak 2008, s. 51]. Można więc powiedzieć, że biblioteka cyfrowa udostępnia w trybie *online* publikacje (książki, czasopisma, mapy, ryciny, dokumenty życia społecznego itp.) w formie elektronicznej, bez ograniczeń miejsca i czasu. Powtarzając za Aleksandrem Radwańskim: „ujmując rzecz najprościej biblioteka cyfrowa to cyfrowe zasoby, cyfrowe opracowanie i cyfrowe udostępnianie” [Radwański 1999, dok. elektr.].

The Digital Library Federation (DLF) to amerykańskie stowarzyszenie bibliotek cyfrowych i innych organizacji, które na szeroką skalę stosują proces digitalizacji w celu powiększenia własnych zasobów cyfrowych. Jego członkowie uświadomili sobie potrzebę istnienia ujednoczonej definicji BC, która przyczyniłaby się do wzajemnego zrozumienia oraz umożliwiła współpracę i partnerstwo pomiędzy zainteresowanymi instytucjami. DLF oparło więc dalsze działania na definicji, że *biblioteki cyfrowe*¹ to:

¹ Digital libraries are organizations that provide the resources, including the specialized staff, to select, structure, offer intellectual access to, interpret, distribute, preserve the integrity of, and ensure the

organizacje, które dostarczając środków, w tym wyspecjalizowanych pracowników - poprzez odpowiednie ustrukturyzowanie i selekcję materiałów cyfrowych, ich interpretację i rozpowszechnienie oraz zapewnienie inteligentnego dostępu do nich - dbają o zachowanie integralności oraz trwałości w czasie zasobów cyfrowych, dzięki czemu zasoby te mogą być w łatwy sposób wykorzystane przez określoną grupę lub grupy społeczne [Waters 1998, dok. elektr].

Frank i Sharon wyróżnili trzy podstawowe rodzaje bibliotek cyfrowych: 1. pojedyncze: posiadające zdigitalizowane zasoby, 2. współpracujące, które łączą się przy pomocy sieci telekomunikacyjnych, 3. scalone, które udostępniają materiał rozproszony w sieci - gromadzą metadane odsyłające do materiałów udostępnionych w Internecie [Frank, Sharon, dok. elektr.; przytaczam za Krakowska 2008, s. 40].

Podstawowym procesem w wyniku którego tworzone są biblioteki cyfrowe jest digitalizacja. Termin *digitalizacja* został zaadaptowany do terminologii z zakresu informacji naukowej i bibliotekoznawstwa i jest wymieniony w anglojęzycznych i polskich słownikach - tradycyjnych i elektronicznych.

Internetowy słownik *ODLIS „Online Dictionary of Library and Information Science”* podaje dość rozbudowaną definicję terminu digitalizacja²: proces zapisu danych w formie cyfrowej umożliwiającej ich odtworzenie przez komputer. W systemach informacyjnych digitalizacja odnosi się do zmiany tekstu drukowanego lub obrazu (zdjęć, ilustracji, map itp.) na postać binarną z wykorzystaniem urządzeń skanujących, które pozwalają na wyświetlenie danych na ekranie monitora. W telekomunikacji ciągłe sygnały analogowe zamieniane są na pulsacyjne sygnały cyfrowe. Digitalizacja została zaaprobowana przez Stowarzyszenie Bibliotek Naukowych jako metoda ochrony materiałów [Reitz, dok. elektr.].

Na portalu technik cyfrowych *Digipedia*, a konkretnie w działającym tam słowniku internetowym, termin digitalizacja objaśniany jest jako: „proces przekształcania dowolnej informacji do postaci cyfrowej (tj. ciągu zer i jedynek).

persistence over time of collections of digital works so that they are readily and economically available for use by a defined community or set of communities – definicja w oryginale.

²Digitization: the process of converting data to digital format for processing by a computer. In information systems, digitization usually refers to the conversion of printed text or images (photographs, illustrations, maps, etc.) into binary signals using some kind of scanning device that enables the result to be displayed on a computer screen. In telecommunication, digitization refers to the conversion of continuous analog signals into pulsating digital signals. The Association of Research Libraries (ARL) has endorsed digitization as an accepted preservation reformatting option for a range of materials – definicja w oryginale.

Sygnaly analogowe, takie jak rozmowa telefoniczna, przekształca się do postaci cyfrowej przed przesłaniem po łączu cyfrowym. Dźwięk digitalizuje się przed zapisaniem w pamięci komputera lub na dysku CD-ROM. Skanery digitalizują obrazy, umożliwiając ich zapis i obróbkę w pamięci komputera oraz wyświetlanie na ekranie” [Digipedia, dok. elektr.]. *Wielki Słownik Wyrazów Obcych* i *Wielka Encyklopedia PWN* podają bardzo zbliżoną definicję digitalizacji jako procesu przetwarzania, zmiany postaci, sygnału analogowego w cyfrowy przy pomocy konwertera lub przetwornika analogowo-cyfrowego [Latusek 2008, s. 206; Wojnowski 2002, s. 232]

Przytoczone definicje *digitalizacji* traktują to pojęcie bardziej pod kątem informatycznym (przekształceniu wersji analogowej na cyfrową, przy pomocy specjalistycznego sprzętu), nie odnosząc się do znaczenia digitalizacji w działalności bibliotecnej. Często terminu digitalizacja używa się zamiennie z terminem cyfryzacja.

2.2. ZARYS HISTORYCZNY

Już na początku minionego stulecia biblioteki podejmowały próby usprawnienia procesów bibliotecznych oraz obsługi użytkowników. W drugiej połowie XX wieku za granicą inwestowano w automatyzację czynności bibliotecznych. Sukcesywnie rozwijane były komputerowe katalogi biblioteczne, bibliograficzne bazy danych, systemy wypożyczeń, a później także zintegrowane systemy biblioteczne. W latach 90. na plan pierwszy wysunął się rozwój Internetu, zwłaszcza eksplozja WWW [Piotrowicz 2006, s. 248.]. W Polsce nowe rozwiązania adaptowane były z opóźnieniem – automatyzację bibliotek rozpoczęto w latach pięćdziesiątych XX wieku. Nie mniej jednak postęp technologiczny jaki można było obserwować przez ostatnie kilkadziesiąt lat na świecie jest nazywany rewolucją informatyczną. Techniczne wynalazki mają wpływ na niemal każdą dziedzinę życia – również na działalność biblioteczną i informacyjną. Ryszard Tadeusiewicz stwierdził, że dziedzina technik informacyjnych, określana często jako ICT, a w jej obszarze przede wszystkim sektor technologii cyfrowych, był od początku „skazany na sukces” [Tadeusiewicz 2007, s. 304].

Nowości technologiczne otworzyły przez bibliotekami wiele możliwości rozwoju. Biblioteki muszą z nich korzystać by sprostać oczekiwaniom współczesnego użytkownika, którego potrzeby i umiejętności ewoluują bardzo szybko. Biblioteki stoją przed wyzwaniami XXI wieku i muszą – kolokwialnie mówiąc – iść z duchem czasu, by nie stać się „dinozaurami przyszłości” jak to określił Jon Madsen [Madsen 2006,

s. 5]. W dobie komputerów i dostępu do Internetu biblioteki jako instytucje dostarczające informacji muszą dążyć do automatyzacji coraz większej liczby pełnionych przez siebie usług. Sieć Internet spowodowała kolejną rewolucję w dostępie do informacji. Chodzi przede wszystkim o szybkość i formę przekazu informacji. Digitalizacja, nazywana także cyfryzacją i konwersją na format cyfrowy, jest jednym ze sposobów usprawnienia i uatrakcyjnienia usług bibliotecznych. Grażyna Piotrowicz zauważa, że „biblioteki w ewolucyjny sposób stają się głębiej zaangażowane w kreowanie i rozpowszechnianie wiedzy [...] ścieżka rozwoju ewoluujących ról bibliotek w erze cyfrowej [...] może być opisana w trzech fazach: 1) wzrostu rozproszonych technologii, 2) rozwoju wzorców i modeli otwartych oraz 3) pojawienia się biblioteki jako „pośrednika (agenta) rozproszonego” [Piotrowicz 2006, s. 260-261].

Rozwój bibliotek cyfrowych ściśle powiązany jest ze zmianami jakie zachodzą we współczesnym społeczeństwie. Autorzy wypowiadają tezy o nowej rewolucji – po przełomie agrarnym i industrialnym – nadszedł czas rewolucji informacyjnej [Szepliński 2006, s. 31]. W ciągu kilkunastu ostatnich lat powstało wiele definicji społeczeństwa informacyjnego. Bożena Bednarek-Michalska pisze, że prawdziwe budowanie społeczeństwa informacyjnego nie polega tylko na zapewnieniu środków technicznych, które będą wspomagać dostęp do informacji. Kwestiami kluczowymi są uświadomienie sobie roli jaką informacja pełni w życiu codziennym, współtworzenie rzetelnej i profesjonalnej informacji, umiejętne przetwarzanie informacji w wiedzę, wykorzystanie informacji w sferze kultury, polityki, innych obszarach życia oraz użytkowanie informacji w celu pomnażania dobrobytu [Bednarek-Michalska 2005b, dok. elektr.].

Bardzo ważnym aspektem rozwoju społeczeństwa informacyjnego jest ‘cyfrowe wykluczenie’. Istnieje zagrożenie rozwarstwienia społecznego, które może być spowodowane brakiem umiejętności posługiwania się technologiami informatycznymi, wynikające m.in. z barier społecznych, warunków ekonomicznych, wieku, niepełnosprawności, niedostatków w wykształceniu itp. [Szepliński 2006, s. 32]. Kwestie dostępu do informacji i wiedzy znajdują odzwierciedlenie w polityce każdego kraju, które nie chce zostać ‘wykluczone’ z globalnego postępu, ale chce uczestniczyć w światowym życiu kulturalnym i naukowym. Działaniem, które odniosło na tym polu duże znaczenie w Europie, było przyjęcie w 2000 roku tzw. Strategii Lizbońskiej, której celem było stworzenie z Europy do 2010 roku najbardziej konkurencyjnego,

dynamicznego i opartego na wiedzy obszaru gospodarczego świata [eEurope, dok. elektr.].

M. Golka zwraca uwagę na fakt, że samo udostępnienie obiektów kultury w sieci nie wystarczy by właściwie rozwijać wiedzę. Autor zaznacza, że bez właściwego kontekstu (tła historycznego, społecznego, kulturowego) w jakim dany obiekt powstał istnieje ryzyko jego błędnej interpretacji lub niezrozumienia jego przekazu. Rozwiązaniem tego problemu jest powiązanie obiektu ze stylem, epoką czy wydarzeniem historycznym, z którym jest związane [przytaczam za Kisilowska 2009, s. 234]. Przykładem takich rozwiązań jest często spotykany w kolekcjach cyfrowych odnośnik – propozycja by obejrzeć podobne obiekty. Przygotowanie człowieka do odbioru przekazu cyfrowego jest bardzo ważne i nie należy go lekceważyć. Samo udostępnienie treści w Internecie to pierwszy krok – użytkownik musi właściwie tą treść przyswoić, zrozumieć, zinterpretować i włączyć w obszar swojej wiedzy i doświadczeń. W dużej mierze jest to związane z jego możliwościami intelektualnymi, na które wpływ ma edukacja zarówno kulturalna, społeczna czy informacyjna. Warto zaznaczyć, że edukacja stanowi narzędzie przygotowujące do tworzenia społeczeństwa informacyjnego, a później do aktywnego w nim współuczestnictwa.

Wraz z rozwojem społeczeństwa informacyjnego powoli zmienia się więc także model edukacji. Dostęp do informacji jest oczywiście gwarantem, który umożliwia prawidłowe funkcjonowanie człowieka we współczesnych realiach, jednak powinien on ponadto posiadać kompetencje, które pozwolą mu skutecznie, i co ważne, krytycznie przekształcić informację w wiedzę i wykorzystać ją [Długosz 2003, dok. elektr.]. O nowych formach komunikacji społecznej w kontekście europejskiej przestrzeni informacyjnej pisała Monika Krakowska. Autorka zwraca uwagę na fakt, że w ramach rozwoju społeczeństwa informacyjnego podejmowane są przedsięwzięcia mające na celu wprowadzenie do procesu nauczania i uczenia się nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych – mowa m.in. o edukacji na odległość (*e-learning*), internetowych i interaktywnych platformach edukacyjnych, tworzeniu kolekcji o charakterze wolnego dostępu (*open access*) oraz kolekcji cyfrowych bibliotek, archiwów i uniwersytetów [Krakowska 2008, s. 24-25].

2.2.1. ROZWÓJ BIBLIOTEK CYFROWYCH NA ŚWIECIE

Analizując specyfikę bibliotek cyfrowych powstających od lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku można zauważyć, że ich rozwój przebiegał w kilku etapach. Wg Marka Nahotki w pierwszej fazie głównymi celami projektów digitalizacyjnych były: rozwój metod i technologii, szukanie (często eksperymentalne) najlepszych rozwiązań organizacyjnych i technicznych oraz zdobywanie nowej wiedzy i doświadczenia [Nahotko 2006, dok. elektr.]. Podobne zdanie wyraża Władysław Marek Kolasa, który twierdzi, że pierwsze biblioteki cyfrowe były „technicznie nieskomplikowane”. Autor określa je mianem bibliotek I generacji. Opierały się one o model strony WWW – były to po prostu strony HTML zawierające listę odnośników do cyfrowych publikacji, nie były wyposażone w mechanizmy kontroli dostępu czy zarządzania zasobem i metadanymi (w miarę rozwoju kolekcji powstawały mechanizmy wyszukiwania, miały one jednak charakter katalogu obiektów cyfrowych). Pierwsze biblioteki cyfrowe z założenia nastawione były na oferowanie Nielimitowanego dostępu do zbiorów oraz udostępnianie obiektów klasyki literackiej czy dziedzictwa historycznego, a więc obiektów z domeny publicznej (patrz s. 64). Wszystkie te cechy bibliotek I generacji spowodowały, że pełniły one głównie funkcje archiwalne, nie zaś biblioteczne [Kolasa 2007, s. 68]. Na opisaną grupę pionierskich kolekcji cyfrowych składają się m.in. Project Gutenberg (http://www.gutenberg.org/wiki/Main_Page); Perseus Digital Library (<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>); The Complete Works of William Shakespeare (<http://shakespeare.mit.edu/>); czy The Humanities Text Initiative (<http://www.hti.umich.edu/>) [Kolasa, dok. elektr.].

Zadaniem bibliotek „dojrzałych”, znajdujących się w fazie drugiej, jest odpowiedź na określone potrzeby wybranej grupy użytkowników – zarówno w zakresie dostępu do obiektów, jak i ich dostępności [Nahotko 2006, dok. elektr.]. Znajdujące się w tej fazie biblioteki, nazwane zostały przez W.M. Kolasę bibliotekami II generacji. Ich krótka nawet charakterystyka uwidacznia spore różnice w stosunku do bibliotek I generacji. Odmienności występują w obszarze gromadzonego zasobu (nie tylko obiekty z domeny publicznej), formatu dokumentów (tu dominują formaty hybrydowe, w bibliotekach I generacji obiekty zapisane były w formatach tekstowych lub graficznych), zarządzania zasobem i metadanymi (mechanizmy te są już zaawansowane). Co również ważne także sposób dostępu do obiektów cyfrowych uległ

przeobrażeniu i w bibliotekach znajdujących się na bardziej zaawansowanym poziomie rozwoju dostęp do zasobów jest kontrolowany albo chociaż występują mechanizmy, które takie działanie umożliwiają. Kolekcją cyfrową, która jest formą przejściową między bibliotekami I i II generacji, tzn. łączy w sobie cechy charakterystyczne obu z nich, jest np. projekt American Memory (<http://memory.loc.gov/ammem/index.html>) [Kolasa, dok. elektr.]. W trzeciej fazie samo zapewnienie efektywnych usług informacyjnych już nie jest wystarczające. Na tym etapie rozwoju, jak pisze M. Nahotko, znajdują się biblioteki zagraniczne, których zasób umożliwia współdziałanie, wielokrotne stosowanie, niezmienność, weryfikację, udokumentowanie i obsługę praw autorskich [Nahotko 2006, dok. elektr.]. W.M. Kolasa nazywa biblioteki znajdujące się w tej fazie bibliotekami rozproszonymi. Oprócz wysoko rozwiniętych mechanizmów kontroli i zarządzania obsługują także specjalne standardy komunikacyjne (jak OAI-PMH, patrz s. 57) i współpracują z repozytoriami rozproszonymi. Przykładem tego typu kolekcji są np. OAISTER (zintegrowany dostęp do światowych repozytoriów cyfrowych - <http://oaister.worldcat.org/>); DOAJ (repozytorium czasopism naukowych - <http://www.doaj.org/>); czy OpenDOAR (dostęp do repozytoriów akademickich - <http://www.opendoar.org/>) [Kolasa, dok. elektr.].

Jako kraj dający podwaliny, najpierw rozwojowi technologicznemu, a później kolekcjom cyfrowym wskazać należy Stany Zjednoczone. To za oceanem powstały pionierskie projekty udostępniające bezpłatnie w sieci zasoby cyfrowe. Dygitalizacja jako forma ochrony i udostępniania zbiorów bibliotecznych pojawiła się ponad 30 lat temu, gdy w 1971 r. Michael S. Hart przepisał *Deklarację Niepodległości Stanów Zjednoczonych*, a następnie umieścił ją w Internecie, z czasem dołączając do niej kolejne dzieła i dając początek „Projektowi Gutenberg” [Kowalska 2007, s. 42]. Dziś (stan na 24.07.2010) kolekcja udostępnia w sieci 33 tysiące tekstów.

Na stronie internetowej kolekcji Harta można przeczytać, że głównym celem i misją projektu jest inspirowanie tworzenia i dystrybucji e-booków. Hart rozwinął koncepcję projektu na założeniu, które nazwał Technologia Replikatorów (ang. Replicator Technology). Według niej wszystkie dane wprowadzone do komputera mogą być powielane w nieskończoność, w ten sposób odwzorowane elektronicznie obiekty są dostępne dla każdego człowieka. Projekt działa na zasadzie wolontariatu – ludzie na całym świecie za darmo wprowadzają, z poszanowaniem praw autorskich, nowe teksty do kolekcji. Częścią filozofii Harta jest zapewnienie dostępu do uniwersalnych tekstów w najłatwiejszy z możliwych sposobów (stosuje się podstawowy sposób kodowania –

Plain Vanilla ASCII, możliwy do odczytania na każdym sprzęcie oraz umieszcza się teksty przeznaczone dla szerokiej publiczności, nie zaś dla wąskiego grona użytkowników) [Project Gutenberg, dok. elektr.]

Sukces inicjatyw amerykańskich takich jak: Project Gutenberg oraz stworzonych na jego wzór: skandynawskiego Project'u Runeberg (<http://runeberg.org/>) i Project'u Gutenberg of Australia (<http://gutenberg.net.au/>) były zachętą do dalszych działań. M. Kowalska pisze, powodzenie tych i innych, coraz chętniej podejmowanych na świecie prób z zastosowaniem technologii cyfrowej, inicjatyw dały namacalny dowód na to, że współczesnym potrzebom bibliotek bardziej odpowiada kopiowanie i przenoszenie dokumentów na nośniki cyfrowe niż analogowa rejestracja dokumentów [Kowalska 2007, s. 10].

Wśród wielu inicjatyw narodowych i instytucjonalnych, których nawet nie sposób wymienić, tematyką cyfryzacji zainteresowały się również znane i poważane światowe organizacje. Mowa m.in. o Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) oraz Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich (IFLA - The International Federation of Library Associations and Institutions). Wśród pierwszych sformalizowanych inicjatyw digitalizacyjnych można wymienić m.in. program UNESCO *Pamięć Świata* powstały w 1993 r., zakładający ochronę dzieł uznanych za najbardziej istotne dla rozwoju naszej cywilizacji. W ramach programu utworzona została tzw. Lista Światowego Dziedzictwa oraz listy krajowe i regionalne, a obiekty przyjęte na te listy miały podlegać stopniowej digitalizacji [Głowacka 2001, s. 21-22]. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych w ramach programu *Pamięć Świata* wykształciło się 11 różnych projektów digitalizacyjnych, będących najczęściej programami narodowymi (wśród nich także *Memory of Poland*). Dotyczą one z reguły konwersji na format cyfrowy zbiorów najstarszych i najcenniejszych, na czym oparte były założenia Światowej Listy. Choć projekt ten zasługuje na duże uznanie to od kilku lat, jak pisze M. Kowalska, znajduje się na etapie stagnacji. Wynikiem takiego stanu rzeczy są m.in. zmiana punktu ciężkości, w zakresie celów digitalizacji, z ochrony na upowszechnienie dokumentów (większy nacisk kładzie się na digitalizację materiałów popularnych i poszukiwanych przez użytkowników niż najcenniejszych zabytków piśmiennictwa, którymi *de facto* zainteresowany jest wąski krąg odbiorców) [Kowalska 2007, s. 100].

Głównym programem, drugiej z wymienionych wcześniej organizacji – IFLA, zorientowanej na tworzenie zasobów cyfrowych jest *Preservation and Conservation* (PAC).

Program zainicjowany został w 1984 roku i jest zarządzany w sposób zdecentralizowany. W każdym kraju działa niezależne Centrum Regionalne, które samo określa priorytety i podejmuje odpowiednie działania, według i zgodnie z wytycznymi. Jednostka koordynująca - Centralny Punkt Międzynarodowy - usytuowana jest w Bibliotece Narodowej Francji. W wyniku ścisłej kooperacji program realizowany jest na całym świecie a skoncentrowany jest na ochronie i zabezpieczeniu dokumentów oraz samych bibliotek, w tym pracowni konserwacji zbiorów [Kowalska 2007, s. 94-95].

Jerzy Franke pisze, że rozwój cyfrowej książki i cyfrowych kolekcji dokonuje się na trzech płaszczyznach: projektów digitalizacyjnych, ekspansji księgarni internetowych oraz sieci bibliotecznych wypożyczalni cyfrowych. Jako znaczący przykład pierwszej z nich podaje projekt *Google Book Search* (<http://books.google.com/> - wcześniej *Google Print*), który odbił się szerokim echem w środowisku bibliotecznym. Google Inc., potentat rynku komputerowego, rozpoczął prace nad projektem w 2003 roku. Podpisał umowy z pięcioma wielkimi bibliotekami naukowymi (bibliotekami Uniwersytetów Michigan, Harvard, Stanford, Oxford oraz The New York Public Library) i rozpoczął projekt digitalizacji światowych zasobów bibliotecznych. Obecnie składa się on z dwóch części, tj. Google Books Partner (przez pewien czas działający pod nazwą Publisher Program) oraz Google Books Library Project (wcześniej nazwany Google Print Library). Od połowy 2006 rok baza Google'a posiada pełny dostęp do zasobów katalogu WorldCat co umożliwia lokalizację danej publikacji w zasobach bibliotek. Dodatkowo odpowiednia zakładka odsyła użytkownika do internetowej księgarni, gdzie można daną pozycję zakupić. Zdigitalizowane obiekty udostępniane są w czterech trybach: pełny tekst (publikacje należące do domeny publicznej lub takie, na których udostępnienie zgodę wyraziły osoby do tego uprawnione); ograniczony dostęp (w granicach wytycznych przez autora bądź wydawcę); urywek (dostęp tylko do informacji bibliograficznej oraz fragmentu dzieła); brak dostępu (wgląd jedynie w opis bibliograficzny). Docelowo Google Partner Program ma objąć całą produkcję wydawniczą świata. Choć wydawać by się to mogło niewykonalne Google konsekwentnie włącza do projektu kolejnych wydawców amerykańskich i europejskich, którzy mogą podpisywać z firmą stosowne umowy. Ekspansję Google'a na europejski rynek widać chociażby poprzez powstawanie

lokalnych baz Google Print w poszczególnych krajach. Dostępne są pod adresem: books.google z rozszerzeniem, będącym kodem kraju [Franke 2007, s. 123-125]. Polski odpowiednik znajduje się pod adresem <http://books.google.pl/>. Skala przedsięwzięcia jest ogromna i prace nad projektem są już mocno zaawansowane, mimo że inicjatywa wzbudzała (szczególnie na początku) duże kontrowersje. American Association of University Presses obawiało się, że projekt spowoduje spadek popytu na publikacje naukowe i łamanie prawa autorskiego [Kowalska 2007, s. 103].

W Europie organizacjami, które zdecydowanie wiodą prym, jeśli chodzi o inicjowanie projektów digitalizacyjnych, są organizacje działające pod patronatem Unii Europejskiej (UE). Już w 2000 roku w Luksemburgu odbyło się ważne z punktu widzenia digitalizacji spotkanie, w którym wzięli udział zarówno specjaliści w danej dziedzinie jak i przedstawiciele ministerstw kultury państw członkowskich. Spotkanie poświęcone było konieczności opracowania spójnej strategii i koordynacji digitalizacji w krajach UE. W 2001 r. powołano do życia czteroletni program *eContent*, którego celem była pomoc w tworzeniu, wykorzystywaniu i dystrybucji treści cyfrowych oraz promocja zróżnicowania kulturalno-językowego w Sieci. Z trzech linii tematycznych jakie składały się na program szczególne znaczenie, ze względu na kwestie digitalizacji, miały dwa z nich tj. inspirowanie tworzenia wielojęzycznych i wielokulturowych treści cyfrowych oraz zwiększanie dynamiki rynku treści cyfrowych [Kowalska 2003, dok. elektr.]. Jego kontynuacja – *eContentplus* - zaplanowana została na lata 2005-2008. Innym działaniem zainicjowanym przez Komisję Europejską było opublikowanie *Lund Principles*. Dokument powstał w wyniku spotkania ekspertów w 2001 roku, którego celem była harmonizacja programów digitalizacji w Europie i określenie zasad współdziałania krajów członkowskich w tym zakresie [Raport 2003, s.9]. W oparciu o postanowienia z Lund narodził się program MINERVA (<http://www.minervaeurope.org/>; rozszerzony pod postacią MINERVA+, dla nowych członków UE), czyli program sieci ministerialnej waloryzującej działalność w zakresie digitalizacji, którego zadaniem jest koordynacja działań związanych z digitalizacją, wpływanie na jakość tworzonego prawa dotyczącego całej kultury cyfrowej, przygotowywanie odpowiednich podręczników i przewodników oraz finansowanie spotkań niezbędnych przy realizacji tych zadań [Śliwińska 2005, s. 453-457].

Najnowszą inicjatywą Komisji Europejskiej jest opracowanie strategii *i2010: Europejskie społeczeństwo informacyjne na rzecz wzrostu i zatrudnienia*. Wśród trzech zasadniczych, określonych w strategii, priorytetów wspólnej polityki europejskiej

znalazły się także biblioteki cyfrowe. Wydano komunikat *i2010: Inicjatywa na rzecz bibliotek cyfrowych* [i2010, dok. elektr.], w którym skupiono się przede wszystkim na kwestiach udostępniania on-line, digitalizacji oraz na zachowaniu zasobów Europy. Bożena Bednarska-Michalska i Barbara Szczepańska przeprowadziła analizę komunikatu na dwóch poziomach: krajowym i europejskim. Autorka stwierdziła, że Polska jest ambitnym krajem choć musi zaczynać „od zera” i śledzi w miarę możliwości przedsięwzięcia europejskie i światowe, żeby orientować się, w jakim kierunku zmierza digitalizacja i jakie stosuje się rozwiązania w tym zakresie [Bednarek-Michalska, Szczepańska 2005a, dok. elektr.].

Obecnie na plan pierwszy, jeśli chodzi o europejskie zasoby cyfrowe, wysuwa się kolekcja Europeana (<http://www.europeana.eu/portal/> - biblioteki, która będzie przedmiotem szczegółowej analizy w rozdziale 3 i poddana badaniom w rozdziale 4. Jej bezpośrednia historia wiąże się z listem jaki przywódcy sześciu europejskich państw, w tym także ówczesny prezydent Polski Aleksander Kwaśniewski, wiosną 2005 r., skierowali do Prezydencji Rady i Komisji Europejskiej. Wyrazili w nim chęć utworzenia wirtualnej biblioteki europejskiej. Aspiracje te ściśle związane były z doniesieniami o projekcie digitalizacyjnym Google'a [Kowalska 2007, s. 103-104]. Nie można jednak zapominać o projektach realizowanych we wcześniejszych latach, które stały się bazą wyjściową dla Europeany. Mowa m.in. o projektach: *GABRIEL* (1997-2004, GAteway and BRIdge to Europe's National Libraries), w wyniku którego powstał portal internetowy wszystkich bibliotek narodowych w Europie (podawał m.in. godziny otwarcia, lokalizację, katalogi OPAC itp.); projekcie *TELProject*³ (2001-2004, The European Library), który doprowadził do powstania portalu pozwalającego na przeszukiwanie baz danych, kolekcji cyfrowych i sieciowych katalogów europejskich bibliotek narodowych. Jego kontynuacje to *TEL-ME-MOR*⁴ (2005-2007), *EDLProject - European Digital Library Project*⁵ (2006-2008) i *FAMAGABA*⁶ projekt (2008-2009 -) miały za zadanie włączyć do Biblioteki Europejskiej informacje o zbiorach bibliotek narodowych kolejnych krajów (odtąd w projekcie brały udział wszystkie państwa należące do Unii Europejskiej i 8 krajów spoza UE). Ostatnia z kontynuacji *TELPlus* (2007-2009) miała na celu rozszerzenie i ulepszenie serwisu Biblioteki Europejskiej [Ziółkowska 2008, s. 4-6].

³ <http://www.europeanlibrary.org>

⁴ <http://www.telmemor.net/>

⁵ <http://www.theeuropeanlibrary.org/portal/organisation/cooperation/archive/edlproject/>

⁶ <http://www.theeuropeanlibrary.org/portal/organisation/cooperation/fumagaba/>

Joanna Potęga zwraca uwagę na to, że digitalizacją i rozwojem treści cyfrowych zainteresowane są także biblioteki narodowe. Niemal w każdym kraju placówka pełniąca rolę narodowej ksiąźnicy zaangażowana jest w mniejsze lub większe projekty digitalizacyjne. Na świecie można obserwować różne rozwiązania stosowane przez biblioteki narodowe, które tworzą i udostępniają zasoby cyfrowe. Można wyszczególnić trzy sposoby prezentacji cyfrowych zasobów bibliotek narodowych:

- gromadzenie mniej lub bardziej kompletnych kolekcji tematycznych lub dziedzicznych, np. Estońska Biblioteka Narodowa (<http://www.nlib.ee>).
- tworzenie jak najbardziej pełnego zbioru dokumentów elektronicznych mających służyć celom naukowym, edukacyjnym i kulturalnym, np. Węgierska Biblioteka Elektroniczna (MEK – <http://mek.oszk.hu>) tworzona przez Bibliotekę Narodową Węgier im. Széchényi (<http://www.oszk.hu>).
- przechowywanie i organizowanie dostępu do dokumentów cyfrowych zarówno gromadzonych jak i wytworzonych w bibliotece oraz do materiałów cyfrowych dostarczanych tylko za pośrednictwem Internetu, np. Biblioteka Cyfrowa Czeskiej Biblioteki Narodowej (<http://www.nkp.cz>) [Potęga 2007, s. 39-41].

Z kolei Jerzy Franke przytacza dwa rodzaje projektów realizowanych przez biblioteki narodowe. Pierwszym z nich jest swojego rodzaju idea stworzenia narodowego repozytorium cyfrowego. Takie kolekcje cyfrowe tworzy się wedle precyzyjnie określonych kryteriów (przede wszystkim dąży się do kompletności zbioru oraz z założenia gromadzi się zbiory słuzące celom naukowym). Za przykład tak realizowanego projektu może służyć cyfrowa kolekcja Francuskiej Biblioteki Narodowej *Gallica Classique* (<http://gallica.bnf.fr>) założona w 1999 roku. Inny typ zasobu cyfrowego prezentują placówki dążące do stworzenia reprezentatywnego wyboru najcenniejszych obiektów kolekcji bibliotecznych. Tego rodzaju zbiory materiałów bibliotecznych reprezentuje m.in. American Memory (<http://memory.loc.gov>) tworzona przez Bibliotekę Kongresu [Franke 2007, s. 121-122].

Projekty współpracy kulturalnej (przytoczone w tekście i wiele innych) stanowią coraz liczniejszą grupę wśród przedsięwzięć realizowanych w skali regionalnej i międzynarodowej. Organizacje ponadnarodowe, jak Unia Europejska czy UNESCO, i przedstawiciele poszczególnych państw zwracają dużą uwagę na konieczność współpracy. Wspólnymi obszarami działania są przede wszystkim: zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego oraz upowszechnienie dostępu do dóbr kultury. Nie

trzeba chyba uzasadnić jak wiele korzyści przynieść może współpraca instytucji kultury – bibliotek, muzeów, archiwów. Wynikają one głównie ze wspólnego celu jakim jest zachowanie i przekaz dorobku ludzkości. Ponadto są to instytucje, które udostępniają zbiory w celach edukacji, nauki i rozrywki. Współczesne narzędzia teleinformatyczne taką współpracę ułatwiają. Wykorzystanie środowiska cyfrowego (narzędzi zapisu i udostępniania) do przekazu kultury staje się coraz powszechniejsze. Najprostszym przykładem takich działań jest powstawianie i rozwój kolekcji cyfrowych.

2.2.2. ROZWÓJ BIBLIOTEK CYFROWYCH W POLSCE

W związku z wejściem Polski do Unii Europejskiej opracowano Narodowe Plany Rozwoju (NPR) by właściwie wykorzystać członkostwo w Unii i poprawić sytuację społeczno-gospodarczą kraju. Powstały następujące dokumenty: *Wstępny NPR* na lata 2000-2003 a następnie *NPR na lata 2004-2006* i *2007-2013*. Na podstawie ogólnych wytycznych zawartych w Narodowych Planach Rozwoju, poszczególne ministerstwa przygotowywały strategie, w których uszczegółowione zostały pewne zapisy. Z punktu widzenia rozwoju zasobów cyfrowych ważny jest dokument *ePolska. Strategia rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce na lata 2001-2006*. W ramach realizacji strategii zaplanowano przygotowanie bazy internetowej prezentującej polskie dziedzictwo narodowe i kulturę oraz promocję Polski (wiedzy o historii, kulturze naszego kraju) poprzez media elektroniczne [Kowalska 2007, s. 112, 125]. Kolejnym ważnym dokumentem jest *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013*, w której mowa o potrzebie digitalizacji zbiorów muzealnych i zasobów bibliotek w celu zwiększenia ich dostępności [Kowalska 2007, s. 129-130].

Mimo istnienia wyżej wymienionych dokumentów jeszcze w 2005 roku Bożena Bednarek-Michalska z rezerwą wypowiedziała się na temat dostępu do zasobów informacji i wiedzy w Polsce. Autorka zauważyła, że bibliotekarze nie są postrzegani jako partnerzy w budowaniu społeczeństwa informacyjnego, a nasz kraj w swojej strategii rozwoju, wbrew wielu wypowiedziom polityków, nie stawia na nowe technologie i edukację. Mało optymistyczną wymowę miały także przewidywania autorki, że Polska będzie „ciągnąć się w ogonie Europy, jak Grecja, przejadając fundusze Unii lub inwestując je niezgodnie z trendami rozwojowymi” [Bednarek-Michalska 2005b, dok. elektr.]. Od przytoczonej wypowiedzi minęło jednak pięć lat,

w ciągu których zaszło wiele istotnych zmian, i co ważne zmiany te należy oceniać pozytywnie. Polska nieustannie śledziła zagraniczne projekty i by umożliwić realizację inicjatyw Komisji Europejskiej 24 kwietnia 2006 roku Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego powołał Zespół ds. digitalizacji, którego zadaniem było planowanie i koordynacja procesów digitalizacyjnych oraz udostępniania dziedzictwa kulturowego i dorobku naukowego w Internecie. W wyniku jego prac we wrześniu 2009 roku opublikowany został *Program digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009-2020*. W dokumencie znalazła się diagnoza stanu zaawansowania przedsięwzięć digitalizacyjnych oraz omówienie najważniejszych inicjatyw i projektów digitalizacyjnych. Określono także misję i cele konwersji na format cyfrowy dziedzictwa narodowego. Realizacja programu ma dokonywać się w obrębie trzech podstawowych zadań: rozbudowy polskich zasobów cyfrowych, ochrony zasobu cyfrowego oraz zapewnienia dostępu do zasobu cyfrowego [Program, dok.elekt.].

W ostatnich latach wiele pisze się i dyskutuje na temat rozwoju polskich zasobów sieciowych, powstają także nowe projekty kooperacji (jak powołane w maju 2008 roku Konsorcjum Polskie Biblioteki Cyfrowe). W październiku 2010 roku będzie miała miejsce już trzecia edycja konferencji *Polskie Biblioteki Cyfrowe* (<http://www.man.poznan.pl/PBC/2010/>), której organizatorami są Biblioteka Kórnicka PAN, Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych oraz Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe. Podczas tegorocznej konferencji osobne spotkanie poświęcone będzie inicjatywie budowy Europeany i powiązaniem z nią projektem. Należy pochwalać każde tego rodzaju przedsięwzięcie, gdyż jest to doskonały sposób na prezentację doświadczeń, prac badawczo-rozwojowych i wdrożeń związanych z infrastrukturą bibliotek cyfrowych i współpracą europejską.

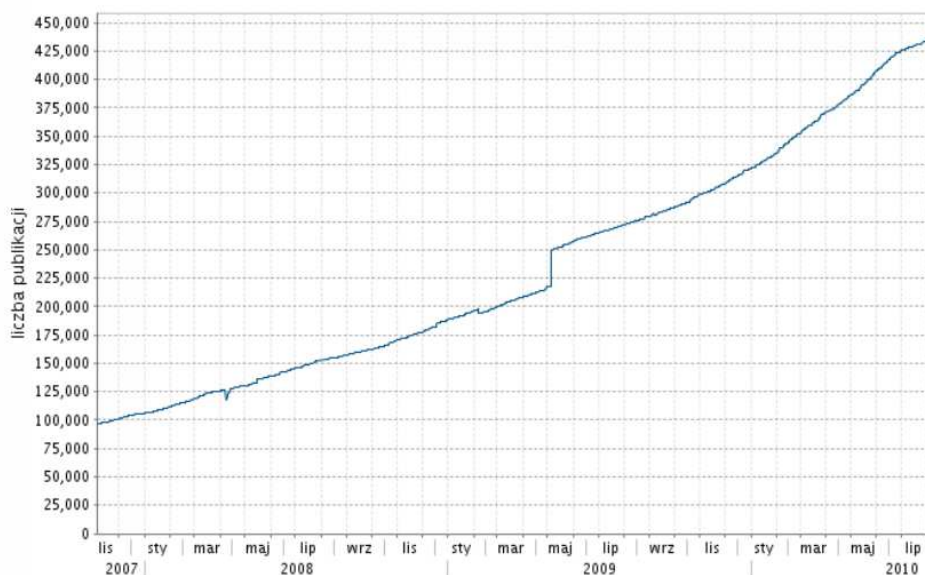
Rozwój bibliotek cyfrowych w Polsce został niewątpliwie napędzony poprzez stworzenie platformy służącej do ich budowy czyli dLibry (Digital Library Framework). Prace nad nią rozpoczęto w Poznańskim Centrum Superkomputerowo-Sieciowym już w 1996 r., ale pierwsza wersja systemu powstała dopiero dwa lata później. W 2001 roku dLibrę włączono do projektu Polski Internet Optyczny – PIONIER, którego celem był rozwój infrastruktury informatycznej polskiego środowiska akademickiego. Od tego momentu można było zaobserwować znaczną intensyfikację prac nad dLibrą. W. M. Kolasa pisze, że projektując oprogramowanie dLibra jej twórcy korzystali z doświadczeń zagranicznych ucząc się niejako na ich błędach. Opierali się na

założeniu, że „nowoczesna biblioteka cyfrowa nie jest li tylko uporządkowanym zasobem, lecz także zbiorem standaryzowanych procedur” [Kolasa 2007, s. 67]. Na oficjalnej stronie projektu dLibra - <http://dlibra.psnc.pl/> - można znaleźć (odnośnik ‘lista wdrożeń’) szczegółowy wykaz polskich bibliotek cyfrowych tworzonych na bazie tego oprogramowania. Do sierpnia 2010 roku wśród publicznie dostępnych instalacji oprogramowania znajduje się aż 53 biblioteki cyfrowe a twórcy platformy piszą łącznie 150 instytucjach korzystających z oprogramowania (istnieje spora liczba wdrożeń w celach dydaktycznych lub wewnętrznych firmy, które nie są dostępne publicznie). Z przekonaniem można więc powiedzieć, że dLibra jest najpopularniejszą polską platformą do tworzenia bibliotek cyfrowych. Funkcje oprogramowania omówiono szerzej na stronach 57-59. W tym miejscu wystarczy wspomnieć, że oprogramowanie dLibra jest bardzo funkcjonalne, wykorzystuje nowoczesne rozwiązania w zakresie kontroli udostępniania, mechanizmów wyszukiwania, obsługi różnych formatów i metadanych, standardów komunikacyjnych i informatycznych, pozwala na personalizację ustawień, a poprzez moduł administracyjny i redakcyjny umożliwia zintegrowane zarządzanie zasobem. Tomasz Kalota zwraca uwagę na to, że system dLibra doskonale nadaje się do realizacji projektu o polskim systemie rozproszonych bibliotek cyfrowych. Taki sam (lub bardzo podobny) interfejs, nawigacja i opcje sprawiają, że użytkownik przyzwyczaja się do pewnego schematu i może obsługiwać wiele bibliotek cyfrowych w sposób intuicyjny, co niewątpliwie stanowi dla niego zachętę do korzystania z nich [Kalota 2006, dok. elektr.].

Pierwsza instalacja dLibry miała miejsce w nowo powstałej Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej (WBC – <http://www.wbc.poznan.pl>) w 2002 roku, a kolejna – w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej (DBC – <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra>) - dopiero dwa lata później. Do końca 2005 roku w Polsce funkcjonowało tylko sześć bibliotek cyfrowych opartych na dLibrze. W tym samym czasie Barbara Szczepańska pisała o 30 tyś. obiektów różnej jakości i posadowionych na różnych platformach, których nie można było nazwać prawdziwymi zasobami sieciowymi, a nasz kraj stawiało na początku trudnej drogi digitalizacyjnej [Szczepańska 2005, dok. elektr.]. Pod koniec 2006 roku Małgorzata Kowalska pisała o znacznym wzroście tempa digitalizacji i przekonaniu, że trend wzrostowy utrzyma się w kolejnych latach, zaznaczając jednak, że polskie osiągnięcia w dalszym ciągu są mało imponujące w porównaniu do innych krajów [Kowalska 2006, dok. elektr.]. Najmłodszą z powstałych bibliotek cyfrowych jest udostępniona 19.07.2010 na platformie dLibra Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa

(<http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/>). W połowie 2010 roku można śmiało powiedzieć, że ostatnie lata przyniosły znaczny wzrost liczby bibliotek cyfrowych i udostępnianych przez nie zasobów cyfrowych, co ilustruje wykres 1.

Wykres 1. Wzrost liczby obiektów cyfrowych w Federacji Bibliotek Cyfrowych w okresie 2007-2010.

Źródło: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/owoc-stats>

Najważniejszą krajową inicjatywą w zakresie tworzenia bibliotek cyfrowych miało być powołanie do życia Polskiej Biblioteki Internetowej (PBI - <http://www.pbi.edu.pl/index.html>). Pomysł jej stworzenia narodził się w 2002 roku i był wyrazem realizacji przez Polskę europejskiego programu *eContent*. Celem powstania PBI było wyrównanie szans w dostępie do literatury pięknej, książki naukowej i zbiorów specjalnych dla ludzi ze wsi i małych miasteczek. Miała stanowić podstawę tworzenia polskich zasobów edukacyjnych i kulturalnych w Internecie [Bednarczyk 2005, s. 81]. Niestety projekt zawiódł pokładane w nim oczekiwania z powodu licznych błędów popełnionych w czasie jego realizacji. Brak jasnych kryteriów materiałów przyjętych do digitalizacji spowodował powstanie zbioru niejednorodnego i hybrydowego. W PBI panuje olbrzymi chaos, ponieważ obok siebie egzystują pozycje ważne jak i drugo- i trzeciorzędne. Nadto dochodzi niemożność przeszukiwania pełnotekstowego i jego pobrania, wielokrotne pomijanie danych współtwórców dzieł i informacji o źródłach wersji tekstowej. Wszystkie te czynniki niewątpliwie złożyły się na fakt, że działalność PBI zamarła na przełomie roku

2003/2004 [Franke 2005, s. 85-87]. Pomimo podejmowanych prób poprawy stanu i organizacji PBI m.in. poprzez prace Fundacji Polskiej Biblioteki Internetowej [Pietrzyk 2005] niewiele udało się zdziałać na polu ulepszenia funkcjonalności PBI. Zaniechano więc jej dalszego rozwoju, a zdigitalizowane dotąd obiekty cyfrowe w maju 2009 roku udostępniono za pośrednictwem Federacji Bibliotek Cyfrowych, o której będzie mowa w jednym z kolejnych akapitów.

Także Biblioteka Narodowa (BN) w Warszawie podjęła inicjatywę stworzenia cyfrowego zasobu materiałów bibliotecznych. Program planowej digitalizacji zbiorów w Bibliotece Narodowej rozpoczął się w 2003 roku. Jej głównym celem było zapewnienie pełniejszej ochrony zasobów BN oraz idea popularyzowania dzieł o dużej wartości zabytkowej, kulturowej czy artystycznej. W 2006 roku powstała Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona (CBN – <http://www.polona.pl>), której projekt związany był z programem *i2010: biblioteki cyfrowe*. Podstawowym celem CBN jest zapewnienie szerokiego, powszechnego i bezpłatnego dostępu do cyfrowych materiałów bibliotecznych. Przy publikacji pierwszeństwo mają tu przede wszystkim zbiory zazwyczaj nie udostępniane czytelnikom. Są to m.in. najcenniejsze rękopisy, stare druki, pierwsze wydania największych dzieł polskiej literatury czy też konspiracyjne dokumenty z okresu II Wojny Światowej nie objęte ochroną przez prawo autorskie [Potęga 2007, s. 47; Ślaska 2006, dok. elektr.].

Inicjatywą o której nie można nie wspomnieć, jest powstały w połowie 2007 roku serwis internetowy *Federacja Bibliotek Cyfrowych* (<http://fbc.pionier.net.pl/owoc.html>) działający pod patronatem Poznańskiego Centrum Komputerowo-Sieciowego, którego zadaniem jest: „ułatwienie wykorzystania zasobów polskich bibliotek cyfrowych i repozytoriów, zwiększenie widoczności zasobów polskich bibliotek cyfrowych i repozytoriów w Internecie, udostępnienie użytkownikom Internetu nowych, zaawansowanych usług sieciowych opartych na zasobach polskich bibliotek cyfrowych i repozytoriów” [Federacja, dok elektr.]. Serwis pozwala na wyszukiwanie dokumentów wśród zbiorów wszystkich polskich bibliotek cyfrowych. Ponadto serwis pozwala zapoznać się z planami digitalizacyjnymi poszczególnych instytucji (co pomaga zapobiegać powstawaniu duplikatów) oraz danymi statystycznymi. FBC jest pojedynczym punktem dostępu do informacji z kilkudziesięciu bibliotek cyfrowych rozproszonych po całej Polsce, ułatwiając w ten sposób wykorzystanie tych danych przez zewnętrzne serwisy. W celu promocji polskich treści za granicami kraju FBC współpracuje m.in. od grudnia 2009 z Europeaną, od

stycznia 2010 z DART-Europe - serwisem integrującym prace dyplomowe i dysertacje powstające w Europie, a od maja 2010 z ViFaOst – oferującym treści o Europie Wschodniej. Wymiana danych odbywa się poprzez otwarty protokół OAI-PMH [Federacja, dok. elektr.].

Polskie dokonania na polu bibliotek cyfrowych są, szczególnie w ostatnich latach, znaczące. Obecnie (stan na 10.08.2010) w Federacji Bibliotek Cyfrowych zrzeszonych jest 57 bibliotek cyfrowych, które łącznie udostępniają prawie pół miliona obiektów (436 tys.). Wśród największych bibliotek cyfrowych, które digitalizują i publikują najwięcej obiektów są: Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa – 107 tys obiektów, Małopolska Biblioteka Cyfrowa – 53 tys, oraz Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa – 38 tys [Federacja, dok. elektr.].

Silną grupę bibliotek cyfrowych w Polsce stanowią biblioteki regionalne. Są wśród nich m.in. Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa (<http://zbc.uz.zgora.pl/>), Jeleniogórska Biblioteka Cyfrowa (<http://jbc.jelenia-gora.pl/>) czy Podlaska Biblioteka Cyfrowa (<http://pbc.biaman.pl/>). Można wyodrębnić także biblioteki o charakterze instytucjonalnym jak Biblioteka Cyfrowa Politechniki Łódzkiej (<http://ebipol.p.lodz.pl/>), Akademicka Biblioteka Cyfrowa AGH (ABC - <http://abc.agh.edu.pl/>) czy Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego (<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/>). Pełny wykaz funkcjonujących w Polsce bibliotek cyfrowych znaleźć można na stronach Federacji Bibliotek Cyfrowych - <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/list-libr>.

Piotr Tafiłowski ma jednak zastrzeżenia co do treści obiektów udostępnianych w bibliotekach cyfrowych. Wg niego ich tematyką zainteresowany jest tylko wąski krąg odbiorców. Nie ma wśród nich np. studentów poszukujących aktualnego podręcznika, ale raczej historycy-amatorzy, ‘zapaleńcy’, oraz ewentualnie uczniowie szkół. Autor uważa, że główną przyczyną ubogich zasobów polskich treści cyfrowych jest restrykcyjne prawo autorskie oraz finanse. Pewnym sposobem na poprawę takiego stanu rzeczy jest przykład ze Stanów Zjednoczonych, gdzie końcem 2007 roku wprowadzono ustawę, zgodnie z którą wszystkie publikacje naukowe powstałe w wyniku badań sfinansowanych ze środków publicznych, muszą być ogłoszone publicznie w dwanaście miesięcy po publikacji w czasopiśmie naukowym [Tafiłowski 2008, s. 48]. W Polsce coraz częściej dostrzegany jest problem restrykcji w dostępie do informacji i wiedzy, szczególnie zaś najnowszej wiedzy naukowej. Wyrazem tego jest m.in. działalność na rzecz rozwoju otwartej nauki w Polsce (<http://otwartanauka.pl/>) podjęta przez

Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego (ICM UW). ICM UW zaangażowanych jest w wiele projektów dotyczących pozyskiwania treści naukowych, współpracy z bazami danych z różnych dziedzin wiedzy. Jedną z jej najnowszych inicjatyw to tworzenie biblioteki cyfrowej „Otwórz książkę” (<http://otworzksiazke.pl/>). Jest ona przykładem realizacji idei Open Access w odniesieniu do książek naukowych wydawanych w Polsce. Jej zasób nie jest jak na razie duży (10.08.10 – 68 obiektów), ale wszelkie tego rodzaju inicjatywy pomagają burzyć bariery w dostępie do najnowszych wyników badań a autorom obawiającym się udostępniania tekstów w Internecie uświadamiają, że zalety cyfryzacji dzieł naukowych wielokrotnie przewyższają potencjalne zagrożenia. Współpraca z Creative Commons Polska (więcej informacji o licencjach zob. str. 65-66) gwarantuje powszechność i dostępność tekstów, ale zgodnie z wolą ich autorów i na zasadach przez nich wybranych. Można więc powiedzieć, że Polska jest na dobrej drodze do budowania publicznych zasobów wiedzy w Internecie.

2.3. ZALETY CYFRYZACJI

Grażyna Piotrowicz pisała, że „technologia cyfrowa z jednej strony stwarza nowe możliwości, z drugiej – rodzi problemy i zagrożenia. Dowodzi jednak, iż posiada dostateczny potencjał by zmieniać istniejące wzorce” [Piotrowicz 2006, s. 249]. W niniejszym podrozdziale przytoczone zostaną argumenty przemawiające na korzyść technologii cyfrowych, szczególnie zaś w odniesieniu do bibliotek cyfrowych.

R. Tadeusiewicz mówiąc o roli technik cyfrowych we współczesnym świecie stwierdził, że głównymi przyczynami tak szybkiego ich rozwoju są m.in.: łatwość gromadzenia cyfrowych informacji, skuteczne metody ich przesyłania na odległość, niskie koszty przechowywania oraz sprawne algorytmy automatycznego wyszukiwania. To wszystko spowodowało, że rozwój w obszarze gromadzenia, przetwarzania i przesyłania informacji zmierza obecnie w kierunku „totalnej cyfryzacji wszystkiego” [Tadeusiewicz 2007, s. 304]. Według Tadeusiewicza bardzo istotną zaletą cyfryzacji jest to, że w formie cyfrowej zanikają różnice pomiędzy odmiennymi typami obiektów – niezależnie od tego czy mamy do czynienia z tekstem, fotografią czy dokumentem dźwiękowym, w systemie cyfrowym przedstawione są one w formie strumienia bitów. To, jak również fakt, że informacje zapisane w różnym formacie można przechowywać na tym samym dysku, przetwarzać na tym samym komputerze i przesyłać poprzez ten

sam kanał łączności powoduje, że daleko idąca unifikacja informacji (zapisanej w formie cyfrowej) ma bardzo wiele zalet [Tadeusiewicz 2007, s. 305, 307]. Autor zaznaczył także, że formy i metody komunikacji społecznej, w ujęciu indywidualnym oraz zbiorowym, zostały radykalnie przeobrażone w wyniku wszechobecnej cyfryzacji. Przewiduje, że nowe cyfrowe media informacyjne dadzą użytkownikowi możliwość swobodnego wyboru formy odbieranej informacji (tekst, dźwięk, obraz, film) w zależności od indywidualnych preferencji [Tadeusiewicz 2007, s. 311].

Tak szerokie zalety technik cyfrowych zostały dostrzeżone i wykorzystane także w rozwoju działalności bibliotecznej. Małgorzata Kowalska zauważa, że w wyniku wielu korzyści jakie płyną z zastosowania techniki cyfrowej, digitalizacja stała się alternatywą dla podstawowych funkcji biblioteki tj. gromadzenia i przechowywania dokumentów, co umożliwi ich udostępnianie i ochronę. Autorka wymienia także inne przyczyny planowania i podejmowania procesu digitalizacji:

- poprawa dostępu do zasobów (szczególnie tych o dużym znaczeniu naukowym i zawodowym)
- zapewnienie dostępu do literatury, która wzbudza szerokie zainteresowanie wśród użytkowników biblioteki
- konieczność powszechnego udostępniania dokumentów o dużym znaczeniu historycznym oraz kulturalnym
- podniesienie prestiżu biblioteki (udział w projektach narodowych lub międzynarodowych, prezentacja dzieł unikatowych i atrakcyjnych wizualnie, zastosowanie nowoczesnej technologii) [Kowalska 2007, s. 43]. Zmieniają się jak widać motywy, dla których podejmuje się prace digitalizacyjne. Początkowo miały one na celu głównie zapewnienie ochrony zbiorów cennych i narażonych na zniszczenie (np. ze względu na kwaśny papier). Każda dobrze wykonana kopia takiego dokumentu pozwoliłaby na całkowite wyłączenie z obiegu zagrożonego oryginału. Ponadto częstym powodem digitalizacji zbiorów była chęć ich uzupełnienia – zastąpienia dokumentów zgubionych, zacytanych lub takich, na które występowało bardzo duże zapotrzebowanie wśród użytkowników. Obecnie można obserwować ewolucję tych motywów w kierunku upowszechnienia dokumentów oraz zapewnienia szerokiego dostępu do zbiorów.

Ewa Stachowska-Musiał napisała, że tylko digitalizacja zapewnia najwyższą jakość dokumentów zastępczych, z odtworzeniem wszystkich cech oryginałów i formę dokumentów najwygodniejszą pod względem dostępności dla użytkowników.

Digitalizacja jako jedyna połączyła także, dwa do niedawna wykluczające się cele, czyli ochronę oryginałów z upowszechnianiem dostępu do nich. Jest także jedyną alternatywą dla metod masowej konserwacji dokumentów wydanych na kwaśnym papierze, którym grozi całkowita zagłada, gdyż nie jest aż tak kosztowna a jest właściwa dla każdej kategorii zbiorów [Stachowska-Musiał 2006, s. 69].

Jak słusznie zauważa Małgorzata Kisilowska „udostępnianie materiałów w Internecie pozwala na ich uniwersalne upowszechnienie – ponad granicami czasu, miejsca, kosztów jakie musiałby ponieść użytkownik, aby dotrzeć do oryginału czy kopii zapisanej na nośnikach dopuszczonych do sprzedaży bądź udostępnianych wyłącznie podczas rzadko organizowanych wystaw” [Kisilowska 2009, s. 233]. Twierdzenie to jest tym bardziej prawdziwe jeśli weźmie się pod uwagę potrzeby i przyzwyczajenia współczesnego użytkownika informacji, który chce otrzymać informację szybko i bez wysiłku.

2.4. RÓŻNE ASPEKTY TWORZENIA BIBLIOTEK CYFROWYCH

Tworzenie i rozwój biblioteki cyfrowej wymaga odpowiedniego przygotowania i zaplanowania działań. Małgorzata Kowalska zwraca uwagę na to, że tylko dobrze przygotowany i uzasadniony projekt lub program gwarantuje powodzenie wielu inicjatyw digitalizacyjnych. W projekcie takim musi się znaleźć dokładne omówienie: celu, zakresu, założeń realizacyjnych i metodologicznych. Już w pierwszym etapie planowania prac konieczne jest zdefiniowanie merytorycznych aspektów digitalizacji [Kowalska 2007, s. 45]. Bardzo ważne jest także wybranie grupy docelowej, czyli kręgu użytkowników, dla których przeznaczona będzie kolekcja cyfrowa.

Marek Nahotko pisze, że dobry projekt powinien uwzględniać cele samej biblioteki podzielone na krótko- i długoterminowe, zasady selekcji zasobów i ich digitalizacji, zarządzania, rozpowszechniania i oceny. Niezbędne jest wybranie odpowiednich osób do pracy nad projektem, fachowców w swoich dziedzinach, umięjących współpracować w zespole. Co również ważne projekt powinien także zawierać zasady oceny i sporządzania raportów ze stanu jego realizacji. Nahotko, analizując proces tworzenia bibliotek cyfrowych, opisuje kilka warunków, które muszą zostać spełnione by zapewnić jej prawidłowe funkcjonowanie. Wymienia cztery elementy wpływające na jakość usług BC. Są to obiekty, czyli materiały poddane

digitalizacji; zasoby, czyli sposoby uszeregowania i zorganizowania obiektów; metadane, czyli opisy obiektów umożliwiające ich identyfikacje i projekty, czyli wszelkie inicjatywy mające na celu tworzenie i zarządzanie zasobami. Organizacja i zawartość treściowa przyszłych zasobów BC powinna być dokładnie przemyślana i zaplanowana. Zdigitalizowane powinny zostać zbiory spełniające potrzeby informacyjne użytkowników biblioteki zarówno obecnych jak i przyszłych, zasoby muszą być dobrze opisane i udostępnianie bez zbędnych barier, powinna także być zagwarantowana ciągłość rozwoju zasobu w czasie oraz ochrona praw autorskich. Dzięki przestrzeganiu powyższych zasad projekt ma szansę być użytecznym i prawdziwie wykorzystywanym [Nahotko 2006, dok. elektr.].

Bardzo istotną kwestią jest finansowanie projektów digitalizacyjnych. Choć, jak zauważa M. Kowalska, ceny urządzeń skanujących spadają biblioteki w dalszym ciągu mają poważne problemy ze zdobyciem środków finansowych na wdrażanie projektów. Coraz częściej jednak widać, że biblioteki indywidualnie starają się o dofinansowanie, występując z wnioskami do różnych instytucji pozarządowych a nawet prywatnych sponsorów [Kowalska 2007, s. 44-45]. M. Nahotko także zwraca uwagę na problem finansów i zaznacza, że jest również istotne by biblioteki regionalne przestrzegały inicjatyw ogólnokrajowych i międzynarodowych, gdyż działając w ramach większych projektów łatwiej jest o uzyskanie środków finansowych [Nahotko 2006, dok. elektr.].

Ważną decyzją, którą trzeba podjąć także już na etapie planowania projektu jest jego wykonawstwo. Trzeba przede wszystkim zdecydować, czy realizacja projektu będzie przebiegała w danej instytucji, przez jej pracowników, czy zostanie zlecona firmie komercyjnej. Oba rozwiązania mają wady i zalety. Nie mniej jednak na decyzję – o realizacji wewnętrznej - mają wpływ głównie warunki lokalowe i sprzętowe danej instytucji. W przypadku współpracy z firmą zewnętrzną trzeba wziąć pod uwagę m.in. cennik usług i zaufanie do wykonawcy [Kowalska 2007, s. 44].

W procesie planowania nie można pominąć wyboru oprogramowania oraz formatu w jakim będą zapisywane zdigitalizowane dokumenty. Ponadto trzeba wybrać najodpowiedniejszą metodę przy użyciu której tworzone będą kopie cyfrowe (skanowanie, fotografia cyfrowa, konwersja mikrofilmów itp.).

2.4.1. ASPEKTY TECHNICZNE

Zamiarem tej części rozdziału nie jest omawianie kwestii technicznych *sensu stricto*, takich jak sprzęt stosowany do digitalizacji (rodzaje skanerów, zasady ich

działania), metody konwersji formatu analogowego na cyfrowy. Tego typu zagadnienia są zbyt specjalistyczne a ich szczegółowy opis nie jest konieczny biorąc pod uwagę temat niniejszej pracy. Skupiono się na innej stronie procesu digitalizacji tj. opisie obiektów cyfrowych, archiwizacji obiektów i formatach zapisu danych.

Opis obiektów cyfrowych

Na szczególną uwagę w kwestii badań i popularyzacji metadanych w Polsce zasługuje Marek Nahotko. Nahotko pisze, że metadane to :

„ustrukturyzowane, czytelne maszynowo dane, zawierające charakterystykę cyfrowych obiektów informacyjnych, służącą ich efektywnemu oraz trafnemu wyszukiwaniu, szczególnie w wielkich zasobach informacji w Internecie, zarządzaniu nimi i ich wartościowaniu” [Nahotko 2004, s. 15].

W związku z tym, że zasobów sieciowych wciąż przybywa ich opracowanie staje się koniecznością – w przeciwnym razie człowiek całkowicie zgubiłby się w gąszczu sieci. W ubiegłym wieku ważnymi punktami, które wyznaczyły niejako kierunki rozwoju sposobów reprezentacji informacji bibliograficznych i bibliotecznych były: struktura rekordu MARC, Library of Congress Subject Headings (LCSH) oraz baza danych WorldCat. Uznaje się je za symbole dokonania ówczesnej standaryzacji struktury i postaci danych, które przyczyniły się do globalizacji informacji bibliograficznej [Nahotko 2002, dok. elektr.].

Rozwój technologii cyfrowych, a co za tym idzie powstawanie coraz większej liczby dokumentów elektronicznych, spowodował konieczność przystosowania wykorzystywanych dotąd formatów zapisu do nowych warunków. Dostosowanie formatu MARC do wymogów środowiska elektronicznego dokonane zostało na dwóch płaszczyznach. Pierwszym działaniem, jakie podjęto w tym celu w środowisku bibliotekarskim była zmiana wewnętrznej struktury formatu MARC, a konkretnie dodanie na początku lat dziewięćdziesiątych kilku dodatkowych pól:

- 856 – lokalizacja elektroniczna (umożliwiło to tworzenie bezpośrednich odnośników od opisów bibliograficznych do opisywanych dokumentów elektronicznych)
- 256 – charakterystyka dokumentu elektronicznego, które pozwoliło podzielić dokumenty elektroniczne na trzy kategorie: dane, program, dane i program
- 538 – uwagi o wymaganiach systemowych, które umożliwiło zdefiniowanie wymagań systemowych oraz trybów dostępu do dokumentów [Kowalska 2007, s. 52-53].

Drugą inicjatywą obejmującą stworzenie właściwych metadanych było działanie, mające na celu konwersję rekordów formatu MARC do struktur SGML i XML. Prace te zostały podjęte przez Bibliotekę Kongresu w 1996 roku. Ich efektem było udostępnienie na stronie tejże biblioteki specyfikacji nowego formatu MARCXML oraz narzędzi, które pozwalają konwertować rekordy do tejże struktury [Kowalska 2007, s.53].

Oprócz dopasowania i uelastycznienia istniejących formatów opisu dokumentów powstały także nowe, przygotowane właśnie z myślą o opisie dokumentów elektronicznych. Najczęściej wdrażany schemat opisu zasobów cyfrowych to Dublin Core (pełna nazwa: Dublin Core Metadata Element Set – dalej DC). Format został opracowany i jest zarządzany przez Dublin Core Metadata Initiative (<http://dublincore.org/>). Twórcom przyświecał cel by stworzyć schemat opisu, który cechowałaby prostota (tworzenia i obsługi), ujednolicone zasady tworzenia opisów, międzynarodowy zasięg oraz rozszerzalność (w razie konieczności). Opis oparty jest o 15 elementów. Ustalone one zostały przez międzynarodową grupę interdyscyplinarną, w skład której weszli specjaliści z zakresu bibliotekarstwa, informatyki, muzealnictwa, archiwistyki i innych dziedzin pokrewnych. Każdy element DC jest opcjonalny i powtarzalny, mogą one być także wpisywane w dowolnej kolejności.:

- tytuł lub nazwa zasobu nadana przez twórcę lub autora
- twórca odpowiedzialny za treść dokumentu
- opis rzeczowy wyliczający temat, treść zasobu, słowa kluczowe
- opis zawartości zasobu w formie streszczenia, spisu treści itp.
- wydawca
- współtwórca
- data utworzenia oraz udostępnienia zasobu podana w formacie RRRR-MM-DD
- typ zasobu, czyli ogólna kategoria, do której można go zaklasyfikować wraz z wyliczeniem jego funkcji
- format uwzględniający postać zasobu, typ mediów, rozmiar zasobu, wymagania systemowe
- identyfikator zasobu
- odnośnik do źródła pierwotnego
- język zasobu mający postać kodu dwuliterowego
- relacje, czyli odnośniki do innych zasobów
- zasięg geograficzny i chronologicznych treści zasobów

- określenie praw własności do zasobu

Ze względów praktycznych tych kilkanaście elementów uzupełniane jest przez dwie grupy kwalifikatorów: uszczegóławiające elementy i identyfikujące schemat kodowania [Nahotko 2002, dok.elekt.].

Tab. 1. Porównanie przykładowego opisu w MARC i Dublin Core.

MARC		Dublin Core
100	1 \a Kot, Stanisław \d (1885-1975).	<dc:creator>Kot, Stanisław (1885-1975).</dc:creator>
245	0 1 \a Historja wychowania : \b zarys podręcznikowy. \n T. 1, \p Od starożytnej Grecji do połowy wieku XVIII / \c Stanisław Kot.	<dc:title>Historja wychowania : zarys podręcznikowy. T. 1, Od starożytnej Grecji do połowy wieku XVIII</dc:title>
246	3 0 \a Od starożytnej Grecji do połowy wieku XVIII	<dc:publisher>Lwów</dc:publisher>
246	3 \a Historia wychowania	<dc:publisher>Państwowe Wydaw. Książek Szkolnych</dc:publisher>
250	\a Wyd. 2 zm. i pomn.	<dc:date>1934</dc:date>
260	\a Lwów : \b Państwowe Wydaw. Książek Szkolnych, \c 1934.	<dc:description>Wyd. 2 zm. i pomn.</dc:description>
300	\a VII, [1], 407 s. ; \c 22 cm.	<dc:description>VII, [1], 407 s. ; 22 cm</dc:description>
504	\a Bibliogr. s. 16-23 i przy rozdz.	<dc:subject>pedagogika</dc:subject>
650	\a Edukacja \x historia \w podręczniki.	<dc:subject>podręcznik</dc:subject>
650	\a Pedagogika \x historia \w podręczniki.	<dc:subject>edukacja</dc:subject>
		<dc:subject>historia</dc:subject>
Źródło: NUKat: www.nukat.edu.pl [2006.08.26]		Źródło: http://www.ap.krakow.pl/dlibra/rdf/e28.xml [2006.08.26]

Źródło: Kolasa, Władysław Marek (2007). dLibra Digital Framework – platforma do budowy bibliotek cyfrowych. W: Biblioteki cyfrowe. Projekty, realizacje, technologie. (2007). Warszawa: Wydaw. SBP. s. 67- 88.

Agnieszka Filipek pisze, że w standardzie DC wyróżnia się dwa poziomy opisu. Pierwszy z nich to poziom podstawowy – Simple Dublin Core. Drugi poziom to opis złożony – Qualified Dublin Core. Na poziomie rozszerzonym do podstawowych piętnastu elementów można dodać kilka nowych, jak np. odbiorca czy sposób i warunki nabycia obiektu. Filipek tłumaczy także trzy zasady, które należy znać by właściwie rozumieć relacje zachodzące między obiektem i charakteryzującymi go metadanymi. Trzeba wiedzieć, że za pomocą DC opisuje się pojedyncze wersje obiektów (The One-to-One Principle, zasada „jeden-do-jeden”), atrybuty DC – w wersji rozszerzonej - działają niezależnie i mogą być pomijane przez użytkownika w toku przeszukiwania zbioru (The Dumb-Down Principle, zasada elastyczności) oraz że wprowadzone ograniczenia w strukturze elementów muszą jednocześnie zachować swoją użyteczność wyszukiwawczą (Appropriate values, zasada trafnego doboru wartości) [Filipek 2006, s. 51, 53-54].

W 2008 roku Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego opracowała i udostępniła czwartą już wersję *ePoradnika redaktora zasobów cyfrowych* [ePoradnik, dok. elektr.]. Znaleźć w nim można interpretację wszystkich atrybutów schematu Dublin Core, wraz z uwagami, przykładami czy wykazami stosowanych skrótów.

Poradnik należy traktować jako pomoc dla bibliotekarzy cyfrowych opracowujących zasoby cyfrowe, ale także jako materiał do dyskusji nad nowymi rozwiązaniami w zakresie opisu obiektów.

Opis obiektów cyfrowych powinien obejmować określone elementy ujęte w określonej strukturze, zapewniając nie tylko łatwe ich wyszukiwanie, ale też precyzyjne katalogowanie i indeksowanie [Kowalska 2007, s. 51-52]. Metadane wykorzystuje się do opisu obiektu cyfrowego w celu jego znalezienia, rozróżnienia od innych i zorientowania się w treści przez użytkownika, do zarządzania obiektami i określenia relacji między nimi. W Polsce stosowane są właściwie tylko dwa rodzaje metadanych. Są to format Dublin Core i MARC21 [Nahotko 2006, dok. elektr].

Ryc. 1. Przykładowy opis obiektu cyfrowego wg schematu Dublin Core

Opis Dodatkowe informacje	
Dublin Core wer.1.1:	
Tytuł:	Co każdy winien wiedzieć
Temat i słowa kluczowe:	Polska - polityka - 1939-1945 r. - publicystyka Publicystyka polska - 1939-1945 r. Wojna 1939-1945 r. - Polska - publicystyka
Wydawca:	[Warszawa] : Roch
Data wydania:	1942
Typ zasobu:	książka
Format:	text/html
Identyfikator zasobu:	oai:www.polona.pl:6889
Źródło:	Biblioteka Narodowa
Język:	pol
Prawa:	Biblioteka Narodowa Publikacja chroniona prawem autorskim - reprodukcja cyfrowa dostępna w czytelnich BN

Źródło: Cyfrowa Biblioteka Narodowa - <http://www.polona.pl/dlibra>

Z zagadnieniem metadanych ściśle wiąże się pojęcie *współdziałania*. Jest to zdolność, co najmniej dwóch systemów (lub ich części), do wymiany i wykorzystania informacji bez żadnych dodatkowych prac w każdym z systemów. Zapewnienie współdziałania wymaga używania kompatybilnego sprzętu i oprogramowania oraz szeregu, często radykalnych, zmian w sposobie funkcjonowania instytucji. Marek Nahotko zaznacza, że współdziałanie można rozpatrywać pod wieloma aspektami – prawnym, międzynarodowym czy politycznym. Aspektem związanym ściśle

z metadanymi jest aspekt techniczny, który polega na zastosowaniu gotowych już rozwiązań umożliwiających wymianę informacji (np. protokół Z39.50). Jednym z najbardziej znanych projektów, którego celem jest rozwijanie współdziałania w środowisku elektronicznym jest Open Archive Initiative (<http://www.openarchives.org/>). Najważniejszym założeniem technicznym jest rozróżnienie dwóch klas użytkowników: dostawców danych oraz dostawców usług, którzy pobierają dane od dostawców. W ramach projektu powstał specjalny Open Archive Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH). By współdziałanie między systemami było możliwe konieczne jest stosowanie ujednoczonego formatu metadanych (przez dostawców i usługodawców) [Nahotko 2004, s. 50-51]. W ramach OAI wykorzystuje się schemat Dublin Core, co jest wyraźnym dowodem na dużą popularność tego standardu.

Oprogramowanie

Podjmując decyzję o wyborze oprogramowania, czyli formatu archiwalnego i prezentacyjnego za pomocą, których będą zapisywane i odczytywane zdigitalizowane dokumenty, trzeba wziąć pod uwagę kilka cech potencjalnego oprogramowania: funkcjonalność, czyli możliwość dostosowania do dokumentów przeznaczonych do digitalizacji; integralność, zapewnienie obsługi wszystkich potrzebnych procesów wprowadzania, przetwarzania i dostarczania dokumentów; standaryzację, czyli dostosowanie do światowych standardów; otwartość, czyli możliwość jego wykorzystania i modyfikowania przez różnorodne aplikacje [Kowalska 2007, s. 47].

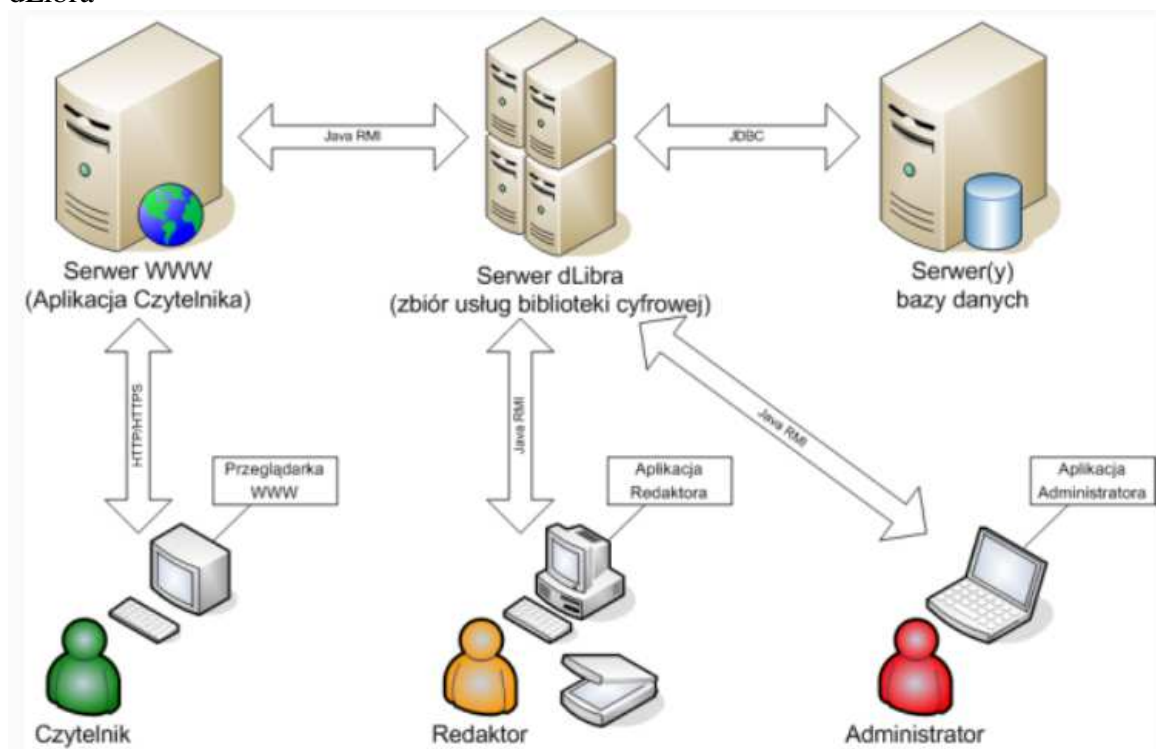
Najpopularniejszym oprogramowaniem wykorzystywanym do tworzenia bibliotek cyfrowych w Polsce jest dLibra (<http://dlibra.psnc.pl/>). Platforma wyposażona jest w następujące funkcje:

- całkowitą kontrolę procesu udostępniania zarówno na poziomie zasobu jak i użytkownika
- obsługiwane dokumentów elektronicznych w dowolnych formatach tekstowych, graficznych i aplikacjach, w dowolnej strukturze i typie metadanych, wraz z pełną obsługą zbiorów wielojęzycznych
- zapewnianie różnorodnych mechanizmów wyszukiwawczych opartych o format OPAC, co pozwala na wyszukiwanie pełnotekstowe i poprzez wyszukiwarki współpracuje z systemami rozproszonymi np. p2p

- umożliwianie pracy grupowej, zapewnienie stałości dostępu do poszczególnych dokumentów, przechowywanie informacji o zasobach usuniętych i zmienionych
- obsługiwane najnowszych standardów informatycznych i komunikacyjnych, personalizację ustawień i posiadanie wbudowanych mechanizmów informacyjnych np. automatyczne powiadamianie e-mailem
- wyposażenie w statystyczny i zintegrowany system zarządzania zasobami oraz możliwość pracy na różnych platformach i systemach operacyjnych. [Kolasa 2007, s. 68-69].

Schemat architektury repozytorium cyfrowego opartego na oprogramowaniu dLibra został przedstawiony na ryc. 2. Można na jego podstawie wyróżnić trzy podstawowe elementy repozytorium: serwer biblioteki cyfrowej, aplikację redaktora i administratora, które niedostępne są dla użytkownika kolekcji oraz aplikację czytelnika.

Ryc. 2. Schemat architektury repozytorium cyfrowego opartego o oprogramowanie dLibra

Źródło: <http://dlibra.psnc.pl/> (odnośnik: opis funkcjonalności)

Ze względu na zakres wykorzystywanych funkcji wyróżnione są trzy grupy użytkowników systemu dLibra: administrator, redaktor i użytkownik. Każdy z nich ma dostęp do biblioteki cyfrowej przez odrębny interfejs wyposażony w funkcje właściwe dla wykonywanych zadań [http://dlibra.psnc.pl/]. Użytkownik posiada dostęp jedynie

do zasobów elektronicznych biblioteki, w zależności od tego czy jest osobą zarejestrowaną czy anonimową zakres dostępu może być mniej lub bardziej ograniczony. Interfejs redaktora, który odpowiada za procesy gromadzenia i opracowywania zbiorów, pozwala na dodawanie i usuwanie oraz edycję zasobów i metadanych, czyli zarządzanie całą treścią cyfrową zgromadzoną w bibliotece. Administrator posiada dostęp do każdego z modułów systemu dLibra. Odpowiedzialny jest za zarządzanie zasobami, konfigurację systemu, zarządzanie użytkownikami, opiekę nad właściwym wyglądem i funkcjonowaniem interfejsu użytkownika, zarządzanie aplikacjami serwera, czuwanie nad integralnością i spójnością wszystkich składników i funkcji oprogramowania [Kolasa 2007, s. 69-70].

Oprogramowania wykorzystywane najczęściej za granicą to:

- Greenstone (<http://www.greenstone.org/>) - stworzony w ramach projektu *New Zealand Digital Library Project* Uniwersytetu Waikato
- DSpace (<http://www.dspace.org/>) - opracowany wspólnie przez bibliotekę największej uczelni technicznej na świecie Massachusetts Institute of Technology i firmę Hewlett-Packard

Do ich dużej popularności przyczynił się fakt, że udostępniane są za darmo w ramach open-source. Na świecie znane są także inne oprogramowania jak: SirsiDynix - Digital Library, VTLS – Vital czy Exlibris – DigiTool. Jednak ze względu na ich komercyjny charakter liczba ich wdrożeń nie jest duża [Kolasa, dok. elektr.].

Archiwizacja obiektów cyfrowych, format zapisu i OCR

M. Nahotko pisze, że „przechowywanie informacji cyfrowej może być uważane za jedno z największych wyzwań końca XX wieku i początku XXI wieku” [Nahotko 2004, s. 50]. Problemy jakie nastroczą się, gdy chodzi o archiwizację zasobów cyfrowych, to głównie problemy techniczne. Informacja zapisana w formie cyfrowej ma kilka słabości. Przede wszystkim nośnik, na którym informacja jest zapisana, starzeje się znacznie szybciej niż np. dokument drukowany. Ponadto odczytanie informacji cyfrowej uzależnione jest od sprzętu i oprogramowania, które również szybko wychodzą z użycia (wtedy informacja, która nie może być odtworzona, staje się bezużyteczna). Co również pozostaje kwestią nierozwiązaną są nie do końca sprecyzowane uwarunkowania prawne, na podstawie których instytucje mogą kopiować, zabezpieczać i przeformatowywać informacje cyfrowe w celach ich archiwizacji. Dwie podstawowe techniki stosowane do archiwizacji to konwersja

i emulacja. Konwersja polega na zapewnieniu kompatybilności oprogramowania i nowego systemu. Po instalacji nowego systemu współpracuje on jeszcze ze starym oprogramowaniem, do czasu gdy wszystkie pliki ze starego systemu nie zostaną skopiowane do nowego. Emulacja zaś polega na archiwizowaniu nie tylko danych, ale też oprogramowania [Nahotko 2004, s. 51].

By przestrzegać zasad tworzenia zasobów cyfrowych instytucje odpowiedzialne za dane zasoby powinny stosować właściwe strategie archiwizacji obiektów cyfrowych – jest to najlepszym sposobem na zapewnienie niezmienności treści i dostępności obiektów. Niezmienny powinien pozostać także adres dostępu, tytuł i identyfikator obiektu, by nie narażać użytkowników na każdorazowe przeszukiwanie zasobów w celu odnalezienia już raz zlokalizowanego dokumentu [Nahotko 2006, dok. elektr.]. Jednym ze sposobów by zapewnić stałość identyfikacji i lokalizacji dokumentu elektronicznego jest stosowanie identyfikatorów, np. Digital Object Identifier – DOI. Pełnią one podobną rolę jak ISBN czy ISSN. Rekordy DOI rejestrowane są na centralnym serwerze systemu. Identyfikatory gwarantują odesłanie do właściwego adresu, gdzie znajduje się poszukiwany obiekt, nawet w przypadku kilkakrotnej zmiany jego lokalizacji [Kowalska 2007, s. 57].

Ważnym osiągnięciem w dziedzinie archiwizacji obiektów cyfrowych było stworzenie przez ISO (International Standard Organization) modelu OAIS – Open Archival Information System. Umożliwia on realizację archiwizacji na wszystkich etapach procesu (pozyskanie obiektu, magazynowanie, zarządzanie, administrowanie i rozpowszechnianie) [Nahotko 2004, s. 54]. Jeszcze trudniejsze od archiwizacji obiektów cyfrowych jest zabezpieczenie dokumentów sieciowych, które funkcjonują na stronach WWW. Grażyna Piotrowicz pisała, że „tożsamość wirtualnego świata jest zazwyczaj różnorodna, dynamiczna i nierejestrowalna” [Piotrowicz 2006, s. 256]. Dlatego już w latach 90. podejmowane były inicjatywy archiwizacji zasobów sieciowych jak np. Internet Archive (będący przedmiotem dokładnej analizy w rozdziale 3 i 4).

Archiwizacja obiektów cyfrowych w dużej mierze zależy od formatu, w jakim obiekt zostanie zapisany. Format archiwalny musi cechować wysoka jakość zapisu i wierne odwzorowanie oryginału. Formaty używane do zapisu zdigitalizowanych obiektów, w celu ich archiwizacji, to: TIFF, BMP, XML. Najpopularniejszy z nich jest format TIFF (Tagged Image File Format). O jego przewadze świadczy fakt, że jest całkowicie bezstratny pod względem kompresji, czyli redukcji wielkości plików

wynikowych, pozwala na zapis obrazu w trybie czarno- białym, odcieniach szarości i kolorze 32-bitowym. Nadto może obsługiwać kilka modeli przestrzeni barwnej, umożliwia umieszczanie kilku obrazów w jednym pliku wraz z możliwością ich stronicowego przeglądania.

Formaty prezencyjne natomiast mają inne zadania. Przeznaczone są do prezentacji zdigitalizowanych zasobów na platformie cyfrowej dla potencjalnego użytkownika. Obrazy takie muszą się szybko buforować. Wymusza to połączenie w formatach prezencyjnych niewielkich rozmiarów plików z akceptowalną jakością obrazu i wysokim poziomem zorganizowania (indeksowania) [Kolasa, dok. elektr.]. Wśród najczęściej stosowanych formatów prezencyjnych są: JPEG, GIF (Graphics Interchange Format), PNG (Portale Network Graphics), PDF (Portable Document Format) oraz DjVu. JPEG oferuje bardzo wysoki współczynnik kompresji, lecz w przeciwieństwie do formatów GIF i PNG, kompresja ta jest stratna. PDF i DjVu są formatami hybrydowymi czyli łączą cechy formatów tekstowych i graficznych. Format PDF zyskał dużą popularność gdy jego twórcy – firma Adobe, udostępniła format w open-source. PDF cechują zaawansowane funkcje jak: możliwość manipulacji na danych, dodanie zabezpieczeń, metadanych, opcje eksportu i importu oraz narzędzia do edycji i optymalizacji. DjVu opiera się na zaawansowanej metodzie kompresji danych, polegającej na segmentacji obrazu – obraz dzielony jest na warstwy i każda z nich poddawana jest odrębnej kompresji. DjVu pozwala na uzyskanie najmniejszych rozmiarów plików wśród stosowanych obecnie formatów zapisu danych, dodatkowo jest nieedytowalny, co daje gwarancję wiarygodności [Kolasa, dok. elektr.].

Formaty PDF i DjVu wyposażone są dodatkowo w bardzo przydatną cechę tj. możliwość dodania warstwy OCR. OCR (Optical Character Recognition) przeznaczony jest do optycznego rozpoznawania pisma. W dokumencie, do którego dołączona jest warstwa OCR możliwe jest wyszukiwanie pełnotekstowe. Jeszcze niecałe trzy lata temu M. Kowalska pisała o wadach OCR tj. niemożności odczytywania nieujednoliconych znaków, co sprawiało, że był on nieefektywny w przypadku starodruków i rękopisów. W przypadku zaś tekstów drukowanych warunkiem poprawnego działania OCR był czytelny oryginał [Kowalska 2007, s. 46]. Funkcje rozpoznawania pisma są jednak ciągle rozwijane i udoskonalane. Firmą, która wiezie prym na rynku międzynarodowym jest ABBYY. Opracowany przez nią program FineReader pozwala przekształcać dokumenty papierowe, pliki PDF i różnego rodzaju obrazy (w tym zdjęcia z aparatu cyfrowego) do formatu edytowalnego. Potrafi odtworzyć złożone elementy

formatowania jak: czcionki, style, nagłówki stopki, przypisy, spisy treści. Program przygotowany jest do odczytu tekstu w 186 językach, posługujących się alfabetem łacińskim i cyrylicą, jak również tekstów w językach greckim, ormiańskim, hebrajskim, chińskim, japońskim, tajskim i koreańskim [<http://www.finereader.pl/>]. Technologia optycznego rozpoznawania pisma jest bardzo powszechnie stosowana w zagranicznych i polskich bibliotekach cyfrowych. Możliwość pełnotekstowego przeszukiwania dokumentów jest bardzo przydatna w kolekcjach cyfrowych, szczególnie z punktu widzenia użytkownika.

2.4.2. UWARUNKOWANIA PRAWNE

Bardzo istotną kwestią związaną z budowaniem i rozwojem bibliotek cyfrowych jest podejmowanie decyzji natury prawnej. Funkcjonowanie informacji w środowisku cyfrowym powoduje, że rodzi się coraz więcej pytań i wątpliwości odnośnie interpretacji i stosowania przepisów prawa.

Pierwszą umową międzynarodową dotyczącą respektowania praw autorskich była *Konwencja berneńska o ochronie dzieł literackich i artystycznych* [Dz.U. 1935 nr 84 poz. 515] zawarta w Bernie w 1886 roku. Podstawowym postanowieniem konwencji jest zgoda jej sygnatariuszy na równoprawne traktowanie twórców pochodzących z innych krajów oraz zobowiązanie do ochrony ich praw autorskich w obrębie krajowego prawa wewnętrznego. Zgodnie z konwencją ochrona praw autorskich jest automatyczna - nie jest wymagana żadna rejestracja, umieszczanie noty o prawach autorskich czy też oznaczenie ©. Konwencja była wielokrotnie nowelizowana, ostatnie poprawki wprowadzono w 1979 roku. Polska ratyfikowała umowę w 1935 roku [Dz.U. 1935 nr 84 poz. 515].

Konwencja berneńska była podstawą obecnego międzynarodowego prawa autorskiego. Z czasem, wraz z rozwojem nauki, techniki, metod komunikacji i rozpowszechniania informacji, konieczna stała się aktualizacja konwencji. Kwestii, które należało uregulować i sytuacji wątpliwych było jednak tak wiele, że nieuniknione było opracowanie szeregu dodatkowych przepisów prawnych, tak międzynarodowych, jak i krajowych. W niniejszej pracy skupiono się tylko na rozstrzygnięciach prawnych istotnych z punktu widzenia budowy bibliotek cyfrowych.

M. Kowalska pisze o tendencji, jaką można obecnie obserwować w ustawodawstwie międzynarodowym. Jest nią próba harmonizacji obowiązującego

prawa autorskiego, głównie w ramach Unii Europejskiej i poszczególnych krajach członkowskich. W dokumencie wydanym w 1995 roku *Zielona księga prawa autorskiego i praw pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym* Komisja Europejska uznała, że ochrona autorsko-prawna ma podstawowe znaczenie nie tylko dla rozwoju rynku wspólnotowego, ale przede wszystkim dla rozwoju twórczości intelektualnej [Kowalska 2007, s. 62]. B. Szczepańska sceptycznie ocenia podjęte w tym kierunku wysiłki. Wg niej mimo wielu wspólnych postanowień i zapisów trudno jest mówić o jednym wspólnym prawie autorskim i regulacjach obowiązujących wszystkie kraje należące do UE. W każdym kraju członkowskim prawo jest „wypadkową traktatów ratyfikacyjnych konwencji międzynarodowych oraz dostosowania prawa do regulacji unijnych i postanowień wewnętrznych”. Jedną z prób harmonizacji prawa wewnątrz UE była *Dyrektywa 2001/29/ WE w sprawie harmonizacji niektórych aspektów prawa autorskiego i praw pokrewnych w środowisku cyfrowym*, autorka zaznacza jednak, że zbyt duża dowolność w zakresie implementacji dyrektywy sprawiła, że nie przyniosła ona oczekiwanych korzyści z punktu widzenia ujednoczenia przepisów prawa [Szczepańska 2005, dok. elektr.]. Ze względu na panujące różnice ustawodawstwie poszczególnych krajów, zwłaszcza zaś jeśli chodzi o postanowienia szczegółowe, w niniejszej pracy skupiono się na przepisach obowiązujących w Polsce. Ponadto analizie poddane zostały tylko przepisy istotne z punktu widzenia niniejszej pracy tj. rozwoju bibliotek cyfrowych.

Na gruncie prawa polskiego zasady funkcjonowania bibliotek zostały uregulowane w *Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach* [Dz. U. nr 85, poz. 539]. Konieczne jest tutaj zaznaczenie, że biblioteka cyfrowa jest biblioteką w rozumieniu Ustawy i „wszelkie przepisy szczególne dotyczące bibliotek tradycyjnych odpowiednio lub wprost będą miały zastosowanie do bibliotek cyfrowych”. Wynika to z zawartych w ustawie definicji materiału bibliotecznego (art. 5) i podstawowych zadań bibliotek (art. 4) – przyjmuje się, że materiałem bibliotecznym są zdigitalizowane wersje utworów, a formą udostępniania zbiorów jest ich rozpowszechnianie przez Internet [Stanisławska-Kloc 2005, dok. elektr.].

Ewolucja kolekcji cyfrowych w dużym stopniu uzależniona jest od odpowiedzi na pytania w jakim zakresie bibliotekarze: mogą rozpowszechniać wersje elektroniczne utworów, digitalizować utwory znajdujące się w zasobach bibliotek, udostępniać użytkownikom zasoby biblioteczne w wersji cyfrowej. Własność intelektualna, głównie przepisy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, mają duży wpływ na sporą część

podejmowanych przez biblioteki działań. Już kilka lat temu Janusz Barta i Ryszard Markiewicz postulowali stworzenie stosownych regulacji prawnych, które umożliwiłyby funkcjonowanie bibliotek w środowisku elektronicznym. Potrzebę tą argumentowali obserwacją realiów, w jakich znalazły się biblioteki tradycyjne, dążące do odgrywania znaczącej roli w zapewnianiu społeczeństwu informacyjnemu dostępu do informacji [Barta; Markiewicz 2004, s. 118]. Potrzeby wprowadzenia szczegółowych rozwiązań prawnych w tym zakresie nie sposób kwestionować, tym bardziej, że jak pisze Barbara Szczepańska:

”Wykorzystywanie technologii cyfrowej do zapisywania, udostępniania, przechowywania, archiwizowania i przesyłania dzieł spowodowało zmianę sposobów i zakresu ich eksploatacji (wykorzystania). Poza pozytywnymi konsekwencjami tych zjawisk, pojawia się również niebezpieczeństwo w postaci naruszeń praw autorskich i praw pokrewnych na niespotykaną skalę poprzez wykorzystywanie chronionych dóbr bez zgody uprawnionych podmiotów lub „manipulowanie” treścią utworów rozpowszechnianych w postaci cyfrowej” [Szczepańska 2007, s. 51].

Dozwolony zakres wykorzystania utworów w działalności bibliotek wynika głównie z art. 28 *Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych* [Dz. U. 1994 nr 24 poz. 83]. Na podstawie tych przepisów biblioteki mogą udostępniać nieodpłatnie egzemplarze opublikowanych utworów, w zakresie zadań statutowych oraz sporządzić (lub zlecić sporządzenie) kopii egzemplarzy opublikowanych, niedostępnych w handlu, w celu uzupełnienia i ochrony zbiorów [Stanisławska-Kloc 2006, dok. elektr.]. Najważniejszą kwestią, na jaką autorka chce zwrócić uwagę, są nie przepisy prawne sprzyjające tworzeniu bibliotek cyfrowych, ale raczej ograniczenia i bariery jakie stają przed twórcami kolekcji cyfrowych.

B. Szczepańska za najistotniejszą przeszkodę w rozwoju zasobów cyfrowych uważa ciągle zwiększanie zasięgu i czasu trwania praw autorskich. Analiza czasu trwania autorskich praw majątkowych pokazuje, że okres ich ochrony jest sukcesywnie wydłużany - ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z 1952 r. zapewniała twórcom ochronę przez okres 20 lat po ich śmierci; ustawa z 1994 r. wprowadziła pięćdziesięcioletni okres ochrony; a nowelizacja dokonana w 2000 r. przedłużyła ochronę do 70 lat po śmierci twórcy. Wg autorki źródłem tej tendencji jest amerykańskie prawo autorskie, które pozostaje pod silnym wpływem lobby producenckiego [Szczepańska 2007, s. 52-53]. Efektem tych przepisów jest ograniczanie domeny publicznej (*ang. public domain*), czyli ogółu utworów, co do których autorskie prawa majątkowe wygasły bądź autorzy zrzekli się ich. Po wygaśnięciu praw majątkowych do utworu, nie potrzeba niczyjej zgody, aby z niego

korzystać bądź tworzyć na jego podstawie tzw. utwory zależne. Szczepańska zaznacza, że tylko kilka procent produkcji wydawniczej jest w stałym obiegu. Komercyjne (przynoszące zysk autorowi i wydawcy) życie większości książek trwa w praktyce zaledwie kilka lat. Teoretycznie nie byłoby więc żadnych przeszkód do włączenia ich do bibliotek cyfrowych – barierą okazuje się jednak prawo autorskie, które nakazuje twórcom biblioteki cyfrowej otrzymanie zgody właściciela praw autorskich na ich wykorzystanie. Proces ten jest nie tylko czaso- i pracochłonny, ale często wręcz niemożliwy do zakończenia ze względu na niczym nieuzasadniony opór właściciela praw autorskich. Efektem tego jest, obserwowane w powstających bibliotekach cyfrowych, zjawisko *czarnej dziury XX wieku* polegające na braku twórczości dwudziestowiecznej w kolekcjach cyfrowych [Szczepańska 2007, s. 53].

Jak piszą Justyna Hofmokl i Alek Tarkowski „sprzeciw wobec prywatyzacji kultury i tyranii praw autorskich przyczynił się [...] do odnowienia idei *commons*” a pozwolił na to rozwój sieci komputerowych i powstanie Internetu [Hofmokl; Tarkowski 2005, dok. elektr.].

Otwarte zasoby informacyjne obejmują wiele różnych przedsięwzięć jak np. oprogramowanie open source, Open Access czy instytucjonalne dobra wspólne. Idea *commons* polega na traktowaniu twórczości, wytworów kultury, nauki jako dobra wspólnego. By zrozumieć i zaakceptować koncepcję *commons* trzeba zwrócić się w kierunku kreowania warunków sprzyjających wspólnemu działaniu, budowaniu płaszczyzny porozumienia i zrezygnowaniu z natychmiastowych zysków jednostkowych [Hofmokl; Tarkowski 2005, dok. elektr.].

Teoria *commons* jest sukcesywnie rozwijana. W 2002 r. z inicjatywy amerykańskich prawników i działaczy powstała organizacja Creative Commons (CC - <http://creativecommons.pl/>), której celem nadrzędnym było tworzenie narzędzi, dzięki którym twórcy, przy zachowaniu własnych praw, będą mogli dzielić się swoją twórczością z innymi. Organizacja CC opracowała licencje, które działają na zasadzie: „pewne prawa zastrzeżone”. Licencje pełnią rolę złotego środka między dotychczas powszechnie obowiązującą, bardzo restrykcyjną formułą "wszystkie prawa zastrzeżone" a pełną domeną publiczną. W myśl tej koncepcji każdy autor decyduje o tym w jakim stopniu chce podzielić się swoją twórczością z innymi. Służy do tego sześć podstawowych licencji, które są kombinacją czterech warunków:

- Przypisanie autorstwa (Attribution) - wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać objęty prawem autorskim utwór oraz opracowane na jego podstawie

utwory zależne pod warunkiem, że zostanie przywołane nazwisko autora pierwowzoru.

- Niekomercyjne (Noncommercial) - wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać objęty prawem autorskim utwór oraz opracowane na jego podstawie utwory zależne jedynie dla celów niekomercyjnych.
- Bez utworów pochodnych (No derivative works) - wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać utwór jedynie w jego oryginalnej postaci - tworzenie utworów zależnych nie jest dozwolone.
- Rozprowadzaj na tych samych zasadach (Share Alike) - wolno rozprowadzać utwory zależne jedynie na licencji identycznej do tej, na jakiej udostępniono utwór oryginalny.

Każda z Licencji musi zawierać warunek pierwszy tj. uznanie autorstwa oraz jeden lub dwa warunki dodatkowe. Licencje obowiązują na całym świecie jako licencje nie wyłączne zawierane na czas nieoznaczony [Creative Commons, dok. elektr]. Twórcy bibliotek cyfrowych upatrują w nich szansę na rozwój swoich kolekcji. By umieścić w bibliotece cyfrowej obiekt chroniony prawem autorskim wystarczy zawrzeć z uprawnionym podmiotem stosowną umowę w której określone zostaną warunki wykorzystania utworu.

Kolejnego rodzaju przeszkodą w rozwoju treści cyfrowych jest problem dzieł osieroconych. Sybilla Stanisławska-Kloc pisze, że dzieła osierocone to utwory chronione prawem autorskim, co do których nie można uzyskać zgody na eksploatację. Brak zgody związany jest z niemożnością ustalenia podmiotu uprawnionego z tytułu prawa autorskiego lub istnieniem poważnych trudności w nawiązaniu z nim kontaktu [przytaczam za Vetulani, 2009, s. 27]. Sytuacja ta jest bardzo niekorzystna z punktu widzenia bibliotek cyfrowych, których działania w zakresie digitalizacji i udostępnienia takiego utworu za praktycznie zablokowane. Ponadto problem jest bardzo rozległy gdyż, jak podaje British Library, 40% dzieł chronionych prawem autorskim to dzieła osierocone [Vetulani 2009, s. 28]. Biblioteka cyfrowa nie może udostępnić na platformie utworu chronionego, bez zgody jej twórcy. Bolesław Howorka jednoznacznie wypowiedział się na ten temat: „działanie biblioteki cyfrowej nie może w żadnym stopniu łączyć się z łamaniem prawa, z naruszaniem słuszych interesów twórców, bądź też wydawców, interesów chronionych przez prawo autorskie [...] udostępnianie zbiorów za pośrednictwem biblioteki cyfrowej nie może być ‘nieograniczone’” [Howorka 2006, s. 8-9]. Szukanie podmiotów uprawnionych z tytułu

prawa autorskiego przez biblioteki we własnym zakresie jest bezcelowe – chociażby ze względu na czas i koszty. Agnieszka Vetulani pisze o nowych mechanizmach, które mają ułatwić korzystanie z dzieł osieroconych. Są to: rozszerzony zbiorowy zarząd oraz system oparty o przyznawanie niewyłącznych licencji przez centralny organ administracji publicznej. Autorka wspomina, że Komisja Europejska wydała zalecenia by to państwa członkowskie stworzyły odpowiednie procedury wykorzystania takich dzieł oraz rozwijały listy dzieł osieroconych i dzieł należących do domeny publicznej. Większość krajów członkowskich, w tym Polska, nie przedstawiły żadnych rozwiązań regulujących problem dzieł osieroconych. Niemniej jednak, wiele z nich podjęło działania mające na celu identyfikację problemu na terenie własnego kraju. Należy więc z niecierpliwością czekać na odpowiednie uregulowania prawne, które będą gwarantowały, m.in. twórcom kolekcji cyfrowych, eksploatację dzieła bez narażenia na ewentualny proces sądowy [Vetulani 2009, s. 29, 41]. Działania na szczeblu europejskim zmierzają w dobrym kierunku – zostały już opracowane ogólne wytyczne co do poszukiwań podmiotów uprawnionych oraz realizowany jest projekt ARROW, w wyniku którego stworzona zostanie baza danych dzieł osieroconych (<http://www.arrow-net.eu/>).

Autorka zdaje sobie sprawę, że niniejszy rozdział nie wyczerpuje wszystkich istotnych aspektów tworzenia i rozwoju bibliotek cyfrowych, a jedynie wskazuje na godne uwagi praktyki i pojawiające się problemy. Jak napisały Bożena Bednarek-Michalska i Barbara Szczepańska

„jakikolwiek decyzje podejmiemy dziś w związku z digitalizacją i budową bibliotek cyfrowych, zawsze będziemy mieć nowe problemy, ponieważ ludzka inwencja jest nieskończona. Wykorzystajmy umiejętnie naturę Internetu, stosując zasady etyki i nie odbierając wolności innym, a będziemy się rozwijać w sposób zrównoważony, jak do tej pory. Jeśli jednak wprowadzimy bariery prawne, biurokratyczne, korzyści tylko dla wybranych, restrykcje dla wielu, to sami sobie będziemy szkodzić. Copyright jest tego przykładem. Wolne i dostępne biblioteki cyfrowe, porządkujące nieco chaos informacyjny, mogą nam znacząco ułatwić dostęp do fachowej informacji i poprawić jakość życia” [Bednarek-Michalska, Szczepańska 2005a, dok. elektr.].

W kolejnym rozdziale szczegółowo scharakteryzowane zostaną dwie międzynarodowe kolekcje cyfrowe: Europeana i Internet Archive. Obie biblioteki były przedmiotem badań autorki - w ich zasobach wyszukiwano *poloniców*.

3. CHARAKTERYSTYKA BADANYCH KOLEKCJI CYFROWYCH – EUROPEANY I INTERNET ARCHIVE

W rozdziale trzecim przedstawiony zostanie opis dwóch międzynarodowych kolekcji cyfrowych: Europeany i Internet Archive. Analiza obu kolekcji zawierać będzie: opis historii powstania i rozwoju biblioteki, nakreślenie misji i celów kolekcji oraz charakterystykę specyfiki i funkcjonalności biblioteki. Dokładana charakterystyka tych właśnie bibliotek cyfrowych jest konieczna ze względu na fakt, że obie biblioteki były przedmiotem badań autorki, przedstawionych w rozdziale czwartym. Przedmiotem badań było wyszukanie i charakterystyka poloników w kolekcjach o zasięgu międzynarodowym.

3.1. EUROPEANA

Historia – powstanie i rozwój

Europeana to wspólny punkt dostępu do zbiorów bibliotek, archiwów i muzeów w całej Europie. Nazwa biblioteki - EUROPEANA - to wyraz pochodzenia grecko-łacińskiego, oznacza „europejski zbiór” i odnosi się do bogatego dorobku kulturowego Europy, udostępnionego nam na różnego rodzaju nośnikach (książki, czasopisma, zdjęcia, filmy, nagrania dźwiękowe, mapy). W początkowym etapie rozwoju kolekcji posługiwano się terminem European Digital Library (EDL), uznano jednak, że Europeana lepiej oddaje międzyinstytucjonalny charakter projektu oraz nie ogranicza jej zasobów do kolekcji przechowywanych wyłącznie w bibliotekach, ale włącza w niego także materiały archiwalne i muzealne [Potęga, Ślaska 2008, dok. elektr.].

Pomysł stworzenia biblioteki gromadzącej dziedzictwo europejskie wyszedł bezpośrednio od sześciu przywódców państw europejskich, którzy 28 kwietnia 2005 roku skierowali do Prezydencji Rady i do Komisji list w tej sprawie. Wspomniany list sprowokowany został ówczesnymi wypowiedziami dyrektora francuskiej Biblioteki Narodowej, który alarmował fakt postępującej monopolizacji Internetu przez firmę Google. Brak reakcji w postaci skoordynowanych i intensywnych prac, których celem byłoby udostępnienie i popularyzacja w Internecie dziedzictwa innych kultur niż anglojęzyczna, mogłoby doprowadzić do ich stopniowego zaniku w świecie cyfrowym [Werla 2008, dok. elektr.]. Postulaty przywódców państw (Włoch, Francji, Niemiec, Polski, Hiszpanii i Węgier) znalazły odzwierciedlenie w dokumencie *i2010*:

Europejskie Społeczeństwo Informacyjne w roku 2010, opublikowanym przez Komisję Europejską we wrześniu 2005 roku, w którym zapowiedziano utworzenie Europejskiej Biblioteki Cyfrowej. Dyskusje wokół tego przedsięwzięcia potwierdzały kolejne dokumenty unijne, m.in. *Zalecenie Komisji Europejskiej z dnia 24 sierpnia 2006 r. w sprawie digitalizacji i udostępnienia w Internecie dorobku kulturowego oraz w sprawie ochrony zasobów cyfrowych* oraz *Konkluzje Rady w sprawie digitalizacji i udostępniania w Internecie dorobku kulturowego oraz w sprawie ochrony zasobów cyfrowych* [Potęga, Śląska 2008, dok. elektr.].

Koordynatorem projektu Europeany jest wykwalifikowany zespół z Biblioteki Narodowej Holandii (Koninklijke Bibliotheek), który wcześniej kierował Biblioteką Europejską. Nad całością projektu kontrolę sprawuje Fundacja Europejskiej Biblioteki Cyfrowej (EDL Foundation). W czerwcu 2008 roku miała miejsce konferencja w Hadze, podczas której zaprezentowano prototyp Europeany - uruchomiony oficjalnie w listopadzie tegoż roku. Serwis nie działał jednak długo, gdyż ze względu na zbyt duże przeciążenie serwerów, musiał zostać wyłączony. Ponowne uruchomienie wersji testowej Europeany miało miejsce w grudniu 2008 roku i funkcjonuje bez przeszkód już półtora roku. Twórcy zapowiadają jednak otwarcie Europeany w wersji 1.0 na rok 2010 [Europeana, O nas, dok. elektr.].

Ryc. 3. Ekran główny Europeany w wersji polskojęzycznej

Źródło: <http://www.europeana.eu/portal/> [dostęp: 26.07.2010].

Europeana nie powstałaby bez pomocy instytucji kultury z całego świata. Portal daje nam możliwość przejrzania listy instytucji partnerskich oraz krajów biorących udział w projekcie (<http://www.europeana.eu/portal/partners.html>). Partnerami projektu jest ponad osiemdziesiąt instytucji z krajów Unii Europejskiej, a wśród nich:

- „sieci archiwalne z Niemiec, Portugalii, Hiszpanii, Szwecji i Finlandii,
- archiwa dokumentów audiowizualnych z Francji, Niemiec i krajów skandynawskich,
- 24 biblioteki narodowe, będące członkami Biblioteki Europejskiej (w tym Biblioteka Narodowa),
- stowarzyszenia bibliotek, archiwów i muzeów, w tym LIBER, CERL, CENL,
- projekty digitalizacyjne, takie jak DELOS, DIGMAP, DISMARC, MultiMatch,
- muzea i organizacje muzealne” [Potęga, Śląska 2008, dok. elektr.].

Projekt Europeany finansowany jest z programu *eContentplus*, który jest częścią polityki i2010. Fundamentem na jakim oparto tworzenie Europeany był *TELProject* (The European Library, 2001-2004). Dzięki projektowi TEL (i jego kontynuacjom – zob. str. 41) mamy możliwość przeszukiwania katalogów internetowych bibliotek narodowych wszystkich państw członkowskich UE oraz 8 państw spoza wspólnoty [Europeana, O nas, dok. elektr.]. W marcu 2009 roku dobiegł końca projekt EDLnet (European Digital Library Network). Efektem prac zespołu EDLnet było uruchomienie pierwszej testowej wersji Europeany dla publiczności (końcem 2008 roku).

Obecnie w fazie realizacji znajduje się projekt *Europeana v1.0* (<http://version1.europeana.eu/web/europeana-project/>). Rozpoczęty został w styczniu 2009 roku i potrwa 30 miesięcy. Głównym założeniem projektu jest udoskonalenie funkcjonalności serwisu Europeany. Nacisk kładzie się także na rozszerzenie współdziałania z instytucjami partnerskimi oraz umożliwienie współpracy z osobami indywidualnymi poprzez mechanizmy *open source*. W efekcie tych działań zasób Europeany ma wzrosnąć do 10 milionów obiektów cyfrowych [Europeana Annual Report 2010, dok. elektr.]. W lipcu 2010 roku, patrząc na liczebność zasobów Europeany - 10,777,149 obiektów, można powiedzieć, że założenia projektu zostały zrealizowane. Liczebność obiektów według typu kształtuje się następująco:

Image	Text	Video	Sound
7,179, 832	3,435,790	94,872	67,143

[Europeana Highlights, dok. elektr.]. Pozostaje czekać na uruchomienie zapowiadanej ulepszonej wersji *Europeany v1.0*, która ma udostępnić kolejne 10 milionów obiektów cyfrowych do połowy 2011 roku.

Cele i misja kolekcji

"Celem Europeany, wyznaczonym przez Komisję Europejską, jest ułatwienie dostępu do źródeł w środowisku internetowym. Ma ona prezentować bogactwo dziedzictwa europejskiego, łączyć wielokulturowość i wielojęzyczność z nowoczesną technologią i współczesnymi modelami biznesowymi" [Europeana, dok. elektr.].

Dewizą portalu Europeana jest *Connecting cultural heritage* (Integrowanie dziedzictwa kulturowego). Zgodnie z jej założeniem serwis ma prezentować jedności i różnorodności dziedzictwa kulturowego poszczególnych krajów europejskich. Docelowo Europeana ma obejmować zasoby bibliotek, archiwów i muzeów z całej Europy. Oprócz różnego rodzaju dokumentów tekstowych i graficznych znajdują się w nim także obiekty muzealne, architektoniczne, pliki dźwiękowe oraz filmy [Potęga; Śląska 2008, dok. elektr.].

Statut Fundacji Europejskiej Biblioteki Cyfrowej zobowiązuje jej członków do współpracy przy dostarczaniu materiałów cyfrowych i utrzymaniu wspólnego portalu, udostępniania europejskiego dziedzictwa kulturowego i naukowego w portalu, podejmowania inicjatyw w zakresie wspólnej prezentacji dokumentów cyfrowych oraz wspierania digitalizacji europejskiego dziedzictwa kulturowego i naukowego [Europeana, O nas, dok. elektr.].

Trzeba zwrócić uwagę na fakt, że Europeana ma charakter wirtualny, ponieważ podczas wyszukiwania scala zasoby różnych europejskich kolekcji i tworzy zbiór fizycznie nieistniejący [Hollender 2009, dok. elektr.]. Zadaniem Europeany nie jest zastąpienie tych kolekcji – gdy użytkownika zainteresuje dany obiekt i chce obejrzeć jego treść serwis odsyła go do źródła tj. przenosi go do stron kolekcji, z której obiekt pochodzi. Można więc powiedzieć, że Europeana reklamuje niejako wszystkie kolekcje europejskie, które podjęły z nią współpracę [Werla 2008, dok. elektr.].

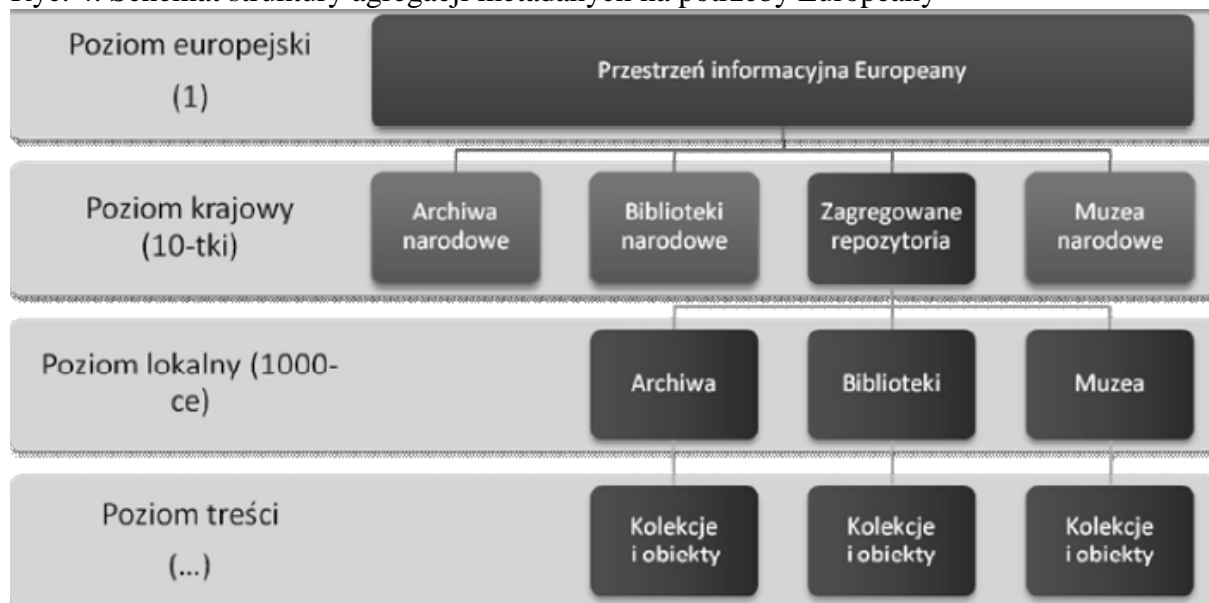
Specyfika kolekcji

Henryk Hollender napisał, że Europeana „nie jest ani *stricte* biblioteką cyfrową, ani w ogóle biblioteką w sensie instytucjonalnym”. Uczestnictwo w jej programie polega na współpracy instytucji wiedzy i pamięci różnych typów już na poziomie

narodowym. Europeana jest więc serwisem internetowym, ściślej - agregatorem metadanych z istniejących bibliotek cyfrowych [Hollender 2009, dok.elekt.].

Jak słusznie zauważa Marcin Werla współpraca z tak wieloma instytucjami, zarówno na poziomie technicznym jak i organizacyjnym, jest bardzo trudna. By zrealizować założone cele i zminimalizować ryzyko występowania problemów opracowana została koncepcja przepływu informacji w Europeanie (patrz ryc. 4).

Ryc. 4. Schemat struktury agregacji metadanych na potrzeby Europeany

Źródło: Werla, Marcin (2008). Projekt EuropeanaLocal – Europejski wymiar agregowanych zasobów cyfrowych. Materiały z Konferencji "Polskie Biblioteki Cyfrowe" (2008) [dok. elektr.] <http://dl.psnc.pl/biblioteka/dlibra/publication?id=158&tab=3> [odczyt: 12.08.2010].

Jak wynika z ryc. 4 informacje w Europeanie gromadzone są za pośrednictwem szeregu serwisów pośredniczących – agregatorów. Mają one za zadanie zgromadzić, uporządkować, znormalizować i wzbogacić metadane pochodzące z rozproszonych bibliotek, archiwów, muzeów i przekazać je na wyższy poziom agregacji. Docelowym, najwyższym poziomem agregacji, jest serwis Europeany (choć nie wyklucza się, że w przyszłości również on będzie przekazywał informacje innym kolekcjom). Komisja Europejska współfinansuje wiele projektów, których celem jest realizacja przedstawionej struktury w zakresie współpracy serwisów internetowych. Do najważniejszych z nich należą: projekt *APENet* (<http://www.apenet.eu/>), który agreguje obiekty z archiwów narodowych; projekt *ATHENA* (<http://www.athenaeurope.org/>), który gromadzi metadane obiektów muzealnych; oraz wspomniany już kilkakrotnie *The*

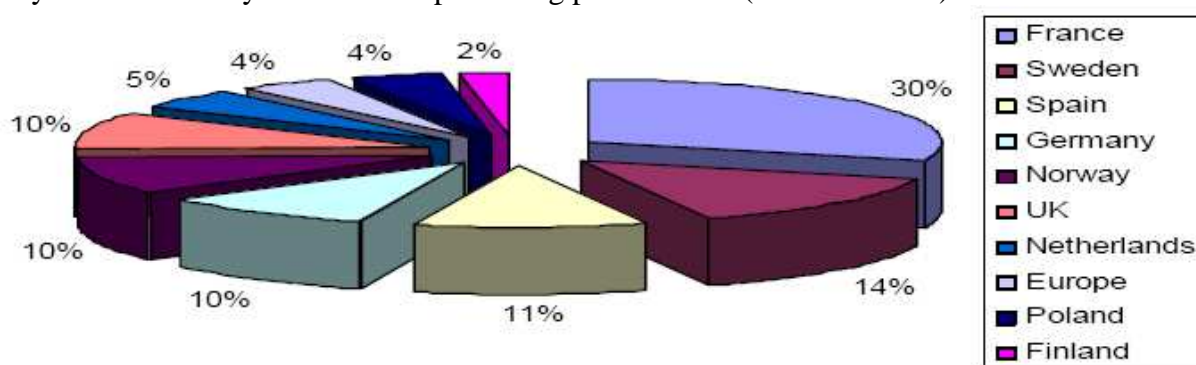
European Library (<http://www.theeuropeanlibrary.org/>), integrujący początkowo katalogi biblioteczne a później także obiekty cyfrowe [Werla 2008, dok. elektr.].

Projektem, który w znacznym zakresie uzupełnia wspomniane w poprzednim akapicie projekty, jest *EuropeanaLocal* (<http://www.europeanalocal.eu/>). Projekt rozpoczęty został w czerwcu 2008 roku i jest częścią programu *eContentPlus*. Projekt *EuropeanaLocal* realizowany jest w 27 krajach europejskich przez 32 partnerów, ponadto w każdym z tych krajów wyznaczony jest koordynator projektu. Głównym celem projektu jest stworzenie sieci regionalnych repozytoriów, które będą agregować metadane dla Europeany. Od strony technicznej polega to na zwiększeniu możliwości zautomatyzowanego użycia treści cyfrowych w zewnętrznych usługach sieciowych. Konieczne do spełnienia wymagania techniczne nie jest zbyt wygórowane. Należy jedynie korzystać z protokołu komunikacyjnego OAI-PMH i specjalnego schematu metadanych: *Europeana Semantic Elements*, który jest nieznacznie rozszerzoną wersją schematu *Dublin Core* [Werla 2008, dok. elektr.]. W Polsce, na poziomie krajowym, agregatorem metadanych jest Federacja Bibliotek Cyfrowych, a rolę koordynatora pełni Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe. Nasz kraj niemal od razu przystąpił do projektu *EuropeanaLocal* - już na przełomie 2008 i 2009 roku w skali ogólnokrajowej przeprowadzone zostały ankiety. Pierwsza z nich dotyczyła zasobów jakie polskie biblioteki regionalne i lokalne instytucje kultury mogą przekazać Europeanie. Druga ankietę odnosiła się do kwestii technologicznych tj. wykorzystywanego oprogramowania i jego możliwości w zakresie automatycznej wymiany informacji. Wyniki ankiet były bardzo optymistyczne: poziom jednorodności polskich treści cyfrowych okazał się bardzo wysoki, aż 90% kolekcji opartych było o oprogramowanie *dLibra* [Werla 2010, dok. elektr.]. W ramach *EuropeanaLocal* opracowano schemat rozbudowy Europeany tj. przyłączenia treści cyfrowych z poszczególnych krajów europejskich. Polska jako kraj, który posiadał już serwis pełniący rolę agregatora metadanych (FBC) znalazła się w grupie państw, które miały rozpocząć współpracę w pierwszej kolejności [Werla 2008, dok. elektr.]. Przyłączenie polskich zasobów cyfrowych do Europeany przebiegało bardzo sprawnie i zgodnie z harmonogramem. Pierwsze obiekty cyfrowe (ponad 250 tyś.) były już dostępne w Europeanie w grudniu 2009 roku. Ostatnia aktualizacja danych miała miejsce w drugiej połowie lipca 2010 roku, w rezultacie liczba publikacji udostępnianych Europeanie za pośrednictwem FBC zwiększyła się do prawie 350 000, przekazano także miniatury dla 300 000 publikacji [Federacja, dok. elektr.]. Zasoby Cyfrowej Biblioteki

Narodowej Polona i Polskiej Biblioteki Internetowej przyłączone zostały z kolei poprzez serwis TEL (kolekcje te utrzymywane są przez Bibliotekę Narodową, która nie zdecydowała się na korzystanie z pośrednictwa FBC przy współpracy z zewnętrznymi serwisami) [Werla 2010, dok. elektr.].

W raporcie analizującym postępy w realizacji projektu *Europeana v1.0* przedstawiono wykres ukazujący procentowy udział treści cyfrowych pochodzących z różnych krajów, dostarczanych poprzez narodowe agregatory metadanych. Ilustruje on stan na czerwiec 2010 roku (patrz wykres 1).

Wykres 1. Treści cyfrowe w Europeanie wg pochodzenia (czerwiec 2010)

Źródło: Europeana Highlights - July 2010 [dok. elektr.] <http://version1.europeana.eu/web/europeana-project/documents/> [odczyt: 12.08.2010]

Opis funkcjonalności

Interfejs Europeany dostępny jest obecnie w dwudziestu sześciu językach.

Na stronie głównej Europeany [<http://www.europeana.eu/portal/>] znajduje się wyszukiwarka. W domyśle ustawione jest wyszukiwanie proste: "szukaj". Można wybrać także wyszukiwanie zaawansowane, jednak jego opcje nie są zbyt rozbudowane. Oprócz opcji „Dowolne pole” do wyboru są tylko cztery atrybuty schematu Dublin Core – Tytuł, Twórca, Data, Temat, które można dowolnie łączyć za pomocą operatorów Bool’a.

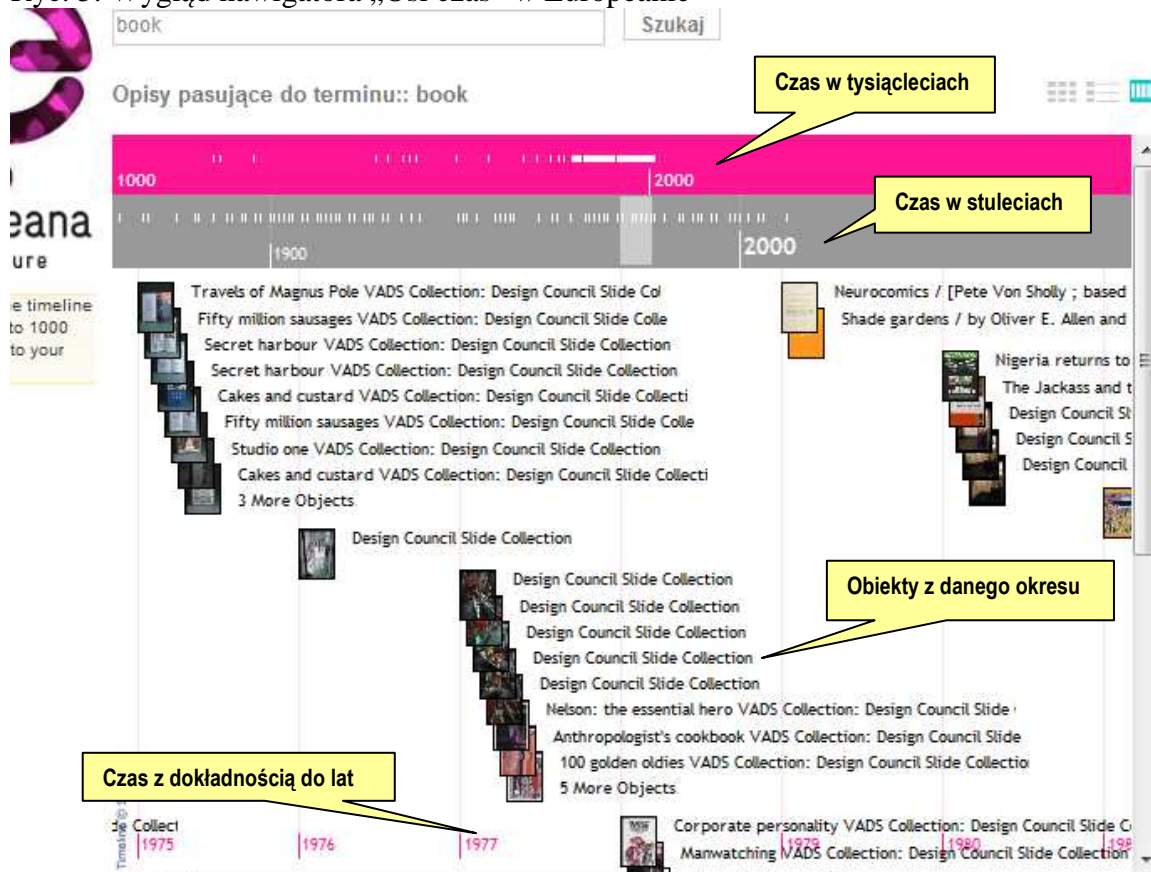
Z ekranu głównego można wybrać także jedną z zakładek:

1. Podziel się pomysłami – zachęcająca użytkowników portalu do dzielenia się wiedzą z innymi, można np. polecić szczególnie, naszym zdaniem, interesujący obiekt.
2. Ludzie teraz myślą o – odnośnik funkcjonuje na zasadzie monitoringu najczęstszych zadawanych wyrażen wyszukiwawczych. Zmienia się on co chwila i jest różny w zależności od wersji językowej serwisu.

3. Nawigator osi czasu - "Oś czasu" jest zupełnie nowatorskim rozwiązaniem. Do niedawna funkcjonowała w formie wirtualnej galerii obrazów (karuzeli – na której w sposób wizualny można przeglądać obiekty związane z konkretną datą, przesuając punkt na poziomej linii). Przedstawione były na niej głównie dokumenty ikonograficzne. Od początku sierpnia 2010 karuzelę zastąpiono innym rozwiązaniem a liczba obiektów prezentowanych za pomocą osi czasu została ograniczona do 1000 (patrz ryc. 5.)

4. Nowa zawartość – zawiera odnośniki do stron domowych kolekcji (bibliotek, archiwów, muzeów i archiwów audiowizualnych), które w ostatnim czasie podjęły współpracę z Europeaną. Podaje także informację z jakiego kraju dana kolekcja pochodzi.

Ryc. 5. Wygląd nawigatora „Osi czas” w Europeanie

Źródło: Źródło: <http://www.europeana.eu/portal/> [dostęp: 15.08.2010]

Wyniki wyszukiwania w Europeanie podzielone są przejrzysto na:

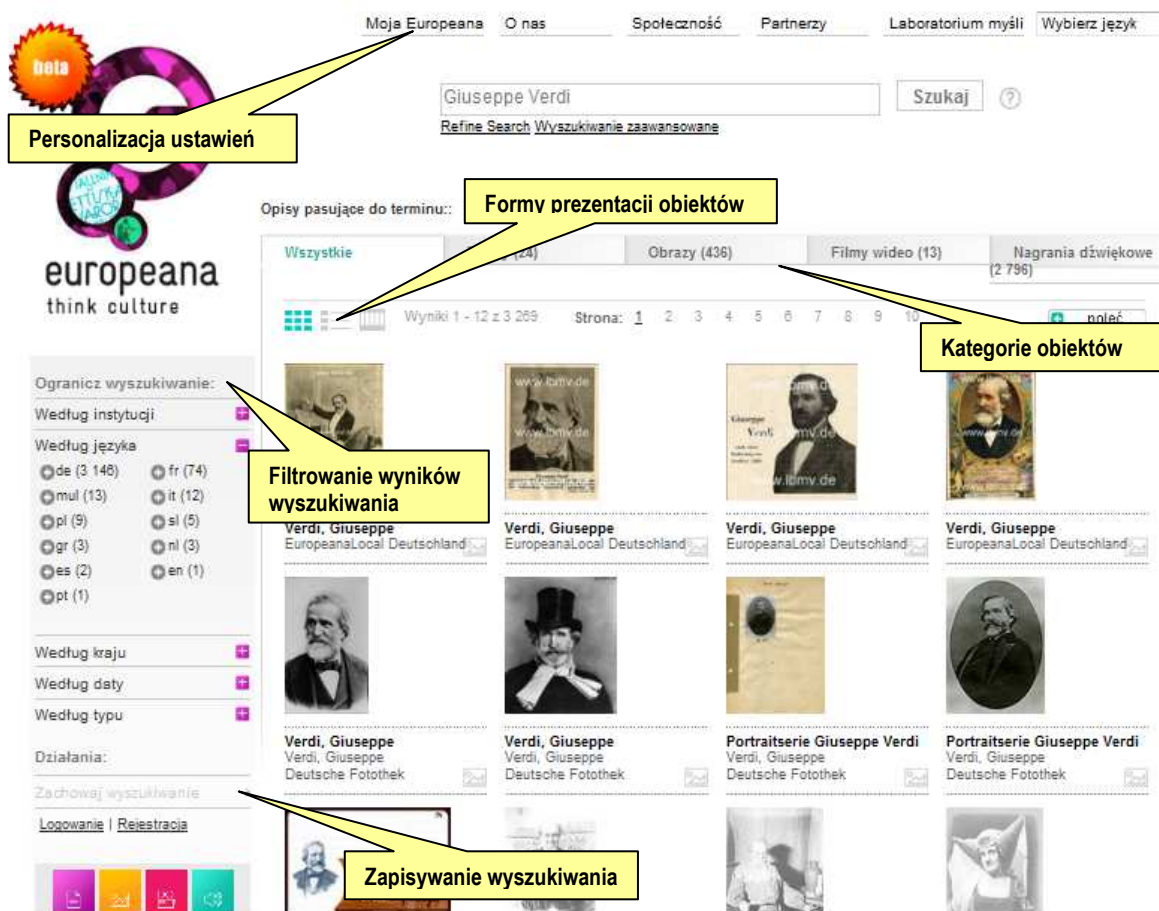
- Obrazy – malarstwo, rysunki, mapy, fotografie i zdjęcia obiektów muzealnych
- Teksty – książki, czasopisma, dzienniki i rękopisy

- Dokumenty dźwiękowe – muzyka i słowo mówione z wałków, taśm, płyt i nagrań radiowych
- Filmy wideo – filmy i telewizyjne serwisy informacyjne

Przy każdej z tych kategorii w nawiasie podana jest liczba odnalezionych obiektów.

Przeglądając wyniki wyszukiwania można skupić się na wybranej kategorii obiektów np. dokumentach dźwiękowych lub oglądać je wszystkie jednocześnie. Dodatkową opcją pozwalającą ograniczyć wyniki wyszukiwania jest filtrowanie. Istnieje możliwość zawężenia liczby obiektów wg języka, daty, instytucji (dostawcy), kraju oraz typu obiektów. W zależności od preferencji wyniki wyświetlają się w formie listy , tabeli lub linii czasu . By zobaczyć opis obiektu należy kliknąć w jego miniaturę, jeśli chcemy obejrzeć treść obiektu należy kliknąć „Zobacz w kontekście oryginalnym”, zostaniemy wtedy przeniesieni do biblioteki cyfrowej, która dany obiekt udostępniła.

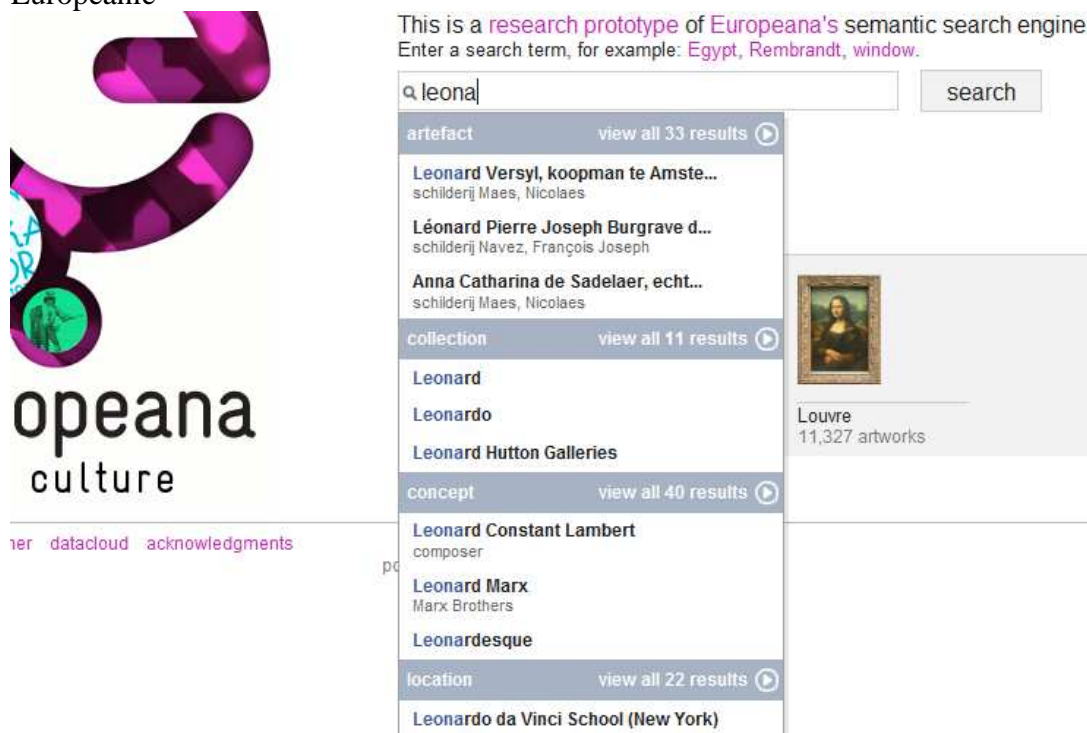
Ryc. 6. Okno z przykładowymi wynikami wyszukiwania z Europeana

Źródło: <http://www.europeana.eu/portal/> [dostęp: 15.08.2010]

Europeana ma wbudowane mechanizmy pozwalające na personalizację ustawień. Każdy indywidualny użytkownik może stworzyć własne konto w serwisie i stać aktywnym członkiem społeczności Europeany. Umożliwia mu to m.in.: kontrolowanie własnego konta, zachowania wybranych obiektów cyfrowych, zapamiętania wyszukiwań oraz opatrywania dokumentów tagami i komentarzami, według których będzie mógł w przyszłości przeszukiwać swoją bazę ulubionych obiektów.

Ryc. 7. Przykładowe wyszukiwanie z użyciem narzędzia „Laboratorium myśli” w Europeanie

Źródło: <http://eculture.cs.vu.nl/europeana/session/search> [dostęp: 18.08.2010]

W Europeanie można spotkać nowatorskie rozwiązania w obszarze funkcjonalności. Jedną z nich jest „Laboratorium myśli” (patrz ryc. 7). Jest to narzędzie rozwijane w oparciu o wyszukiwanie semantyczne. Działa na razie w wersji prototypu (<http://eculture.cs.vu.nl/europeana/session/search>). Pozwala na zaawansowane przeszukiwanie pewnego wycinka informacji dostępnych w Europeanie (w wersji testowej dostępne są trzy kolekcje: Rijksmuseum Amsterdam, the Musee du Louvre w Paryżu i Netherlands Institute for Art. History). Polega to na tym, że w momencie wpisywania w pole wyszukiwawcze interesującego nas słowa, wyszukiwarka podaje nam podpowiedzi np. nazwiska osób, miejsca, wydarzenia, pojęcia, które zawierają

w opisie poszukiwane słowo. „Laboratorium myśli” jest także miejscem gdzie każdy użytkownik może bliżej zapoznać się z działaniami prowadzonymi w ramach projektu Europeany np. kwestiami związanymi z metadanymi, digitalizacją czy infrastrukturą serwisu.

Drugim ciekawym rozwiązaniem funkcjonalnym, będącym kolejnym krokiem twórców w kierunku aktywizacji użytkowników, jest „Społeczność”. Zarejestrowany internauta może dołączyć do jednej z czterech grup społecznościowych: Art Nouveau, Biodiversity, Maps and Cartography, Medieval/Renaissance. Nie można samodzielnie stworzyć nowej grupy, ale istnieje możliwość zaproponowania ciekawego pomysłu, który może zostać wzięty pod uwagę w przypadku rozbudowy narzędzia. W poszczególnych grupach istnieje forum wymiany myśli i zdjęć oraz odnośniki do związanych z danym tematem stron WWW.

3.2. INTERNET ARCHIVE

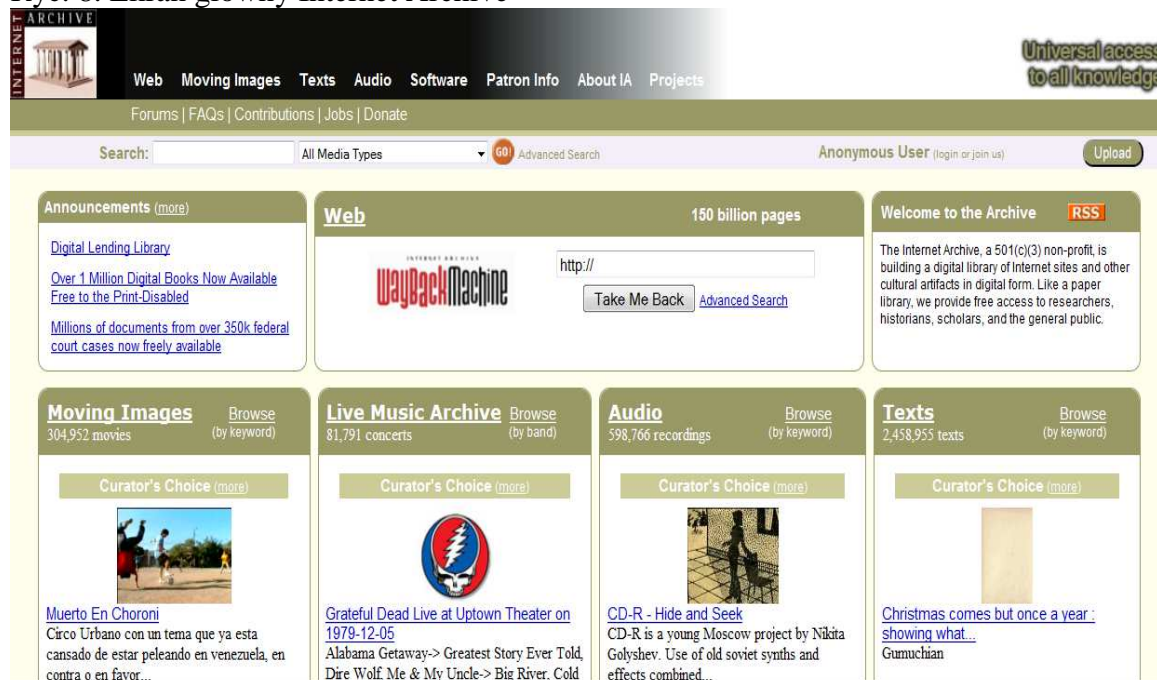
Historia - powstanie i rozwój

Internet Archive (IA) powstało w 1996 roku z inicjatywy Brewstera Kahla. Siedziba archiwum znajduje się w San Francisco. Internet Archive jest organizacją typu non-profit. Fundusze na jej finansowanie pochodzą z wielu różnych źródeł: od sponsorów (Alexa Internet, the Kahle/Austin Foundation, the Alfred P. Sloan Foundation, the William and Flora Hewlett Foundation) oraz pojedynczych osób. Organizacja liczy na pomoc indywidualnych ofiarodawców. Na stronie internetowej znajdują się informacje o możliwościach dotacji (przelewy pieniężne, papiery wartościowe, akcje) [Internet Archive, Donate, FAQ, dok. elektr.]. Inspiracją do budowy internetowego archiwum była Biblioteka Aleksandryjska.

W początkowym etapie istnienia IA jego częścią zasadniczą był *Wayback Machine*. Narzędzie to działa w oparciu o współpracę z wyszukiwarką www.alexa.com i służy archiwizacji i magazynowaniu stron internetowych. W serwisie można obejrzeć strony, które z różnych przyczyn już nie istnieją, zmieniły wygląd lub zostały całkowicie przeobrażone, tak że w niczym nie przypominają pierwotnej wersji. Archiwum tego rodzaju może służyć nie tylko celom poznawczym i rozrywkowym, ale także (a może przede wszystkim) celom komparatystycznym. Badanie tego rodzaju mogą w sposób ewolucyjny ukazać rozwój Internetu i technologii tworzenia stron WWW [Gmiterek 2007, s. 556].

W końcu 1999 roku IA rozpoczęło współpracę z kolekcjami o różnym charakterze. Do bazy archiwum stron internetowych dołączono działy: dokumentów tekstowych (*Ebooks and Texts Archive*) i audialnych (*Audio Archive*), filmów (*Moving Image Archive*) oraz programów (*Software Archive*) [Gmiterek 2007, s. 556].

Ryc. 8. Ekran główny Internet Archive

Źródło: <http://www.archive.org/> [dostęp: 17.08.2010]

Internet Archive nie zamieszcza na stronach internetowych dokumentów związanych z planami rozwoju czy statystyk dotyczących przyrostu zasobów. Pewne porównanie można jednak dokonać oparciu o publikacje z lat wcześniejszych przytaczające liczby dotyczące zasobu kolekcji oraz aktualne informacje na stronie internetowej. Liczba obiektów w poszczególnych działach serwisu wzrosła od 2006 roku w:

- *Ebooks & Teksts Archive* z 37,5 tys. do 2,458,955 mln
- *Audio Archive* z 93,5 tys. do 598,7 tys.
- *Moving Image Archive* z 29 tys. do 304,9 tys.

Tylko w przypadku *Software Archive* liczba udostępnionych programów spadła z 34,2 tys. do 33,7 tys. Największy przyrost obiektów notuje się więc w dziale dokumentów tekstowych. Nawet on wydaje się jednak znikomy jeśli porówna się go z tempem wzrostu archiwizowanych stron WWW w *Wayback Machine*. W 2002 roku archiwum indeksowało 10 mld stron, w 2006 roku już 55 mld. Rok później (2007) w archiwum znajdowało się 40 bilionów stron. W połowie 2010 roku liczba ta

przekracza już 150 bilionów zarchiwizowanych witryn [Urbaniec 2006, dok. elektr.; Gmiterek 2007; Internet Archive, dok. elektr.].

Z inicjatywą Internet Archive związanych jest szereg innych projektów. Wśród nich są np. *Open Content Alliance (OCA)*, *Open Library*, *BookServer*, *Archive-It*, *Scanning Services*, *NASA Images*, *Open Educational Resource* czy *Bookmobile*.

W październiku 2005 roku IA, Yahoo! i Microsoft zainicjowały wspólnie projekt *Open Content Alliance* (OCA <http://www.opencontentalliance.org/>). Jest to konsorcjum organizacji (obecnie ponad 100), które współpracują ze sobą w celu digitalizacji dokumentów piśmienniczych oraz zagwarantowania darmowego i nieograniczonego dostępu do nich. IA nadzoruje prowadzone działania, zapewnia miejsce na serwerach i udostępnia zdigitalizowane obiekty poprzez serwis IA. Pomysł utworzenia konsorcjum był amerykańską odpowiedzią na działania firmy Google.

Internet Archive wyszło z kolejną ciekawą inicjatywą w 2007 roku. Narodził się pomysł utworzenia wielkiej internetowej biblioteki *Open Library* (<http://openlibrary.org/>). Serwis działa na zasadzie *Wikipedii* tj. każdy internauta może edytować informacje o książkach oraz dodawać zeskanowane strony, do których prawa autorskie już wygasły. Celem serwisu jest stworzenie rekordu dla wszystkich publikacji, jakie kiedykolwiek się ukazały (One web page for every book). W rekordzie znajdują się informacje bibliograficzne, opis fabuły, recenzje, dyskusje, linki do innych serwisów, które umożliwiają wypożyczanie (poprzez WorldCat) lub kupowanie pozycji oraz w miarę możliwości pełny tekst. Końcem czerwca 2010 na stronach *Open Library* udostępnionych zostało ponad milion książek dostosowanych do potrzeb osób niewidomych i nie mogących posługiwać się edycjami drukowanymi. W związku z tym wydarzeniem Brewster Kahle powiedział, że każda osoba zasługuje na szansę podnoszenia poziomu życia poprzez dostęp do materiałów dydaktycznych i rozrywkowych. Rewolucja cyfrowa przynosi obecnie wiele korzyści, a jedną z nich jest niewątpliwie zapewnienie dostępu do zasobów osobom niewidomym. Duża część z udostępnionych książek to pozycje zeskanowane w ramach *Open Content Alliance*, przekonwertowane do specjalnego formatu DAISY, który ułatwia nawigację w dokumencie osobom niewidomym [Internet Archive, Announcements, dok. elektr.].

Internet Archive, wraz z partnerami zrzeszonymi w OCA, oferuje usługi digitalizacyjne. W ramach projektu *Scanning Services* (<http://www.archive.org/scanning>) poszczególne dokumenty zostają zeskanowane, przesłane na serwery archive.org, poddane obróbce i udostępnione na stronach *Open*

Library. Na potrzeby projektu funkcjonuje dwadzieścia pracowni digitalizacyjnych, które zlokalizowane są w pięciu krajach a Internet Archive przeznaczył aż 3,5 petabitów (Pib $2^{50}=1024^5$ bitów) miejsca na archiwizację i przechowywanie cyfrowych odpowiedników dokumentów tradycyjnych.

BookServer (<http://www.archive.org/bookserver>) to projekt, który ma na celu stworzenie scentralizowanego systemu dystrybucji książek w formie elektronicznej. *BookServer* indeksuje książki z różnych źródeł: od wydawców, bibliotek i indywidualnych autorów, czyli faktycznie stwarza zintegrowany punkt dostępu do rozproszonego rynku cyfrowych książek. Pozycje tam zgromadzone mogą być następnie rozprowadzane, oczywiście z poszanowaniem praw autorskich. Użytkownik może kupić interesującą go pozycję lub wypożyczyć ją na pewien czas. Dzięki serwerowi uzyskuje dostęp do tytułów, które może czytać na różnych urządzeniach: komputerach, smartfonach czy czytnikach e-booków.

Archive-It (<http://www.archive-it.org>) to usługa udostępniona przez Internet Archive w 2005 roku. Poszczególne instytucje i organizacje (biblioteki, muzea, archiwa, organizacje rządowe i pozarządowe) oraz osoby indywidualne (historycy, badacze) mogą subskrybować aplikację *Archive-It*. Usługa powstała w oparciu o *Wayback Machine*, z tą różnicą, że strony WWW nie są archiwizowane automatycznie. Subskrybenci sami decydują z jaką częstotliwością zgłoszone przez nich URL będą archiwizowane (do wyboru jest dziewięć opcji: od codziennej do rocznej archiwizacji). Poszczególni subskrybenci tworzą w ten sposób kolekcje, dzięki którym mogą chronić, zarządzać i przeszukiwać własne cyfrowe archiwum. Generalnie wszystkie kolekcje stworzone w ramach *Archive-It* są publicznie dostępne na stronie www.archive-it.org, jednak subskrybenci mogą utajnić część lub całość własnej kolekcji po zawarciu z Internet Archive odrębnej umowy.

Bardzo ciekawą inicjatywą Internet Archive, związaną z ideą *Open Access*, jest *Open Educational Resources* (<http://www.archive.org/details/education>). Jest to zbiór materiałów naukowych, nagrań video i prezentacji z wykładów, które udostępnione są wedle woli autorów. Są oni pracownikami naukowymi uniwersytetów amerykańskich i chińskich. Udostępnione wykłady pogrupowane są według działów (m.in. matematyka, fizyka, nauki o środowisku, historia i rząd Stanów Zjednoczonych). Obecnie, w sierpniu 2010, kolekcja zawiera 1,316 obiektów.

Celom poznawczym i edukacyjnym ma służyć też projekt Internet Archive *NASA Images* (<http://nasaimages.org/>). Współpraca z NASA (ang. National Aeronautics

and Space Administration) pozwoliła na udostępnienie publicznie bardzo interesujących zasobów Narodowej Agencji Aeronautyki i Przestrzeni Kosmicznej, wśród których każdy pasjonat kosmosu, astronomii i aeronautyki znajdzie wartościowe obiekty. W wolnym dostępie znajdują się obecnie fotografie satelitarne, materiały szkoleniowe oraz nagrania video w rozdzielczości HD (ang. High Definition).

Ostatnią inicjatywą Internet Archive, o której warto wspomnieć, jest *Bookmobile* (<http://www.archive.org/texts/bookmobile.php>). W sposób dość niekonwencjonalny IA propagowało książki w formie elektronicznej. Specjalny samochód wyposażony w komputery z dostępem do Internetu przemierzał Stany Zjednoczone (gospodząc w szkołach, muzeach, bibliotekach, publicznych parkach czy placach) i zachęcał Amerykanów by poszukiwali, zapisywali na nośniku lub drukowali cyfrowe odpowiedniki książek z domeny publicznej. Pierwsza „mobilna biblioteka cyfrowa” wyruszyła w trasę we wrześniu 2002 roku. *Bookmobile* był pewnego rodzaju protestem Internet Archive przeciwko ciąglemu wydłużaniu czasu ochrony autorsko-prawnej, powodującej niemożność wykorzystania utworów spoza domeny publicznej [Internet Archive, Projects, dok. elektr.].

Cele i misja

Celem Internet Archive była budowa biblioteki internetowej, która oferowałaby stały dostęp do zdigitalizowanych dokumentów i zasobów istniejących tylko w postaci elektronicznej. Poprzez nieograniczony dostęp kolekcja ma służyć naukowcom, historykom, studentom, osobom niepełnosprawnym i ogółowi społeczeństwa. Marzeniem Brewstera Kahle’a jest cyfrowe udostępnienie wszystkich dzieł świata. Wzorem dla niego jest Biblioteka Aleksandryjska, która była instytucją gromadzącą niemal cały dorobek ówczesnej literatury. Według Kahle’a, dzięki technologiom cyfrowym można z powodzeniem upowszechnić wszelkie rodzaje twórczości ludzkiej: książki, publikacje, filmy, programy telewizyjne, strony internetowe, muzykę, programy komputerowe [Urbaniec 2006, dok. elektr.].

Twórcy IA przypominają zasadniczą rolę bibliotek tj. ochronę i zapewnienie dostępu do artefaktów kultury społecznej. Jeśli biblioteki w dalszym ciągu chcą pełnić zasadniczą rolę w edukacji muszą rozszerzyć obszar działania także na materiały w formie elektronicznej. Bez przechowywania artefaktów kultury ludzkość nie pozostawi po sobie śladu. Paradoksalnie, w dobie eksplozji Internetu, wiele dokumentów cyfrowych ginie bezpowrotnie w morzu stron WWW. Celem IA jest więc

ochrona zasobów Internetu, jako nowego medium o znaczącej historycznej roli, oraz dokumentów powstałych pierwotnie w wersji cyfrowej z pożytkiem dla przyszłych pokoleń. Działania IA mają uchronić społeczeństwo przed życiem w ciemnym wieku cyfrowym [Internet Archive, About IA, dok. elektr.].

Internet Archive dąży do bycia biblioteką przyszłości. Jej rolą jest m.in. zmiana charakteru treści cyfrowych (świadczeń życia politycznego i kulturalnego społeczeństwa) z efemerycznych na trwałe oraz zapewnianie dostępu do wiedzy i informacji. *Wayback Machine* pełni funkcję swoistego „okna w przeszłość”. Na podstawie badań Internetu i stron WWW naukowcy mogą wiele dowiedzieć się o zmianach w zachowaniu społeczeństwa, formach komunikacji czy ewolucji języka. IA dąży także do odnajdywania i niejako ożywiania nieaktywnych linków, odsyłając użytkownika do ostatniej wersji danej strony [Internet Archive, About IA, dok. elektr.].

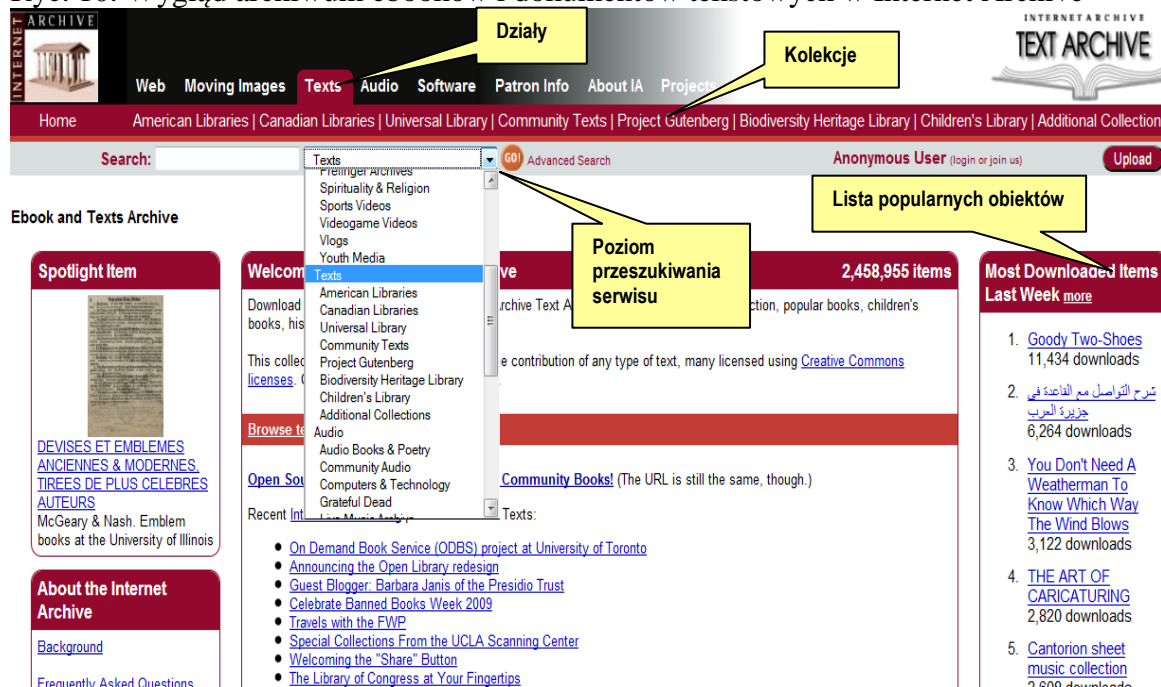
Specyfika kolekcji

Internet Archive powstało w celu archiwizacji stron WWW (później działania w ramach IA zostały znacznie rozszerzone). Realizacji tego założenia służy „maszyna czasu” (*Wayback Machine*), która archiwizuje strony WWW już od 1996 roku. Wyszukiwarka działa w bardzo prosty sposób: wystarczy wpisać adres URL strony, którą chce się odwiedzić. W rezultacie wyszukiwania zobaczymy tabelę z odnośnikami do archiwalnych stron, pogrupowanych według lat (patrz ryc. 9.). Liczba zarchiwizowanych stron WWW w danym roku jest różna w zależności od dokonywanych przez administratorów lub projektantów serwisu zmian, które czasem całkowicie przeobrażają wygląd witryny.

Jeśli ktoś posiada własną stronę internetową i chce by była ona archiwizowana w *Wayback Machine* istnieją narzędzia dzięki którym może tego dokonać. Jedną z możliwości jest pobranie ze strony www.alexa.com paska narzędziowego Alexa, zainstalowanie go na swojej przeglądarce i po prostu odwiedzenie własnej strony. Można także dodać stronę do Otwartego Katalogu (Open Directory Project), który ma za zadanie porządkować i organizować strony WWW według tematyki. W obu przypadkach należy poczekać około ośmiu tygodni aż strona zostanie zaindeksowana. Wyniki indeksacji pojawiają się jednak na stronach *Wayback Machine* z opóźnieniem – trwa to od 6 do nawet 24 miesięcy.

Libraries, Universal Library (wcześniej Million Books Project), Community Books (pierwotnie Open Source Books), Project Gutenberg, Biodiversity Heritage Library, Children's Library, Additional Collections [Internet Archive, Ebooks and Texts Archive, dok. elektr.].

Ryc. 10. Wygląd archiwum ebooków i dokumentów tekstowych w Internet Archive

Zródło: <http://www.archive.org/details/texts> [dostęp: 18.08.2010].

❖ *Audio Archive* - zawiera 598,766 dokumentów dźwiękowych. Również dzieli się na mniejsze kolekcje: Audio Books & Poetry, Community Audio (pierwotnie Open Source Audio), Computers & Technology, Grateful Dead, Live Music Archive, Music & Arts, Netlabels, News & Public Affairs, Non-English Audio, Podcasts, Radio Programs, Spirituality & Religion [Internet Archive, Audio Archive, dok. elektr.].

❖ *Moving Image Archive* - zawiera 304,952 filmów pełno- i krótkometrażowych, nagrania kanałów telewizyjnych z całego świata, filmy animowane, filmy wideo, animacje komputerowe, gry wideo. W skład archiwum wchodzi następujące kolekcje: Animation & Cartoons, Arts & Music, Community Video (pierwotnie Open Source Video), Computers & Technology, Cultural & Academic Films, Ephemeral Films, Home Movies, Movies, News & Public Affairs, Prelinger Archives, Spirituality & Religion, Sports Videos, Videogame Videos, Vlogs, Youth Media [Internet Archive, Moving Image Archive, dok. elektr.].

❖ *Software Archive* - kolekcja programów komputerowych oraz informacji na ich temat. Zawiera ogółem 33,735 programów. Jej zasób tworzą m.in. kolekcje: CLASP (The Classic Software Preservation Project), Tucows Software Library, USGS Maps [Internet Archive, Software Archive, dok. elektr].

Wśród dokumentów piśmienniczych najwięcej obiektów dostarcza kolekcja American Libraries (1,318,380 obiektów), najmniej, bo tylko ponad 2 tys tekstów, udostępnia kolekcja Children's Library. W dziale dokumentów dźwiękowych i audiowizualnych zdecydowanie najzasobniejsze są kolekcje Community Video i Community Audio (łącznie 784 tys obiektów).

Twórcy Internet Archive widzą ogromny potencjał w indywidualnych użytkownikach serwisu. Stworzyli więc specjalne kolekcje (Community Video / Audio / Books) gdzie użytkownicy serwisu mogą dzielić się z innymi efektami swojej pracy. Dla młodych i początkujących twórców jest to niebywała okazja popularyzacji twórczości. Rozpowszechnianie utworu za pośrednictwem Internet Archive jest całkowicie bezpłatne a procedura jego przekazania nieskomplikowana. By dodać obiekty do którejś z kolekcji Community użytkownik musi być zalogowany. Twórcy IA rekomendują określenie warunków udostępniania obiektów za pomocą Licencji Creative Commons. Ze względu na fakt, że użytkownicy nie mają fachowego przygotowania w dziedzinie opisu dokumentów cyfrowych, a Internet Archive nie wymaga od nich stosowania ustandaryzowanego opisu, charakterystyki poszczególnych obiektów są bardzo różne. W skrajnych przypadkach ograniczają się do tytułu i jednego lub dwóch słów kluczowych. Zdecydowanie najbardziej rozbudowane opisy obiektu można zaobserwować w przypadku dokumentów piśmienniczych.

Opis funkcjonalności

Interfejs Internet Archive dostępny jest tylko w jednym języku: angielskim.

Na stronie głównej, w poziomym pasku nawigacji u góry strony, znajdują się odnośniki do działów, które tworzą IA tj. kolekcji dokumentów dźwiękowych, tekstowych, audiowizualnych, kolekcji programów oraz archiwum stron internetowych. Wybór jednej z nich skutkuje zmianą kolorystyki serwisu: podstrony związane z dokumentami piśmienniczymi utrzymane są w tonacjach czerwieni, dokumenty dźwiękowe prezentowane są na stornach o zabarwieniu niebieskim, a dla dokumentów audiowizualnych charakterystyczny jest kolor zielony. Na stronie głównej znajduje się

także narzędzie do wyszukiwania prostego oraz odsyłacz do wyszukiwania zaawansowanego. Oprócz tego na stronie głównej umieszczona jest wyszukiwarka *Wayback Machine*. Nie występuje przy niej zwyczajowe „szukaj” ale fraza „zabierz mnie w przeszłość” („Take Me Back”).

By obejrzeć interesujący obiekt, użytkownik nie musi przechodzić, jak w przypadku Europeany, do stron domowych wybranych kolekcji (np. Columbia University Libraries z kolekcji American Libraries). Użytkownik cały czas pozostaje w na stronach serwisu IA, co znacznie ułatwia nawigację w zasobie.

W przeciwieństwie do Europeany Internet Archive posiada bardzo rozbudowany mechanizm wyszukiwania zaawansowanego (patrz ryc. 11).

Ryc. 11. Wyszukiwanie zaawansowane w Internet Archive

Źródło: <http://www.archive.org/advancedsearch.php> [dostęp: 21.08.2010]

Hasła wyszukiwawcze można wpisywać wedle aż dziesięciu atrybutów: tytułu, twórcy, opisu, kolekcji, typu obiektów, daty oraz przedziału czasowego. Trzy dodatkowe atrybuty mogą być dowolnie wybrane przez użytkownika. Wyszukiwanie można przeprowadzać na całym zasobie serwisu lub ograniczyć obszar wyszukiwania do konkretnej kolekcji np. *Canadian Libraries* czy też jednego medium np. dokumentów tekstowych. Poszczególne atrybuty połączone są operatorem Bool'a, który w tym serwisie ustawiony jest niezmiennie na „AND”. Ponadto użytkownik może wedle preferencji ustawić schemat w jakim wyniki wyszukiwania mają się wyświetlać.

W zależności od preferencji użytkownika można korzystać ze strony głównej serwisu, przejść do konkretnego działu (np. dokumentów dźwiękowych) lub wybrać stronę poświęconą interesującej nas kolekcji (np. *Radio Programs*). Na poziomie działów i poszczególnych kolekcji stworzone są oddzielne listy rankingowe najczęściej ściąganych obiektów (najpopularniejszych w ostatnim miesiącu i w ogóle), listy ostatnio oglądanych obiektów oraz listy ostatnio dodanych obiektów. Dodatkowo istnieje możliwość przeglądania zasobu konkretnej kolekcji wedle indeksów na stronie tejże kolekcji. Liczba i rodzaje indeksów różne są w zależności od wybranej kolekcji. Występują indeksy autorskie, tytułowe, słów kluczowych. Można także przeglądać zasób wedle daty czy języka. W kolekcji *Community Audio* obiekty skategoryzowane są nawet według stylów muzycznych.

Ryc. 12. Okno z przykładowymi wynikami wyszukiwania w Internet Archive pogrupowane według typu obiektów

The screenshot shows the Internet Archive search results for 'Ludwig van Beethoven'. The search bar at the top contains 'Ludwig van Beethoven' and 'All Media Types'. The search results are grouped by media type, with 'Texts' and 'Audio' sections visible. Annotations in yellow boxes highlight specific features: 'Personalizacja ustawień' points to the search bar; 'Porządkowanie wyników wyszukiwania' points to the 'Sort results by' dropdown menu; 'Wyniki wyszukiwania zgrupowane wg typu obiektów' points to the 'Mediatype: Audio' section; and 'Grupowanie wyników wyszukiwania' points to the 'Group results by' dropdown menu.

Źródło: <http://www.archive.org> [dostęp: 24.08.2010]

Wyniki wyszukiwania (patrz ryc. 12.) wyświetlają się w formie listy (domyślnie na jednej stronie pokazuje się 50 obiektów). Dodatkowymi funkcjami, które ułatwiają użytkownikowi orientację z zbiorze wyników i ich analizę, są opcje grupowania i sortowania wyników wyszukiwania. Otrzymane wyniki można grupować wedle kategorii (typu) obiektów oraz przynależności od danej kolekcji. Wyniki można uporządkować z kolei według daty (zarówno daty powstania oryginału, jak i daty dodania obiektu cyfrowego od kolekcji), liczby pobrań poszczególnych obiektów oraz średniej oceny wystawionej przez użytkowników. Dodatkową opcją, którą można się posłużyć w obu przypadkach – grupowania i sortowania – jest stopień relewantności obiektu.

Internet Archive, podobnie jak Europeana, ma wbudowane mechanizmy pozwalające na personalizację ustawień. Użytkownik może stworzyć własne konto w serwisie i stać aktywnym członkiem społeczności Internet Archive. Rejestracja w serwisie pozwala na m.in. recenzowanie i ocenianie obiektów oraz wypowiedzanie się na łamach forum kolekcji. Najważniejszą jednak korzyścią płynącą z posiadania własnego konta jest możliwość dodawania własnych obiektów do kolekcji (Community Audio / Video / Books).

Niewątpliwie dużą pomocą dla użytkowników, szczególnie tych aktywnie działających w serwisie, jest bardzo rozbudowana Pomoc (FAQ). Znajdujemy tam wyczerpujące odpowiedzi na najczęściej zadawane pytania, które dla porządku pogrupowane zostały tematycznie.

Charakterystyka Internet Archive i Europeany wg tych samych kryteriów tj. opisu specyfiki i funkcjonalności kolekcji, jak również przedstawienia celów i misji kolekcji uwidacznia najważniejsze cechy obu bibliotek. Przytoczona analiza pozwoli lepiej zrozumieć przedstawione w rozdziale czwartym badania.

4. WYSZUKIWANIE I CHARAKTERYSTYKA *POLONICÓW*

Przedmiotem badań, których wyniki zostały przedstawione w niniejszej pracy, jest charakterystyka *poloniców* odnalezionych w międzynarodowych bibliotekach cyfrowych.

Analiza i krytyka piśmiennictwa, przedstawiona w rozdziałach 1.1 i 1.2, udowadnia, że nie ma jednoznacznej i jasno ukształtowanej definicji *polonicum*. Taka sytuacja nasuwa problem precyzyjnego zdefiniowania przedmiotu badań i jego cech. By uniknąć wątpliwości przy kwalifikowaniu poszczególnych obiektów cyfrowych do grupy *poloniców* konieczne jest, nie tyle stworzenie nowej definicji terminu, co jednoznaczne określenie jakie cechy obiekt musi spełniać, by zostać zakwalifikowanym jako *polonicum* i być przedmiotem badania.

W niniejszej pracy za *polonica* uważa się:

Dokumenty różnego rodzaju, które spełniają przynajmniej jedno z następujących kryteriów:

- terytorialne – na jego podstawie uznawane są dokumenty wydane na terytorium Polski (w granicach obecnych i historycznych)
- językowe – pozwalające objąć badaniem dokumenty opublikowane w języku polskim, bądź w oryginale bądź w tłumaczeniu (bez względu na narodowość autora) w całości lub w części oraz takie, w których tekst polski występuje równolegle obok innych wersji językowych
- etniczne – rozszerzające zakres pojęcia *polonicum* o dokumenty napisane przez Polaków lub przy ich współudziale (tłumaczenia, opracowania, redakcja itp.)
- treściowe – na podstawie którego uwzględniane są także dokumenty odnoszące się do Polski lub Polaków oraz dedykowane Polakom ; pomijane są natomiast wydawnictwa o charakterze informacyjnym lub naukowym np. encyklopedie zawierające hasło dotyczące Polski czy podręczniki do historii.

Wystarczy by obiekt cyfrowy spełniał choć jedno z ww. kryteriów – choć może spełniać więcej kryteriów - by zostać uznanym za *polonicum*.

W procesie kwalifikacji dokumentów do grupy *poloniców* nie wprowadzono ograniczeń co do typu dokumentów. W badaniu brane są pod uwagę dokumenty piśmiennicze (wydawnictwa zwarte i ciągłe), ikonograficzne (fotografie, pocztówki,

albumy), kartograficzne (atlasy, mapy), muzyczne (druki muzyczne, fragmenty nagrań) oraz video (filmy).

Wstępnej analizie poddano dziesięć międzynarodowych bibliotek cyfrowych, które wyróżnione zostały na stronach Małopolskiej Biblioteki Cyfrowej w odnośniku „Biblioteki cyfrowe na świecie” [http://mbc.malopolska.pl/dlibra/text?id=dlib_world (odczyt 23.04.2010)]. Spośród nich odrzucono te, które miały charakter komercyjny tj. dostęp do ich zasobów - w całości lub w części - wiązał się z kosztami finansowymi oraz takie, które nie umożliwiały pełnego dostępu do zasobów (Google Book Serach <http://books.google.com/>; Word Public Library <http://WorldLibrary.net/>; Net Library <http://company.netlibrary.com/aboutus.aspx>). Do badań nie włączono także bibliotek, w których wstępne przeszukanie zasobów uwidocznilo niewielką liczbę *poloniców* – od kilku do kilkudziesięciu - Project Gutenberg <http://gutenberg.cc/index.htm>; International Children’s Digital Library <http://www.childrenslibrary.org/>; World Digital Library <http://www.wdl.org/en/>. Do badania wyselekcjonowano ostatecznie dwie międzynarodowe kolekcje: Europeanę <http://www.europeana.eu/portal/> oraz Internet Archive <http://www.archive.org/>. Przyczyną takiego wyboru była stosunkowo duża liczba odnalezionych tam *poloniców* oraz chęć porównania zasobów kolekcji obejmujących zasięgiem obiekty pochodzące z różnych obszarów terytorialnych: Europeanę tj. kolekcję o zasięgu europejskim i Internet Archive - kolekcję międzykontynentalną.

4.1. CEL I CHARAKTERYSTYKA BADAŃ, METODA BADAWCZA

Głównym celem badań było wyszukanie *poloniców* oraz ich skategoryzowanie i opis. Podstawowym pytaniem na jakie chciano znaleźć odpowiedź to: Czy w międzynarodowych bibliotekach cyfrowych można znaleźć *polonica*? Od powodzenia tej części badań zależała realizacja dalszych celów szczegółowych. Zamierzeniem badacza było porównanie odnalezionych w dwóch bibliotekach cyfrowych *poloniców* oraz wskazanie podobieństw i różnic w obydwu zbiorach. Intencją autora było także oszacowanie jaką część zasobów cyfrowych zajmują publikacje w języku polskim, Polski dotyczących lub przez Polaków napisane, przedstawiając udział procentowy *poloniców* w zasobach cyfrowych o zasięgu globalnym. Celem badań było także wskazanie, jaki typ obiektów dominuje w grupie

odnalezionych *poloniców* oraz scharakteryzowanie w szczególności jednego z nich tj. obiektów audio-video. Analiza wyników wyszukiwania wg kryterium etnicznego miała z kolei na celu odpowiedź na pytanie jakie obiekty cyfrowe reprezentują wybraną grupę Polaków. Dążeniem badacza było ponadto przedstawienie obrazu Polski, polskiej historii, kultury zarysowanej poprzez obecność, w międzynarodowych bibliotekach cyfrowych, określonej reprezentacji *poloniców*. Aspiracją stało się także ustalenie czy Europeana i Internet Archive współpracują z polskimi instytucjami w obszarze pomnażania liczby poloników dostępnych za ich pośrednictwem.

Badania zasobów dwóch międzynarodowych bibliotek cyfrowych – Europeany i Internet Archive – przeprowadzone zostały w pierwszej połowie 2010 roku. W maju zrealizowano pierwszą część badania - wyszukiwanie dokumentów w języku polskim, natomiast w czerwcu drugą - wyszukiwanie wg kryterium etnicznego. Geneza, rozwój i charakterystyka tych kolekcji cyfrowych zostały omówione w rozdziale 3.

Zastosowana metoda badawcza to poszukiwanie informacji za pomocą instrukcji wyszukiwawczych wpisywanych do wyszukiwarek – Europeany i Internet Archive – z użyciem głównie modułu wyszukiwania zaawansowanego, jak również analiza wyników wyszukiwania.

Badania zostały przeprowadzone w dwóch etapach. Pierwszym podjętym działaniem było wyszukanie *poloniców* w dwóch wybranych bibliotekach cyfrowych. W tym celu posłużono się odpowiednio dobranymi strategiami wyszukiwawczymi. Głównym kryterium wyszukiwawczym był język obiektu - polski. Wstępne wyszukiwanie z zastosowaniem tylko tego kryterium uwidocznilo ogromną liczbę obiektów w obu kolekcjach, przekraczającą możliwości badacza, w zakresie ich opisu ilościowego, formalnego czy tematycznego. Dlatego też zbiór, otrzymany w wyniku wyszukiwania według kryterium językowego, zdecydowano się zawęzić pod względem typu obiektów. Szczegółowej analizie poddane zostały tylko obiekty o charakterze audio-wizualnym, ze względu na fakt, że ich stosunkowo nieduża liczba (łącznie 215) umożliwiała dokładną charakterystykę. Zadając sobie sprawę z faktu, że wyszukiwanie z zastosowaniem tylko jednego kryterium (językowego) ukaże tylko niewielką część zasobu, przeprowadzono drugie wyszukiwanie. Tym razem za kryterium wyszukiwawcze przyjęto pochodzenie autora tj. kryterium etniczne. Przygotowano listę (Aneks I) wybitnych Polaków, na której znalazły się nazwiska polskich noblistów, literatów, artystów (kompozytorów, reżyserów, malarzy), naukowców, polityków oraz mężów stanu. To właśnie dzięki tym osobom rozwijała się polska kultura, sztuka

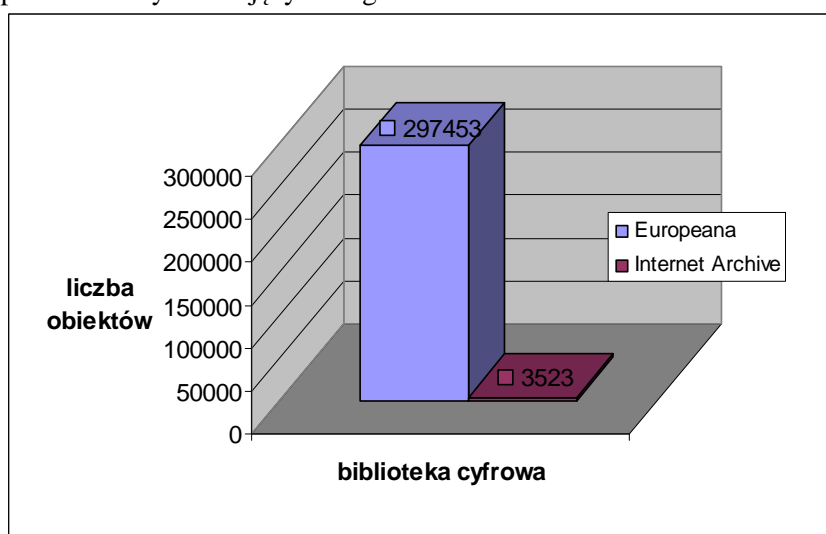
i nauka, dlatego też ich nazwiska są powszechnie znane Polakom. Uznano zatem, że warto sprawdzić czy spuścizna jaka po nich pozostała ma swoje odzwierciedlenie w międzynarodowych bibliotekach cyfrowych, za pośrednictwem których obcokrajowcy mogą ten dorobek poznać. Nazwiska tych osób zostały wykorzystane jako zapytania wyszukiwawcze.

Drugi etap badania polegał na opracowaniu wyników wyszukiwania.

4.2. WYSZUKIWANIE WG KRYTERIUM JĘZYKOWEGO

Celem wyszukiwania wg kryterium językowego było odnalezienie materiałów w języku polskim. Strategia wyszukiwawcza została dobrana po przeanalizowaniu możliwości wyszukiwawczych obu kolekcji cyfrowych. W Internet Archive korzystano z dostępnych opcji wyszukiwania zaawansowanego i operatorów Bool'a. W polu 'language' szukano 'pol OR polish'. W przypadku Europeany posłużono się natomiast opcją filtrowania - wybierając obiekty w j. polskim. Metodę filtrowania można zastosować jednak dopiero w odniesieniu do części kolekcji, wyodrębnionej na podstawie zapytania wyszukiwawczego. użytym hasłem wyszukiwawczym była znormalizowana wartość atrybutu język: 'pl'. Zbiór wyników otrzymanych w wyniku tego zapytania został dla pewności przefiltrowany, by wyselekcjonować tylko dokumenty w języku polskim.

Wykres 2. Liczba obiektów w języku polskim odnaleziona w Europeanie i Internet Archive na podstawie kryterium językowego

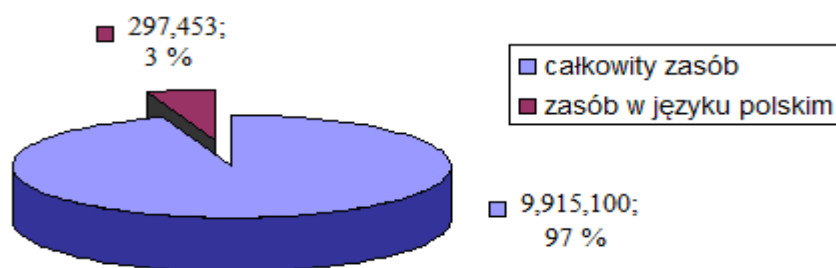
Źródło: Opracowanie własne (stan na 16.05.2010)

Wyniki wyszukiwania z zastosowaniem tylko kryterium językowego uwiadcniają ogromną dysproporcję pomiędzy Europeaną a Internet Archive. Liczba obiektów w języku polskim odnaleziona w Europeanie kilkadziesiąt razy przekracza tę z Internet Archive, co ilustruje wykres 2. Przyczyn takiego stanu rzeczy można dopatrywać się we współpracy jaką od 2009 roku Europeana podjęła z polską Federacją Bibliotek Cyfrowych. Ponad dziewięćdziesiąt kilka procent obiektów (297 tys.) w języku polskim odnalezionych w Europeanie została dostarczona przez biblioteki zrzeszone w FBC. Ze statystyk (odczyt z dnia 15.05.2010) udostępnionych na stronie internetowej FBC można zauważyć, że 80% jej zasobów, tj. 298 tys. obiektów, stanowią publikacje w języku polskim. Widać więc, że niemal w całości, bez jednego tysiąca, zostały one udostępnione poprzez Europeanę.

W przypadku Internet Archive ponad 70% (2,5 tyś.) obiektów w języku polskim pochodzi z bibliotek amerykańskich – bibliotek naukowych Uniwersytetu Harvarda i Uniwersytetu Michigan, w wielu przypadkach zdigitalizowanych ze środków finansowych Google. Dla porównania dodać należy, że całkowity zasób kolekcji Biblioteki Uniwersytetu Michigan wynosi ponad 186 tyś. obiektów, a Biblioteki Uniwersytetu Harvarda ponad 247 tyś. obiektów. Widać więc, że zasób w języku polskim stanowi zaledwie 0,5% całkowitej liczby udostępnionych przez te kolekcje obiektów.

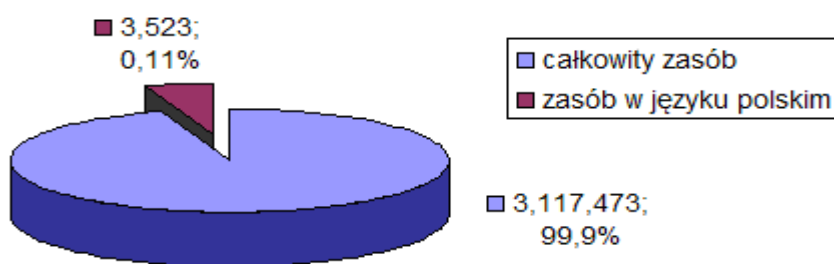
By odpowiedzieć na pytanie jaką część zasobów międzynarodowych kolekcji cyfrowych stanowią *polonica* należało dokonać jeszcze jednego wyliczenia, które zilustrowane zostało na wykresach 3 i 4.

Wykres 3. Procentowy udział dokumentów w języku polskim w całkowitym zasobie Europeany

Źródło: Opracowanie własne. Stan na 23.05.2010.

Wykres 4. Procentowy udział obiektów w języku polskim w zasobach Internet Archive

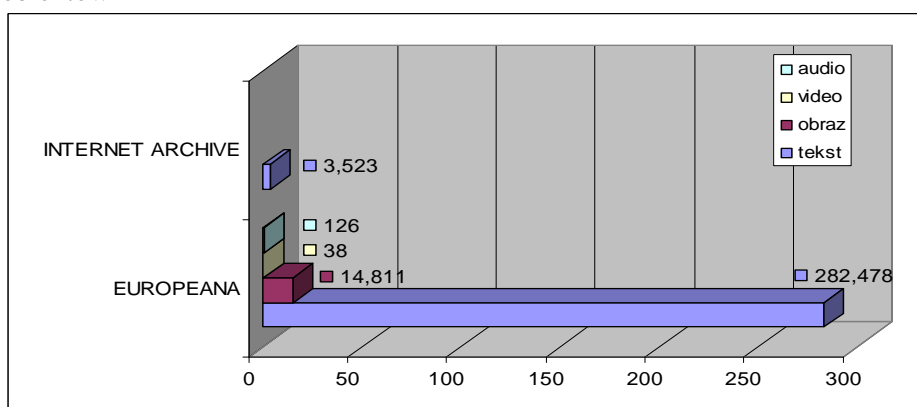
Źródło: Opracowanie własne. Stan na 23.05.2010

Na wykresach 3 i 4 widać, że więcej dokumentów w języku polskim, dostępnych jest za pośrednictwem Europeany. Ponadto całkowity zasób Europeany jest ponad trzykrotnie razy większy od zasobu Internet Archive. Trzeba jednak wziąć pod uwagę fakt, że liczba obiektów cyfrowych dostępnych za pośrednictwem bibliotek cyfrowych ciągle się zmienia. Prawie każdego dnia możemy zaobserwować wzrost liczebności zasobów cyfrowych kolekcji. Dlatego też dane przedstawione na wykresach 3 i 4 należy traktować tylko orientacyjnie. Udział polskich zasobów w światowych kolekcjach z całą pewnością nie jest imponujący, szczególnie w Internet Archive, niemniej jednak użytkownik szukający czegoś o Polsce może liczyć choć na ten skromny zasób informacji.

4.2.1. CHARAKTERYSTYKA OBIEKTÓW AUDIOWIZUALNYCH

By zobrazować rodzaje i liczebność poszczególnych typów obiektów w obu kolekcjach cyfrowych posłużono się narzędziem filtrowania. Uzyskane wyniki przedstawione są na wykresie 5.

Wykres. 5. Dokumenty w języku polskim odnalezione w Internet Archive i Europeanie wg typu obiektów

Źródło: Opracowanie własne. Stan na 15.05.2010.

Wykres 5 pokazuje wyraźnie, że w obu kolekcjach przeważają dokumenty piśmiennicze. Niestety można zgłosić pewne zastrzeżenia co do całkowicie poprawnego funkcjonowania metody filtrowania. W IA ta opcja wyszukiwania nie wykazała obecności dokumentów audiowizualnych zasobie kolekcji. Jednak w kolejnym etapie badań, korzystając z wyszukiwania zaawansowanego, udowodniono występowanie dokumentów o charakterze audiowizualnym w zasobie IA. Podobna sytuacja ma miejsce także w Europeanie. Analiza wyników wyszukiwania wg kryterium etnicznego pokazała, że w wielu przypadkach obiekty, które zostały zakwalifikowane do kategorii obrazów, w rzeczywistości należało zakwalifikować do kategorii dokumentów piśmienniczych. Analogicznych błędów nie stwierdzono jednak, w przypadku przyporządkowywania obiektów do kategorii audio oraz wideo.

Dokładniejszej analizie poddany został tylko jeden typ dokumentów w języku polskim: obiekty audiowizualne. Badaniem objęto 164 obiekty z Europeany i 51 obiektów z Internet Archive. W przypadku Europeany skorzystano z narzędzia filtrowania, natomiast w Internet Archive wyszukiwania obiektów audio-wideo dokonano przy użyciu opcji zaawansowanych. Oprócz wypełnienia pola 'language' ('pol OR polish'), zaznaczono także typ szukanych obiektów – 'movies' a następnie 'audio'.

Stworzono bazę danych (dołączoną do niniejszej pracy w postaci elektronicznej), w której każdy z obiektów audiowizualnych został opisany przez następujące atrybuty:

- tytuł
- rok
- dostawcę (pochodzenie)
- format zapisu obiektów
- słowa kluczowe
- podmiot, do którego należą prawa do obiektu
- zasady udostępniania (domena publiczna, licencje)
- twórca
- język
- typ zasobu (audio, wideo, audio-wideo, inne)
- kategorię (tematykę)

Baza posłużyła do przeprowadzenia analizy 215 obiektów. Systematyczne porównanie obiektów audiowizualnych odnalezionych w Europeanie i w Internet

Archive wg wybranych atrybutów prezentuje tabela 2. W przypadku dwóch elementów opisu - formatu oraz zasad udostępniania - ze względu na brak danych dotyczących poszczególnych obiektów, wyniki nie sumują się do 100%. Dodatkowo w Internet Archive większość obiektów udostępniona jest w więcej niż jednym formacie, zazwyczaj dwóch lub trzech.

Tabela 2. Systematyczne porównanie obiektów audiowizualnych odnalezionych w Europeanie i w Internet Archive wg wybranych atrybutów

biblioteka cyfrowa atomybuty	EUROPEANA	INTERNET ARCHIVE
JĘZYK OBIEKTÓW	163 – polski 1 - angielski	43 – polski (w tym 2 po kaszubsku) 5 – polski i angielski 2 – angielski z polskimi napisami 1 – chorwacki z polskimi napisami
TYP ZASOBU	121 – dokument dźwiękowy 33 – wideo 6 – zapis fonograficzny 4 – flash	46 – wideo 5 – animacja komputerowa
TEMATYKA	120 – wywiad 32 – film dokumentalny 6 – zapis fonograficzny spotkania 5 – film oświatowy 1 – wykład	40 – film dokumentalny 7 – film promocyjny 3 – film poetycki 1 – film niezależny, amatorski
POCHODZENIE (DOSTAWCA)	164 – FBC w tym: 119 – MBC 15 – BCUW 9 – KPBC 8 – JBC 6 – WBC 4 – BCORE 2 – BCPL	42 - Community Video 4 - Sports Videos 2 - Community Spirituality & Religion 1 - Videogame Footage 1 - Feature Films 1 - Animation Shorts
ZASADY UDOSTĘPNIANIA	119 *– fragment nagrania 2 – dostęp ograniczony (tylko poprzez sieć uczelnianą) 1 – licencja CC	37 *– licencja CC *brak informacji w przypadku pozostałych obiektów
FORMAT	127 – audio/mpeg 16 - text/html 16 - video/x-flv	49* – mp4 49 - ogv 25 – avi

	3 - application/x-shockwave-flash 2 - video/x-msvideo	8 – wmv 2 – mp2 2 - mov 1 – mp1, mp3 * liczba obiektów nie sumuje się do 52, gdyż wiele z obiektów udostępnionych jest w kilku różnych formatach.
DATA	99 – 2007 29 – 2008 8 – 2009 6 – daty podane w przedziale 5 – 2005 4 – 2004 3 – 1967, 2006 2 -1997 1 – 1970, 1975, 1977, 1996 1 - brak inf.	12 – 2007 11 – 2008 8 – 2006 8 – 2009 5 – 2005 2 – data podana w przedziale 1 – 2004, 1999 3 – brak informacji

Zródło: Opracowanie własne

Język obiektów

Analizowane obiekty audiowizualne wyodrębnione zostały m.in. z zastosowaniem kryterium językowego. Zdecydowana większość obiektów jest więc w języku polskim, można jednak znaleźć kilka wyjątków. W Internet Archive w przypadku trzech obiektów odnotowano równocześnie obecność języka angielskiego, a w jednym chorwackiego - język polski występował wtedy w formie napisów u dołu ekranu. Dodatkowo w dwóch filmach dokonano rozróżnienia na język polski i język kaszubski. W opisie pięciu obiektów (animacji komputerowych polskiego grafika i filmie promocyjnym o kościele ewangelickim w Rabce) znalazł się zarówno język polski jak i angielski, choć nie pada w nich ani jedno słowo i nie pojawia się żaden napis. W Europeanie odnaleziono z kolei tylko jedno nagranie dźwiękowe w języku obcym, rejestrujące wykład Bożeny Bednarek-Michalskiej nt. polskich bibliotek cyfrowych, wygłoszony po angielsku podczas konferencji w 2008 roku.

Typ zasobu, format obiektów

Wyniki statystyczne pokazują, że w analizowanych bibliotekach cyfrowych dominują różne typy obiektów. W Europeanie przeważają obiekty audialne – 66%. Przy czym warto zwrócić uwagę na fakt, że w ich opisie dokonano rozróżnienia na nagrania dźwiękowe oraz zapisy fonograficzne. Udostępnione są w formacie ‘audio/mpeg’. Obiekty audiowizualne z kolei, zapisane są w formacie ‘video/x-flv’ lub ‘text/html’. Pozostałe obiekty, typu flash, zapisane są w formacie ‘application/x-shockwave-flash’.

W przypadku Internet Archive wideo stanowi 90% zasobu, pozostałe dziesięć dopełniają animacje komputerowe. Najbardziej popularne formaty to mpeg4, ogv, avi oraz wmv. Ciekawym rozwiązaniem, jakiego nie zaobserwowano w Europeanie, jest udostępnianie obiektów w kilku różnych formatach. Pozwala to użytkownikowi na wybór najbardziej odpowiedniej formy zapisu, pozwalającej odtworzyć wybrany film przy użyciu posiadanych przez niego programów, bez konieczności dodatkowych instalacji.

Data

Jeśli chodzi o datę powstania obiektów audiowizualnych to można zauważyć, że zdecydowanie najwięcej obiektów pochodzi z kilku ostatnich lat: 2007-2009. W przypadku Europeany obiekty z tych lat stanowią 83% zasobu, a w Internet Archive 61%. Najstarszym odnalezionym obiektem w Europeanie są trzy filmy dokumentalne z 1967 roku, związane z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu. Z obiektów audiowizualnych w Internet Archive tylko jeden, powstał w ubiegłym stuleciu, w roku 1999. Przedstawia homilię wygłoszoną przez Jana Pawła II w Sandomierzu w czasie jego czerwcowej pielgrzymki do ojczyzny.

Pochodzenie

Audiowizualny zasób dokumentów w języku polskim odnaleziony w Europeanie w stu procentach został udostępniony za pośrednictwem Federacji Bibliotek Cyfrowych. Jeśli chodzi o pochodzenie poszczególnych obiektów to najwięcej z nich – 119, co stanowi 73% – dostarczonych zostało przez Małopolską Bibliotekę Cyfrową. Resztę zasobu uzupełniają Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego – 15 obiektów, Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa – 9 obiektów, Jeleniogórska Biblioteka Cyfrowa – 8 obiektów, Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa – 6 obiektów, Biblioteka Cyfrowa Ośrodka Rozwoju Edukacji – 4 obiekty oraz Biblioteka Cyfrowa Politechniki Łódzkiej- 2 obiekty.

W momencie gdy w Europeanie mieliśmy do czynienia z bardzo dokładnym określeniem pochodzenia obiektów, w przypadku IA takiej informacji brak. Określony jest jedynie zbiór do jakiego dane obiekty przynależą. Najwięcej, bo aż ponad 80% obiektów wchodzi w skład Community Video. Pojedyncze materiały pochodzą także z: Feature Films, Sports Video, Community Spirituality & Religion, Videogame Footage czy Animation Shorts. Na stronie internetowej dedykowanej grupie obiektów Community Video [http://www.archive.org/details/opensource_movies (odczyt 20.05.2010)] widnieje, co prawda krótka, ale jednoznaczna informacja. Jest to

zaproszenie, skierowane do każdego indywidualnego użytkownika - nie tylko Internet Archive, ale Internetu w ogóle – do dzielenia się, za pośrednictwem kolekcji cyfrowej IA, własnymi nagraniami wideo. Dodatkowo widnieje prośba by określić sytuację prawną przesyłanych filmów wraz z odesłaniem do strony, na której można zapoznać się z regułami licencji CC. Fakt przynależności większości obiektów do zbioru Community Video jest więc bardzo wymowny i w pewnym stopniu wyjaśnia dużą różnorodność tematyczną odnalezionych tam obiektów.

Zasady udostępniania

Analiza opisów poszczególnych obiektów w Europeanie uwidoczniła brak konsekwencji w informowaniu o zasadach ich udostępniania. Pełną informację można uzyskać jedynie w MBC – która zamieszcza tylko fragment, z całości nagrania, co nie stanowi naruszenia zasad prawa autorskiego. Oprócz niej tylko BCPEŁ i KPBC, w przypadku pojedynczych obiektów, informują o korzystaniu z licencji Creative Commons lub o ograniczonym dostępie np. tylko w sieci uniwersyteckiej czy przy użyciu komputerów bibliotecznych. W Internet Archive, częściej niż w przypadku Europeany, podawane są informacje o zasadach udostępniania danego obiektu (70%). Najczęstszą formą rozstrzygnięć prawnych były licencje Creative Commons. Pojawiały się różne kombinacje warunków, każda zawierała jednak warunek podstawowy - Uznanie Autorstwa oraz/lub jeden albo dwa warunki dodatkowe: Użycie niekomercyjne, Bez utworów zależnych, Na tych samych warunkach. Charakterystyka licencji CC, która pozwala twórcom zachować własne prawa i jednocześnie dzielić się swoją twórczością z innymi, wraz z poszczególnymi warunkami, zostały omówione w rozdziale 2.

Informacje o podmiocie posiadającym prawa do dysponowania danym obiektem podane zostały w Europeanie w ponad 90%. MBC współpracuje na tym polu z Ośrodkiem Karta, a inne biblioteki kolejno: BCUW – z Uniwersytetem Wrocławskim i jego Wydziałową Telewizją Internetową; JBC - Pracownią Dokumentacji Filmowej Jeleniogórskiego Centrum Kultury, Jeleniogórskim Centrum Informacji i Edukacji Regionalnej - Książnicą Karkonoską; WBC - z Biblioteką Kórnicką PAN; BCPEŁ – z Fundacją Instytutu Rozwoju Regionalnego. Tylko w jednym przypadku prawo do dysponowania obiektem posiadał jej twórca, wymieniony z imienia i nazwiska (Bożena Bednarek-Michalska). Odwrotną sytuację, gdzie tylko w przypadku 2% obiektów podana została informacja o dysponencie prawami autorskimi, odnotowano w Internet

Archive. Wymieniony z nazwy (Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie) podmiot posiadający prawa do danego obiektu został określony tylko w opisie jednego obiektu.

Tematyka

Analizy 215 obiektów audiowizualnych, pod względem problematyki jaką poruszają, dokonano wg działów Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej. Tabela 3 przedstawia klasyfikację obiektów audio-wideo, odnalezionych w Europeanie i Internet Archive, pod względem statystycznym. Każdy z działów wiedzy został indywidualnie omówiony, z podaniem przykładowych obiektów cyfrowych. Dział 6 (Nauki stosowane, medycyna, nauki techniczne, rolnictwo), do którego, ze względu na brak obiektów dotyczących jego problematyki, nie przyporządkowano żadnych obiektów, został pominięty w charakterystyce.

Tab. 3. Klasyfikacja obiektów audiowizualnych w języku polskim, odnalezionych w Europeanie i Internet Archive, wg działów UKD

	EUROPEANA	INTERNET ARCHIVE
0 – Dział ogólny	5	0
1 – Filozofia, psychologia	2	0
2 – Religia, Teologia, Religioznawstwo	1	3
3 – Nauki społeczne, prawo, administracja	23	9
5 – Matematyka, nauki przyrodnicze	0	2
7 – Sztuka, rozrywki, sport	3	34
8 – Językoznawstwo, nauka o literaturze, literatura piękna	3	1
9 – Archeologia, prehistoria, geografia, biografie, historia	127	2
Ogółem:	164	51

Zródło: Opracowanie własne

0 – Dział ogólny

Dział 0 UKD dotyczy ogólnych podstaw wiedzy i kultury.

Do tego działu przyporządkowano kilka obiektów z Europeany. Jednym z nich jest nagranie dźwiękowe rejestrujące wykład Bożeny Bednarek-Michalskiej nt. polskich bibliotek cyfrowych, wygłoszony podczas konferencji w 2008 roku. Ponadto odnaleziono dwa filmy dokumentalne: film o Bibliotece Uniwersyteckiej na Bielanach oraz film dotyczący rozwoju BC UW i podejmowanej przez nią współpracy. Europeana

udostępniła także dwie relacje wideo: z promocji trzeciego tomu *Bibliografii Wilna* Henryka Baranowskiego oraz otwarcia wystawy w Bibliotece Uniwersyteckiej - „Toruńskie spotkania Jana Pawła II w fotografiach Czesława Jarmusza”.

1 – Filozofia, psychologia

Jako przykład obiektów, które poruszają problematykę tego działu można podać, odnalezione w Europeanie, zapisy fonograficzne z Czwartków Literackich w Pałacu Działyńskich. Są to spotkania organizowane cyklicznie przez Bibliotekę Kórnicką PAN, Władze Miasta Poznania oraz Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania. Na jednym z tych nagrań omawiany jest jeden z radykalnych systemów ideologicznych – komunizm, na drugim poruszana jest tematyka tożsamości europejskiej, czyli spojrzenie przez pryzmat psychologii na poczucie przynależności społeczeństwa do wspólnoty europejskiej.

2 – Religia, Teologia, Religioznawstwo

Dział ten obejmuje problematykę religijną, można znaleźć w nim opracowania dotyczące poszczególnych religii chrześcijańskich i niechrześcijańskich.

Kilka z odnalezionych w IA obiektów porusza tą właśnie problematykę. Można m.in. posłuchać homilii Jana Pawła II, jaką wygłosił w czasie wizyty w Sandomierzu w 1999 roku czy wywiadu z Ojcem Tomaszem Pawłowskim, którego udzielił w Duszpasterstwie Akademickim „Beczka” w Krakowie w 2009 roku. Poza tym w wynikach wyszukiwania był także obiekt o kościele ewangelickim w Rabce. Trwa on tylko kilka sekund, ale został przyporządkowany do tego działu na podstawie tytułu.

W Europeanie można z kolei posłuchać zapisu fonograficznego, z jednego ze spotkań w cyklu Czwartków Literackich, poświęconego tematyce chrześcijaństwa w Polsce w kontekście europejskim od X do XXI wieku.

3 – Nauki społeczne, prawo, administracja

Problematyka tego działu dotyczy nauk ekonomicznych, prawnych, społecznych. Obejmuje zakresem także kwestie oświaty, wychowania, wojskowości, socjologii a także etnologii (obyczajów i folkloru).

Przykłady obiektów dotyczących podobnej tematyki odnaleziono w IA. Ciekawym nawiązaniem do polskich tradycji regionalnych są dwa filmy dokumentalne przedstawiające doroczny rytuał ścinania kani na Kaszubach. Obrzęd ma miejsce w czasie Nocy Kupalnej, zwanej potocznie Nocą Świętojańską (Sobótką), w czasie przesilenia letniego z 21 na 22 czerwca. Poza tym można zobaczyć relację z międzynarodowego Jarmarku Folkloru i Sztuki ludowej odbywającego się cyklicznie

w Węgorzewie w województwie Warmińsko-Mazurskim. Przykładem polskiej tradycji jest też materiał nakręcony podczas Dożynek powiatowych, które miały miejsce w Buczu z 2009 roku. Do działu trzeciego przyporządkowano także półtoragodzinny materiał, przedstawiający fragment ramówki telewizyjnej. Nakręcony został w województwie wielkopolskim, w mieście powiatowym Wolsztyn, przez tamtejszą telewizję Karat. Nagranie pochodzi z 15 listopada 2009 roku i jest to audycja „Programu Lokalnego” – przedstawiająca wiadomości regionalne i informator powiatowy – porusza więc tematykę społeczną i relacjonuje inicjatywy podejmowane w danym regionie Polski. Zawarte w nim były m.in. relacje z obchodów odzyskania niepodległości w poszczególnych blokach samorządowych (w tym akademie szkolne zainscenizowane przez uczniów), posadzenia dębu katyńskiego oraz z 11 Zjazdu Formacji Niniwa - Oblackiej Młodzieżowej Wspólnoty Ewangelizacyjnej. Program przerywany był kilkuminutowymi reklamami. Tematyki uniwersyteckiej i politycznej dotyczą z kolei dwa filmy wideo: sprawozdanie z wyjazdu naukowego studentów kroatystyki Uniwersytetu Warszawskiego do chorwackiej stolicy oraz przeprowadzoną przez nich sondę wśród mieszkańców Zagrzebia w sprawie przystąpienia ich kraju do Unii Europejskiej

Także kilka obiektów z Europeany można do tej grupy przypisać. Kilka dokumentów audiowizualnych o charakterze oświatowym, tj. zrealizowanych w celach edukacyjnych, udostępniła BCORE. Dotyczą one m.in. zasad zarządzania oświatą i współczesną szkołą, porad co do funkcjonowania rady rodziców oraz analizy wizerunku i reputacji instytucji nauczania czy też motywacji nauczycieli. Ponadto kilka filmów wideo związanych jest z różnego rodzaju obchodami uniwersyteckimi jak np.: inauguracją roku akademickiego w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Uniwersytet Wrocławski udostępnił z kolei relacje z dni otwartych uczelni, immatrykulacji czy z nadania tytułu honoris causa dwóm profesorom. Film szkoleniowy, o sztukach walki dla osób niewidomych i słabowidzących, dostarczyła z kolei KPBC. W Europeanie odnaleziono także kilka filmów dotyczących prawa i polityki m.in. relacje z konferencji poświęconej tradycyjnej dogmatyce prawa karnego czy międzynarodowego sympozjum dotyczącego prawa ochrony powietrza i handlu uprawnieniami emisyjnymi. Poza tym dostępne jest nagranie dwóch wykładów nt. rozwiązań prawnych i technicznych (tj. Systemu Dozoru Elektronicznego) w obszarze przestępstw.

5 – Matematyka, nauki przyrodnicze

Do tego działu można przyporządkować dwa obiekty, które zostały odnalezione w IA. Jest to film dokumentalny o Stacji Morskiej na Helu - placówce naukowo-badawczej Instytutu Oceanografii Uniwersytetu Gdańskiego, która jako jedyna w Polsce zapewnia pole do badań dla naukowców. Drugi z obiektów dotyczy problematyki zoologii, a dokładniej ornitologii. Mowa o spocie nakręconym z okazji 10-lecia działania Monitoringu Pospolitych Ptaków Lęgowych w Polsce. Oprócz przedstawienia podstawowych informacji na temat projektu, film prezentuje sylwetki dwóch wolontariuszy od lat zaangażowanych w ochronę i monitoring ptaków.

7 – Sztuka, rozrywki, sport

Dział ten obejmuje problematykę twórczości - fotografii, muzyki, rzeźbiarstwa, malarstwa, aktorstwa. Dotyczy także tematyki rozrywkowej tj. zabaw, gier i sportu.

Do działu tego zaliczyć można kilkanaście filmów z IA. Pięć filmów wideo pokazuje relację z białostockich inicjatyw społecznościowych (flashmob), o charakterze rozrywkowym, inicjowanych i organizowanych najczęściej przez środowiska internetowe. Można zobaczyć m.in. białostoczan krzyczących na widok zielonego światła i poruszających się kaczym chodem. Z tym miastem w północno-wschodniej części Polski związanych jest też kilka relacji z odbywającego się tam cyklicznie Rajdu Niepodległości. Z tematyką muzyczną związane są dwa filmy: relacja z koncertu na żywo zespołu „Złodzieje rowerów”, z kwietnia 2007 oraz film opowiadający o ludziach hip-hopu i ich kulturze - „Bo oni nie rozumiom”. Poza tym odnaleziono kilka nagrań pochodzących z Ambasady Polskiej w Budapeszcie prezentujących polską mniejszość na Węgrzech. Można obejrzeć m.in. przedstawienia przygotowane przez uczniów szkoły przy ambasadzie, relacje z konkursów recytatorskich, jasełka czy sztukę wystawioną przez tamtejszy Teatr Zebra. Do tego działu zakwalifikowano także kilka obiektów o charakterze promocyjnym. Jeden to film prezentujący twórczość malarza Michała Chojeckiego a cztery inne filmy prezentują pewien rodzaj ekspresji artystycznej tj. grafikę komputerową. Są to krótkie - od kilku sekund do dwóch minut - animacje komputerowe Zbigniewa Kosmalskiego, przedstawiające rezultaty jego pracy. Innym przykładem twórczości artystycznej, związanej z kinematografią, jest kilka filmów, w opisie których, wśród słów kluczowych, pojawiło się określenie - poetycki. Jeden z nich (w wersji trailerowej i długometrażowej) to wyreżyserowany przez Zuzannę M. Zawadzką „Halo! Czemu milczysz?” – obraz zmierzający trochę w kierunku filmu fabularnego, w którym pierwszoplanowego bohatera w ogóle nie

widzimy a jedynie słyszymy. Drugi to film tego samego producenta AlicaWorks: „Są” o formule poetycko-teledyskowej.

Trzy filmy, odpowiadające tematyce tego działu, odnaleziono także w Europeanie. BCUW udostępniła relację z regionalnych eliminacji konkursu krasomówczego. Z kolei JBC dostarczyła nagranie z widowiska historycznego, przedstawionego z okazji 900-lecia założenia miasta Jelenia Góra oraz film dokumentalny o historii klubu „Kwadrat” związanego z Jeleniogórskim Centrum Kultury.

8 – Językoznawstwo, nauka o literaturze, literatura piękna

Jako przykład obiektów, które poruszają problematykę tego działu można podać, odnalezione w Europeanie, zapisy fonograficzne z Czwartków Literackich w Pałacu Działyńskich. Trzy z nich są utrwaliły spotkania autorskie z Bronisławem Wildsteinem, Joanną Kulmową i Jackiem Kowalskim. Rozmowy dotyczą ich twórczości literackiej i poruszanej w utworach tematyki.

W Internet Archive z kolei znalazło się nagranie przedstawiające sylwetkę poety Zbigniewa Herberta.

9 – Archeologia, prehistoria, geografia, biografie, historia

Do tej grupy zaliczyć można dużą część audiowizualnego zasobu Europeany – 119 obiektów. Są to, udostępnione przez MBC, dokumenty dźwiękowe przekazane przez Fundację Ośrodka KARTA i Dom Spotkań z Historią w Warszawie. Jest to zbiór wywiadów udzielanych przez mieszkańców Krakowa i Małopolski, którzy pamiętają jeszcze czasy przedwojenne i dla których kluczowym doświadczeniem biograficznym jest II wojna światowa i jej konsekwencje. Nagrania dotyczą wspomnień z okresu międzywojennego i II wojny światowej, obozów pracy, obozów koncentracyjnych. Przybliżają także życie codzienne, jakie w tym czasie toczyło się w miejscowościach, z których pochodzili rozmówcy (jak np. tajne nauczanie, grupy harcerskie czy konspiracja). Można posłuchać tylko jednodominutowego fragmentu nagrania, pełny dostęp możliwy jest jedynie w siedzibie Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Krakowie. Poza tymi nagraniami dźwiękowymi trzy filmy dokumentalne, dostarczone poprzez JBC, także prezentują biografie (Eugeniei Thriller, Stanisława Bernata, Władysława Kowalczyka). Z kolei KPBC udostępnia cały, ponad godzinny, wywiad z prof. Leonem Jeśmanowiczem, w którym wspomina on lata studiów na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. Nieodległej jeszcze historii dotyczą także,

udostępnione przez JBC, dwa filmy dokumentalne relacjonujące wybory parlamentarne w Polsce w 1989 roku.

Kilka filmów dokumentalnych o charakterze biograficznym znalazło się także w zasobach IA. Przedstawiają one sylwetki m.in. malarza Michała Chojeckiego czy też schorowanej staruszki, mieszkanki Wilna, Janiny Zujeva. Jeden film - pt.: „Pamięć” - odnaleziony w IA, porusza tematykę II wojny światowej oraz dodatkowo obozu koncentracyjnego w Auschwitz –Birkenau.

Stosunek liczebności zasobów Internet Archive (3,1 mln) i Europeany (9,9 mln) wynosi 1 : 3,1. Europeana oferuje więc dostęp do dwukrotnie większej liczby obiektów cyfrowych. Spoglądając od strony statystycznej na wyniki wyszukiwania, obiektów audiowizualnych w języku polskim, widać, że liczba odnalezionych obiektów w Europeanie (164) jest prawie trzykrotnie większa, niż w Internet Archive (51). Wartość analizowanego zasobu Europeany obniża jednak fakt, że znaczna część (119 obiektów) z dostępnych za jej pośrednictwem obiektów to nagrania dźwiękowe udostępnione tylko w bardzo niewielkim - jednonumitowym - fragmencie.

Wyniki zaprezentowane w tabeli 3, pokazują dużą różnorodność tematyczną obiektów audiowizualnych w obu bibliotekach cyfrowych. W Europeanie w przypadku tylko dwóch działów (6 i 5), a w Internet Archive trzech działów (0, 1, 6), nie odnaleziono żadnych, choćby pojedynczych przykładów obiektów, które dotyczyłyby danej problematyki. Najliczniejszą grupę, w Europeanie, stanowiły obiekty związane z historią i biografią. Zasób Internet Archive z kolei reprezentowany był przede wszystkim poprzez obiekty przedstawiające różne rodzaje inicjatyw społecznych oraz twórczości artystycznej. Patrząc z perspektywy użytkownika z zagranicy, który szuka informacji nt. życia codziennego w Polsce, działań podejmowanych przez jej obywateli czy relacji z mających miejsce na jej terenie wydarzeń zasób Internet Archive będzie dla niego znacznie ciekawszy. Może znaleźć tam bowiem przykłady filmów utrwalających polskie tradycje (ścinanie kani), relacje z imprez rozrywkowych (koncert, flashmob), sportowych (rajdy) czy szkolnych (konkursy, przedstawienia). Może także odszukać i poznać dzieła polskich artystów (grafika, malarza, reżysera), które choć, warte uwagi, często są mało znane a ich twórcy dopiero szukają drogi by zaistnieć w świadomości odbiorców. Użytkownik, który zainteresowany jest tematyką naukową, znajdzie z kolei więcej informacji w Europeanie. Zapozna się z rozważaniami na tematy prawne (wykłady pracowników naukowych), oświatowe (materiały BCORE),

filozoficzne (spotkania Czwartkowe). Znajdzie ponadto zbiór wspomnień mieszkańców Polski z okresu wojennego i poprzez niego pozna drogę do jeszcze bardziej wartościowego źródła tj. całości nagrań zgromadzonych w WBP w Krakowie oraz Ośrodku Karta w Warszawie. Trzeba jednak przyznać, że liczba 215 obiektów audiowizualnych odnalezionych w obu bibliotekach cyfrowych nie jest jak na razie duża.

Zwrócić należy uwagę także na fakt, że w Internet Archive brak jest pośredników w dostarczaniu obiektów cyfrowych do biblioteki. Taką instytucją w przypadku Europeany jest FBC. Zdecydowana większość odnalezionych w IA obiektów (42) pochodzi ze zbioru Community Video. Znaczący to, że wszystkie te obiekty zostały przesłane i udostępnione bezpośrednio przez osoby indywidualne tj. twórców, producentów czy inne podmioty uprawnione z tytułu prawa autorskiego. Ma to duże znaczenie z punktu widzenia tematyki tych obiektów, jak również ich profesjonalizmu. Dotyczy to więc zarówno treści obiektów jak i ich opisu.

Ryc. 13. Przykład opisu obiektów cyfrowych w Europeanie wg schematu DC

The image shows a screenshot of a digital object description in Europeana. On the left, there is a sidebar with 'Related content' and 'Actions'. The main area features a large teal square with a white speaker icon. To the right of this square is the detailed description of the object, including its title, date, creator, description, language, format, source, rights, provider, identifier, publisher, subject, type, and relation.

Related content:

Items

- Relacja Małgorzaty Kapłity - dzieciństwo w Stryju ...
- Relacja Józefa Paczyńskiego - nauka w Wadowicach, ...
- Relacja Kazimierza Wojłowicza - okupacja niemieck...

[See all related items](#)

Actions:

- Add a tag
- Save to My Europeana

Title: Relacja Mariana Tasiemskiego - młodość w rodzinnym Śmiglu przed II wojną światową, bitwa o Gdynię we wrześniu 1939 roku, wysiedlenia z Poznańskiego w 1940 roku, więzienie w Kraśniku i Lublinie w 1941 roku, pobyt w obozie Auschwitz i Buchenwald w 1943...

Date: 2007

Creator: Kwiecińska, Magdalena. Rozm. przepr.; Tasiemski, Marian; Kwiecińska, Magdalena. Rozm. przepr.

Description: Fragm. nagrania (1 min). - Wersja pełna (dostępna w siedzibie WBP): 1h 53 min, format mp3, 128 kbit/s, 44,1 kHz, mono

Language: pl

Format: audio/mpeg

Source: Małopolska Biblioteka Cyfrowa (<http://mbc.malopolska.pl/>)

Rights: AHM-403; Ośrodek Karta

Provider: Federacja Bibliotek Cyfrowych; Poland

[Less](#)

Identifier: <http://fbc.pionier.net.pl/oid/oi:mbc.malopolska.pl:16712>; oai:mbc.malopolska.pl:16712

Publisher: Kraków; Ośrodek Karta

Subject: obozy koncentracyjne; Tasiemski, Marian; wojna 1939-1945 r.; wspomnienia

Type: Dokument dźwiękowy

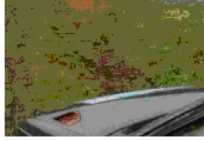
Relation: Archiwum Historii Mówionej / Ośrodek Karta
Dom Spotkań z Historią

Źródło: Europeana [<http://www.europeana.eu/portal/>] (20.05.2010)

Ryc. 14. Przykład różnorodności opisu obiektów cyfrowych w Internet Archive

[Moving Image Archive](#) > [Open Source Movies](#) > [XV Rajd Niepodległości 2006](#)

View movie

[View thumbnails](#)

Play / Download (help ?)

[Windows Media](#) (6.70 MB)
[Ogg Video](#) (7.14 MB)
[512Kb MPEG4](#) (7.43 MB)

All Files: [HTTP](#)

Resources

[Bookmark](#)

XV Rajd Niepodległości 2006 (2006)

[embed this](#)

Your browser supports the new <video> tag!
Would you like to [try the new <video> tag?](#)

This movie is part of the collection: [Open Source Movies](#)

Producer: Obiektyw
Audio/Visual: sound, color
Language: [Polish](#)
Keywords: [kjs_bialystok](#)

[Moving Image Archive](#) > [Open Source Movies](#) > [Jarmark Węgorzewo](#)

View movie

[View thumbnails](#)

Play / Download (help ?)

[Ogg Video](#) (110 MB)
[512Kb MPEG4](#) (114 MB)
[MPEG2](#) (236 MB)

All Files: [HTTP](#)

Resources

[Bookmark](#)

Jarmark Węgorzewo (2008)

[embed this](#)

Your browser supports the new <video> tag!
Would you like to [try the new <video> tag?](#)

Scenariusz i realizacja: Joanna Pruszyńska
Zdjęcia i montaż: Alicja Szczypta
Dźwięk: Paweł Burzyński
Muzyka: z festiwalu oraz BrunoXe
Produkcja: AlicaWorks film&tv production dla Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie
© Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie 2008

www.alicaworks.tk <http://a2.mukor.net>

This movie is part of the collection: [Open Source Movies](#)

Producer: A2 team / AlicaWorks
Audio/Visual: sound, color
Language: [Polish](#)
Keywords: [folk](#); [kultura ludowa](#)
Contact Information: www.alicaworks.tk
Creative Commons license: [Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych](#)

Źródło: Internet Archive [<http://www.archive.org/>] (20.05.2010)

Jak pokazuje rycina 13 wszystkie obiekty w Europeanie są rzetelnie i wiarygodnie opisane przez bibliotekarzy cyfrowych wg 15 elementów schematu Dublin Core, który powszechnie stosowany jest w polskich bibliotekach cyfrowych. Analiza opisów obiektów odnalezionych w IA (patrz rycina 14), zarówno podczas wyszukiwania wg kryterium językowego jak i etnicznego, uwidoczniała brak niezmiennie określonego schematu opisu obiektów cyfrowych. Brak jasno zdefiniowanych elementów opisu obiektów cyfrowych powoduje dużą dowolność

w obszarze ich charakterystyki. Widoczne było to szczególnie w przypadku obiektów udostępnianych i opisywanych przez osoby indywidualne, nie mające odpowiedniego przygotowania dziedzinowego.

4.3. WYSZUKIWANIE POLONICÓW WG KRYTERIUM ETNICZNEGO

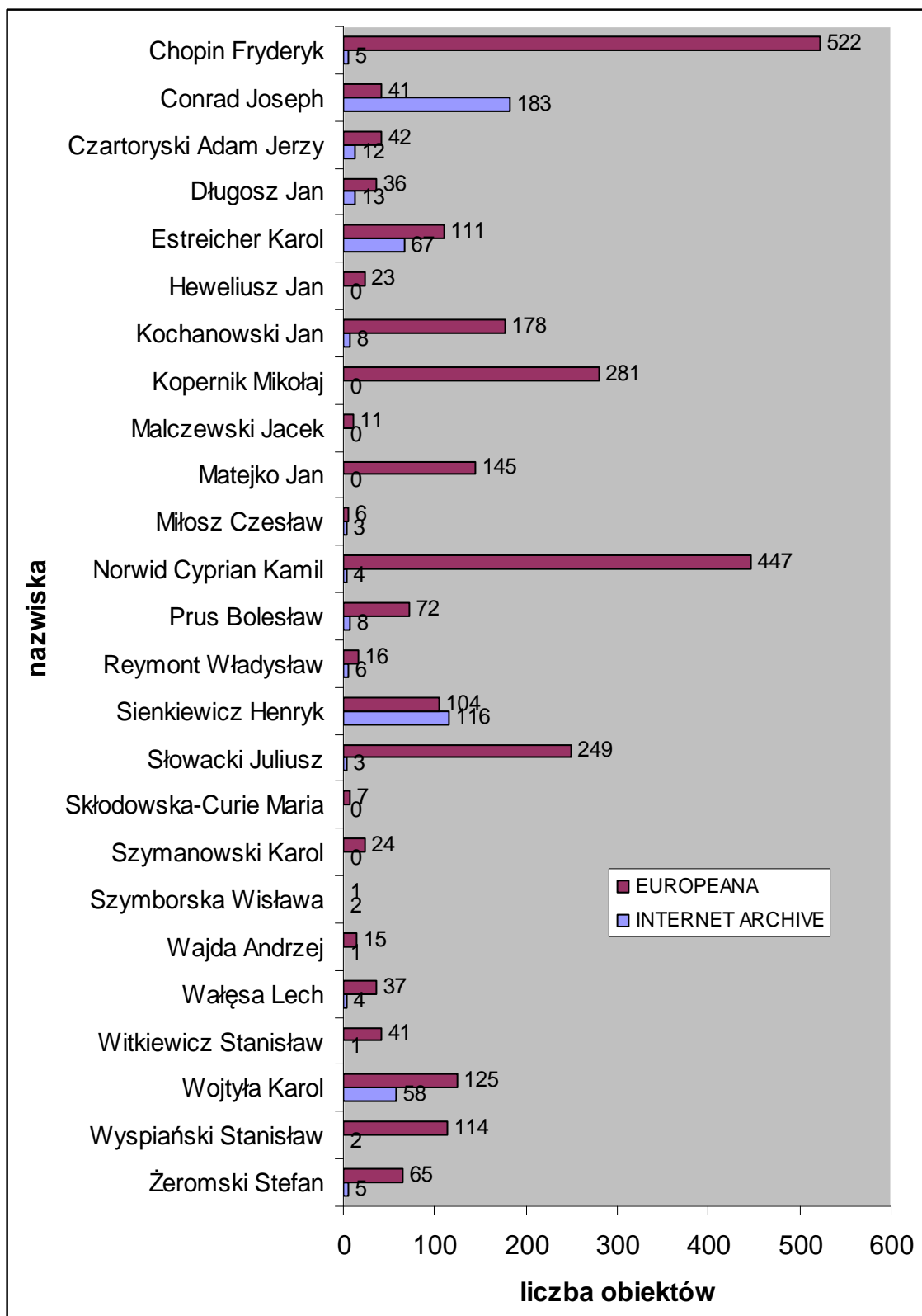
W drugiej części badania przeprowadzono wyszukiwanie, w którym jako zapytania wyszukiwawcze posłużyły nazwiska wybranej grupy Polaków. Najważniejszym kryterium jakie osoba musiała spełnić by zostać zakwalifikowanym do badania było kryterium etniczne. Poza tym podstawowym warunkiem, tj. polskim pochodzeniem, osoby te musiały poszczycić się wybitnymi osiągnięciami w obszarze swojej pracy, które pozwoliły im na zyskanie społecznego szacunku i na trwale wpisać ich nazwiska w świadomość rodaków. W grupie dwudziestu pięciu osób, wyszczególnionych w Aneksie I, znalazły się nazwiska polskich noblistów, literatów, artystów (kompozytorów, reżyserów, malarzy), naukowców, polityków oraz mężów stanu. Autorka zdaje sobie sprawę, że przy tego rodzaju wyborach mogą pojawiać się kontrowersje. Ograniczając się tylko do dwudziestu pięciu osób, nie można wymienić wszystkich zasłużonych Polaków. Starano się jednak wybrać osoby o różnych profesjach i obszarach działalności, tworzących zarówno w czasach bardziej odległych jak i współczesnych, by stworzyć różnorodną grupę badawczą.

Analiza wyników wyszukiwania wg kryterium etnicznego miała na celu odpowiedź na pytanie jakie obiekty cyfrowe reprezentują wybraną grupę Polaków. Chciano sprawdzić czy dorobek, jaki po nich pozostał ma swoje odzwierciedlenie w międzynarodowych bibliotekach cyfrowych, za pośrednictwem których, może być szeroko poznany na całym świecie. Analiza wyników wyszukiwania objęła charakterystykę ilościową i formalno-treściową, przedstawioną w kolejnych podrozdziałach.

4.3.1. CHARAKTERYSTYKA *POLONICÓW* ODNALEZIONYCH WG KRYTERIUM ETNICZNEGO

Na wykresie 6 zaprezentowano wyniki wyszukiwania, przeprowadzonego w czerwcu 2010 roku w Europeanie i w Internet Archive.

Wykres 6. Ilościowe wyniki wyszukiwania wg kryterium etnicznego w Europeana i w Internet Archive

Źródło: Opracowanie własne. Stan na 10.06.2010

Zastosowana metoda wyszukiwania *poloniców*, wg kryterium etnicznego, polegała na wykorzystaniu wszystkich - dwudziestu pięciu - nazwisk jako zapytań wyszukiwawczych. W przypadku nazwisk zawierających charakterystyczne dla języka polskiego znaki diakrytyczne, wyszukiwanie zostało powtórzone dwukrotnie (z użyciem diakrytyków oraz liter tylko alfabetu łacińskiego). Zdecydowano się na takie rozwiązanie z uwagi na fakt, że praktycznie w każdym kraju, oprócz liter alfabetu łacińskiego, jest kilka liter charakterystycznych tylko dla danego języka.

Problemem dla obcokrajowców jest używanie tego rodzaju liter - mogą je jedynie skopiować lub użyć specjalnej elektronicznej klawiatury. Często więc łatwiej jest posłużyć się formą zapisu bez diakrytyków. Inne sytuacje, gdzie wyszukiwanie zostało powtórzone dwukrotnie, miały miejsce w przypadku osób, które posługiwały się drugim nazwiskiem, pseudonimem lub przydomkiem. Wyniki wyszukiwania otrzymane w rezultacie obu zapytań były analizowane. Liczba obiektów odnalezionych w wyniku obu wyszukiwań była sumowana tylko w przypadku gdy analiza wykazała, że odnalezione obiekty są odmienne. Wyszukiwanie zostało powtórzone w przypadku Józefa Korzeniowskiego, który posługiwał się nazwiskiem angielskim – Joseph Conrad; Bolesława Prusa, który publikował jako Aleksander Głowacki; Stanisława Witkiewicza, który używał pseudonimu Witkacy; Karola Wojtyły, który obejmując najwyższy urząd w państwie kościelnym, przyjął imię Jan Paweł II. Ponadto, by zminimalizować ryzyko pojawienia się w wynikach wyszukiwania obiektów nierelevantnych, wszystkie nazwiska wpisywane były w cudzysłów. Każde zapytanie wyszukiwawcze skonstruowane było następująco – „*Nazwisko Imię*”. Jeśli nie odnaleziono żadnych obiektów odpowiadających zapytaniu, wyszukiwanie powtarzano – tym razem bez użycia cudzysłowu: *Nazwisko Imię*.

Przedstawione na wykresie 6 dane liczbowe obejmują tylko obiekty relewantne, pomijając ewentualne obiekty niezgodne z zapytaniem wyszukiwawczym. Wykres wyraźnie pokazuje, że zdecydowanie więcej obiektów związanych z osobami badanymi odnaleziono w Europeanie – uzyskano tutaj wyższy wynik liczbowy w przypadku 88% badanych. Zasoób Internet Archive okazał się natomiast bogatszy tylko jeśli chodzi o trzy osoby – Josepha Conrada, Henryka Sienkiewicza i Wisławę Szymborską. Całkowita liczba obiektów odnalezionych wg kryterium etnicznego była ponad pięciokrotnie większa w Europeanie (2,713) niż Internet Archive (501). W obu międzynarodowych kolekcjach cyfrowych w sumie odnaleziono 3,214 obiektów, które

poddane zostały szczegółowej analizie – jej wyniki przedstawione są w dalszej części rozdziału.

Liczba obiektów, zgodnych z zapytaniem wyszukiwawczym, w obu bibliotekach jest bardzo różna – waha się od 522 do 1. Warto także zaznaczyć, że w bibliotece europejskiej - w przypadku każdej osoby - udało się odnaleźć relewantne obiekty (choćby jeden). Z kolei w zasobach Internet Archive w żaden sposób nie jest reprezentowana aż szóstka z badanych osób. Widać więc wyraźnie, że więcej zasobów dotyczących wybranej grupy Polaków oferuje Europeana. Przyczyn takiego stanu rzeczy można dopatrywać się w fakcie przynależności Polski do wspólnoty europejskiej, a co za tym idzie ścisłej współpracy z sąsiadami. Współpraca ta określona została dokładnie przez Komisję Europejską w ogłaszanych przez nią strategiach i planach rozwoju treści cyfrowych w Unii Europejskiej, wdrażanych sukcesywnie w każdym państwie członkowskim. Dokładne omówienie tych działań, zmierzających do cyfrowej ochrony światowego dziedzictwa kulturowego Europy zostało omówione w rozdziale 2. Taka współpraca, jak w przypadku biblioteki europejskiej, nie miała miejsca w przypadku Internet Archive, co może być jednym z powodów mniej licznych wyników wyszukiwania. Jednym z wyjątków jest postać Józefa Korzeniowskiego, którego postać była liczniej reprezentowana w IA (183 obiekty). Taki stan rzeczy jest jednak w pewnym stopniu uzasadniony. Pisarz większość życia spędził za granicą i publikował w języku angielskim, co bardzo poszerzyło grono jego odbiorców.

Spośród przebadanych osób w Europeanie najliczniejsze wyniki wyszukiwania dotyczyły Fryderyka Chopina, Cypriana Kamila Norwida i Mikołaja Kopernika. Trudno wskazać na przyczynę takiego wyniku. Są to osoby o różnych profesjach – kompozytor, poeta i grafik oraz naukowiec. Łączy ich tylko fakt, że ich prace od co najmniej kilkudziesięciu lat znajdują się z domenie publicznej, co niewątpliwie ułatwia proces przygotowania i udostępniania obiektów cyfrowych. Dla porównania warto dodać, że w IA nie znaleziono ani jednego obiektu dotyczącego Mikołaja Kopernika, choć w Europeanie było ich ponad dwieście.

Wziąć pod uwagę należy także fakt, że pod względem statystycznym całkowicie różne obiekty liczone są w ten sam sposób np. kilkusetstronicowe wydawnictwo zwarte i pocztówka – stanowią jeden obiekt cyfrowy. Różnie też wygląda sposób publikacji danego obiektu na platformie cyfrowej. Na przykład wyniki wyszukiwania dotyczące Jana Matejki w Europeanie zdominowały obiekty udostępnione przez Bibliotekę Uniwersytetu Wrocławskiego - 90 rycin. Liczba ta jest tak duża ze względu na formę

publikacji albumu: *Ubiory w Polsce 1200-1795*. Oprócz tego, że wydawnictwo to można znaleźć w dokumentach piśmienniczych, jako jeden z obiektów, to każdą z prezentowanych tam grafik opublikowano także jako składową publikacji wieloczęściowej, co w rezultacie spowodowało, że każda z grafik może być wyszukana także jako osobny obiekt. Same dane ilościowe nie mogą więc w pełni charakteryzować wyników wyszukiwania, dlatego też poniżej dokonano ich porównania także pod względem typu obiektów, języka, pochodzenia, daty powstania oryginału oraz tematyki.

Charakterystyka poloniców pod względem typu obiektów

Dane statystyczne dotyczące typu obiektów, odnalezionych wg kryterium etnicznego, prezentuje tabela 4.

Analiza tabeli 4 pokazuje, że obiektami, które dominowały w wynikach wyszukiwania, były dokumenty piśmiennicze. Stanowią one aż 69% wszystkich obiektów odnalezionych w obu kolekcjach cyfrowych. Patrząc na każdą z bibliotek oddzielnie odsetek dokumentów piśmienniczych jest znacząco wyższy w Internet Archive (86%), aniżeli w Europeanie (66%).

Tab. 4. Polonica odnaleziona wg kryterium etnicznego pod względem typu obiektów

TYP OBIEKTU	Europeana	Internet Archive
dok. piśmienniczy	1784	432
➤ teksty autorskie	1126	409
➤ opracowania	658	23
dok. dźwiękowy	7	40
dok. audiowizualny	47	19
dok. ikonograficzny	875	6
kolekcja	0	1
animacja komputerowa	0	3
RAZEM:	2713	501

Źródło: Opracowanie własne. Stan na 10.06.2010

Biorąc pod uwagę fakt, że do badania zakwalifikowano wielu polskich pisarzy, poetów, dramaturgów czy prozaików, zdecydowano się także dokonać analizy dokumentów piśmienniczych pod względem ich autorstwa. Przegląd tej grupy obiektów uwidoczniał zdecydowaną przewagę dokumentów, których autorami były osoby poddane badaniu – ich teksty autorskie stanowiły aż 70% wszystkich dokumentów piśmienniczych. W Internet Archive odsetek tych dokumentów wynosił aż 94%,

natomiast w Europeanie 63%. Wśród tekstów opublikowanych przez grupę Polaków objętych badaniem znalazły się powieści, opowiadania, nowele, dramaty i wiersze. Do dokumentów piśmienniczych, jako publikacji autorskich, zaliczono także obiekty, w których wkład pracy danej osoby nie był większościowy - uwzględniano także przypadki gdy tylko ilustrowali oni wydanie lub uzupełnili go przedmową. W grupie dokumentów piśmienniczych autorskich znalazły się także wszystkie druki muzyczne Fryderyka Chopina – zawierające nuty do skomponowanych utworów (polonezów, walców, mazurków, etiud, pieśni czy nokturn). Pozostałe 30% dokumentów piśmienniczych stanowiły wszelkiego rodzaju opracowania. Dotyczyły one zarówno osób badanych, analizując ich biografie i twórczość, jak również rezultatów ich pracy, np. charakteryzując wybrane dzieło.

Większe dysproporcje, co do typu obiektów, widoczne są w obu bibliotekach cyfrowych gdy wyłączą się z analizy najbardziej popularne obiekty – dokumenty piśmiennicze. W Europeanie dokumenty ikonograficzne stanowią aż 32% odnalezionych obiektów, podczas gdy w Internet Archive to tylko 1%. Odwrotna sytuacja ma miejsce w przypadku dokumentów dźwiękowych, które w wynikach wyszukiwania Internet Archive miały ośmioprocentowy udział, natomiast w Europeanie były w zdecydowanej mniejszości – 0,25%.

Podobne proporcje, jeśli chodzi o odsetek obiektów określonego typu, zachowane zostały w przypadku dokumentów audiowizualnych. W Europeanie stanowiły one 2% wszystkich odnalezionych *poloniców*, a w Internet Archive 4%.

W Internet Archive pojawił się typ obiektów, który nie miał swojego odpowiednika w Europeanie. Ich grupa jest bardzo niewielka – łącznie wynoszą tylko 0,8% wszystkich odnalezionych w IA obiektów. Trzy z nich to animacje komputerowe czyli ruchome obrazy stworzone z wykorzystaniem komputerów. Jeden obiekt, który znalazł się w wynikach wyszukiwania dotyczących Jana Pawła II, to kolekcja czyli zbiór wielu obiektów. Kolekcja ta zawiera archiwalne materiały sześciu znanych amerykańskich stacji telewizyjnych, informujących o wydarzeniach 11 września 2001 roku. Jest wśród nich fragment, na którym papież potępił atak terrorystyczny.

Charakterystyka *poloniców* pod względem języka obiektów

Analiza wyników wyszukiwawczych pod względem językowym została ujęta w tabeli 5.

Tab. 5. Dane ilościowe wyszukiwania wg kryterium etnicznego w Europeanie i w Internet Archive – wg języka obiektów

Nazwiska	Liczba obiektów w danym języku - w E / IA	polski	angielski	niemiecki	francuski	hiszpański	włoski	żydowski	rosyjski	słoweński	czeski	łaciński	inne
Chopin Fryderyk	507 / 0	0 / 5	14 / 0	1 / 0									
Conrad Joseph	10 / 0	25 / 180	2 / 0	1 / 1	0 / 1				2 / 0				1 / 1
Czartoryski Adam Jerzy	35 / 5	0 / 3		6 / 2				1 / 2					
Długosz Jan	18 / 2			1 / 0				0 / 1				17 / 10	
Estreicher Karol	111 / 67												
Heweliusz Jan	5 / 0			11 / 0								7 / 0	
Kochanowski Jan	161 / 7	1 / 1	3 / 0	1 / 0					1 / 0	10 / 0	1 / 0		
Kopernik Mikołaj	199 / 0	19 / 0	30 / 0	4 / 0		3 / 0			1 / 0	24 / 0	1 / 0		
Malczewski Jacek	9 / 0			1 / 0					1 / 0				
Matejko Jan	134 / 0								11 / 0				
Miłosz Czesław	4 / 0	0 / 3		2 / 0									
Norwid Cyprian Kamil	442 / 3	0 / 1	5 / 0					0 / 3					
Prus Bolesław	66 / 1	0 / 2	1 / 0		0 / 1				5 / 0				0 / 1
Reymont Władysław	16 / 0	0 / 2						0 / 4					
Sienkiewicz Henryk	86 / 5	0 / 90	2 / 3	7 / 0	8 / 0		0 / 17		1 / 0	0 / 1			
Skłodowska-Curie Maria	7 / 0												
Słowacki Juliusz	241 / 3			2 / 0						4 / 0			2 / 0
Szymanowski Karol	6 / 0	1 / 0	13 / 0	4 / 0									
Szyborska Wisława	1 / 0	0 / 2											
Wajda Andrzej	10 / 0	0 / 1		5 / 0									
Wałęsa Lech	6 / 0	0 / 1	0 / 2	31 / 1									
Witkiewicz Stanisław	41 / 0	0 / 1											
Wojtyła Karol	96 / 3	20 / 55	3 / 0	1 / 0		3 / 0							2 / 0
Wyspiański Stanisław	114 / 2												
Żeromski Stefan	65 / 0	0 / 2		0 / 1				0 / 2					
RAZEM:	2390 / 98	66 / 349	73 / 5	78 / 5	8 / 2	6 / 0	0 / 26	1 / 3	15 / 0	11 / 1	58 / 10	7 / 2	

Źródło: Opracowanie własne. Stan na 10.06.2010

W wierszach uporządkowane zostały nazwiska badanych osób, zaś w kolumnach jednaście języków, które wybrano na podstawie częstotliwości występowania w wynikach wyszukiwania. Ostatnią kolumnę oznaczono jako „inne” gdzie zapisywano pozostałe, nieujęte w osobnej rubryce języki.

Z danych statystycznych przedstawionych w tabeli 5 wynika, że zdecydowanie najwięcej odnalezionych *poloniców* to obiekty w języku polskim - stanowią one aż 77% wszystkich obiektów wyszukanych wg kryterium etnicznego.

W Europeanie obiekty w języku polskim zdominowały wyniki wyszukiwania (88%). W Internet Archive natomiast grupa ta jest znacznie skromniejsza – obiektów w języku polskim jest tylko 20%. Językiem, który zdecydowanie dominował w IA był język angielski: 70% wszystkich odnalezionych obiektów.

Analizując język obiektów w Europeanie można z przekonaniem powiedzieć, że przeważają dokumenty w językach narodowych. Gdy porówna się pochodzenie obiektu (biorąc pod uwagę kraj) z jego językiem, w większości przypadków język obiektu jest językiem używanym na terenie danego państwa. Jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że Federacja Bibliotek Cyfrowych jest najbardziej znaczącym dostawcą zasobów cyfrowych do biblioteki europejskiej, nie powinien dziwić język udostępnianych dokumentów – polski. Wierność pierwszym wydaniom, więc także językowi w jakim tworzył twórca, jest widoczna w Europeanie. Dlatego, obok języka polskiego, odnaleziono prawie sześćdziesiąt obiektów w języku łacińskim. Były to teksty autorskie Mikołaja Kopernika, Jana Długosza czy Jana Kochanowskiego.

W Europeanie, obok języka polskiego i angielskiego, 6% stanowią obiekty w języku niemieckim i francuskim. W Internet Archive z kolei, jeśli by wyłączyć z rozrachunku najbardziej popularne języki - polski i angielski - zobaczyć można, że najwięcej odnalezionych obiektów jest w języku żydowskim (5%).

Charakterystyka *poloniców* pod względem dostawcy obiektów

Obie biblioteki cyfrowe, w których przeprowadzono badania są kolekcjami, które łączą w sobie zasoby pochodzące od różnych instytucji, a nawet (jak w przypadku IA) od osób indywidualnych.

Dostawcy obiektów odnalezionych w Europeanie wyszczególnieni zostali w tabeli 6, zaś dostawcy w Internet Archive w tabeli 7. Tabele prezentują wszystkich dostawców i liczbę udostępnionych przez nich obiektów.

W bibliotece europejskiej głównym dostawcą obiektów cyfrowych jest Federacja Bibliotek Cyfrowych. Udostępniła ona aż 93% wszystkich odnalezionych w Europie obiektów. Fakt ten jest wynikiem współpracy jaką FBC nawiązała z Europeaną w 2009 roku.

Jeśli połączy się dane dotyczące typu odnalezionych obiektów z dostawcą, można mówić o pewnej specjalizacji niektórych instytucji. Na przykład wszystkie obiekty audiowizualne objęte badaniem wg kryterium etnicznego pochodzą z dwóch źródeł: Institut national de l'Audiovisuel i Video Active.

Podobnie, gdy porówna się język udostępnionych obiektów z dostawcą widać, że np. wszystkie obiekty w języku słoweńskim zdigitalizowane zostały przez Narodową i Uniwersytecką Bibliotekę w Lublanie (Narodna in univerzitetna knjižnica), a obiekty w języku hiszpańskim przez Bibliotekę Cyfrową im. Miguel'a de Cervantes (Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes). Ponadto jeśli zsumujemy obiekty dostarczone przez instytucje francuskie (Bibliothèque nationale de France, Institut national de l'Audiovisuel, Culture.fr/collections, IRCAM-Institut de Recherche et Coordination Acoustique/Musique, Cité de la musique) i porównamy ją z liczbą obiektów w języku francuskim, okaże się, że były one dostawcami 82% z tych obiektów. Można więc wysnuć wniosek, że każdy z krajów europejskich dba o digitalizację głównie narodowego dziedzictwa kulturowego. Stąd szukając informacji o Polakach, w wynikach wyszukiwania pojawiały się przede wszystkim obiekty w języku polskim, zdigitalizowane i udostępnione przez polskie instytucje.

Tabela 6. Dostawcy obiektów cyfrowych odnalezionych wg kryterium etnicznego w Europie

LICZBA OBIEKTÓW	Dostawca / Kolekcja
2532	Federacja Bibliotek Cyfrowych
40	Institut national de l'Audiovisuel
26	Stadtgeschichtliches Museum Leipzig
18	Het Geheugen van Nederland
16	The Scotsman Publications Ltd
15	Bibliothèque nationale de France
15	Narodna in univerzitetna knjižnica
15	The European Library
8	Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes
7	Video Active
5	Culture.fr/collections
3	Saxon State Library
2	IRCAM-Institut de Recherche et Coordination Acoustique/Musique

2	Cité de la musique
2	Bayerische Staatsbibliothek
2	CultureGrid
1	Europeana Local Deutschland
1	Österreichische Nationalbibliothek
1	Diplomatic Documents of Switzerland
1	University of Glasgow - Hunterian Museum and Art Gallery
1	Institute and Museum of History of Science, Florence
2713	RAZEM

Źródło: Opracowanie własne. Stan na 12.06.2010.

Tab. 7. Dostawcy obiektów cyfrowych odnalezionych wg kryterium etnicznego w Internet Archive

LICZBA OBIEKTÓW	KOLEKCJA
366	Ebook and Texts Archive
281	American Libraries
29	Project Gutenberg
25	National Yiddish Book Center
13	Canadian Libraries
8	Universal Library
5	Community Books
4	European Library
1	Millionbooks
29	Audio Archive
15	Audio Books & Poetry
5	Democracy now
3	Community Audio
2	Free speech radio news
2	Dom Szkocki
1	Earth Mantra Netlabel
1	Audio podcast
17	Moving Image Archive
10	Community Video
4	Community Spirituality & Religion
2	Bliptv
1	Feature films
23	Ourmedia – chanel of creativity
66	Brak informacji
501	RAZEM

Źródło: Opracowanie własne. Stan na 12.06.2010.

Z zupełnie inną sytuacją mamy do czynienia w Internet Archive. W tej bibliotece cyfrowej głównym dostawcą obiektów okazały się biblioteki amerykańskie oraz kolekcja tworzona w ramach Projektu Gutenberg, ale w znacznie mniejszym zakresie. Na stronie głównej kolekcji ‘American Libraries’ wyszczególnione są wszystkie z bibliotek współtworzących jej zasób, nie są one jednak przypisane poszczególnym obiektom. Kolekcja bibliotek amerykańskich obejmuje dokumenty piśmiennicze – stąd też pochodzi aż 56% wszystkich odnalezionych obiektów.

Włączając znów w analizę język odnalezionych obiektów widać, że wszystkie obiekty w języku żydowskim (15) udostępnione zostały przez National Yiddish Book Center i były to w głównej mierze tłumaczenia utworów polskich powieściopisarzy. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku obiektów pochodzących z bibliotek amerykańskich i kanadyjskich. Większość z dostarczonych przez nie obiektów jest w języku angielskim. Wyjątkiem może być tutaj cały zasób dotyczący Karola Estreichera, udostępniony w języku polskim.

W Internet Archive wyraźnie oznaczona jest specjalizacja danej kolekcji pod względem typu obiektów, najczęściej widoczna już w nazwie. Przynależność poszczególnych typów obiektów do kolekcji Ebook and Texts Archive, Audio Archive i Moving Image Archive pokrywa się w 85%. Biorąc pod uwagę fakt, że dostawca nie był określony przy 13% obiektów, zgodność ta jest bardzo duża.

Oprócz dostawców instytucjonalnych w Internet Archive aż 9% obiektów zostało udostępnionych przez użytkowników indywidualnych. Każda osoba prywatna może podzielić się rezultatami swojej pracy publikując je w odpowiedniej, co do typu obiektów, kolekcji: Community Books, Community Audio, Community Video. Pojawić się może w tym miejscu pytanie, w jaki sposób i w jakim stopniu obiekty udostępnione przez osoby indywidualne związane są z badanymi Polakami. Przegląd tej grupy obiektów pokazał, że zarówno sposób jak i stopień tego powiązania jest różny. Można np. zobaczyć fragment wywiadu z Lechem Wałęsą we francuskim programie informacyjnym (utrwalony obraz z ekranu telewizora) oraz przeczytać wiersze polskich poetów – Kochanowskiego, Norwida, Karpińskiego, Morsztyna, Naborowskiego, Słowackiego i Mickiewicza – przetłumaczone przez autora, który we wstępie wydania napisał, że chciał by angielskojęzyczni odbiorcy mogli poznać choć trochę najwybitniejszych polskich twórców. Kilkanaście obiektów udostępnionych przez użytkowników odnaleziono w wynikach wyszukiwania dotyczących Jana Pawła II. Można obejrzeć nagranie utrwalające papieską homilię wygłoszoną podczas pielgrzymki do Polski w Sandomierzu w 1999 roku lub posłuchać wyrecytowanych rozważań nt. Drogi Krzyżowej, napisanych przez Ojca Świętego. Jako dowód na to, że nawet obiekty, wydawałoby się mniej związane z badanymi osobami, mogą być odnalezione, jeżeli obiekt cyfrowy zostanie właściwie i skrupulatnie opisany, można przytoczyć obiekt audio - kilka utworów muzycznych, umieszczonych na płycie, której okładkę ozdobił obraz Stanisława Witkiewicza.

Charakterystyka *poloniców* pod względem daty wydania

Data wydania, jeden z elementów opisu obiektów cyfrowych, związana jest z powstaniem lub dostępnością materiału źródłowego.

Analizując wyniki wyszukiwania wg kryterium etnicznego pod względem daty wydania, nie sposób nie wziąć pod uwagę wieku osób badanych. Data urodzenia lub lata w jakich żyły osoby badane są najprostszym sposobem na ustalenie statusu prawnego ich dzieł. Jak wspomniano w rozdziale drugim prawa majątkowe twórców wygasają po siedemdziesięciu latach od ich śmierci. Oznacza to, że od tego czasu ich dzieła objęte są domeną publiczną, tzn. mogą być bez ograniczeń wykorzystywane. Warunkiem jaki trzeba spełnić jest jedynie wskazanie na twórcę oryginału.

Dzieła dwudziestu, spośród 25 badanych osób, spełniają to kryterium prawne, tzn. wytwory ich działalności podlegają już domenie publicznej (choć kilku z nich dopiero od niedawna np. od roku). W dalszym ciągu autorską ochroną majątkowo-prawną objęte są wytwory działalności: Czesława Miłosza, Wisławy Szymborskiej, Lecha Wałęsy, Andrzeja Wajdy i Karola Wojtyły.

Gdy porówna się liczbę odszukanych obiektów cyfrowych z wiekiem ich twórców, widać wyraźnie, że odsetek udostępnionych obiektów jest znacznie większy w przypadku osób, których utwory przeszły już do domeny publicznej – w Europeanie stanowią one aż 93% wszystkich odnalezionych tam obiektów, w Internet Archive – 86%.

Analiza wyników wyszukiwania, dotyczących pięciu najmłodszych osób, wykazała, że są to w głównej mierze obiekty o charakterze przedmiotowym. Nazwiska badanych osób pojawiały się przede wszystkim wśród słów kluczowych, ale nie w polu „Autor/Creator”. W przypadku Andrzeja Wajdy odnaleziono dziesięć artykułów, z polskich dzienników i periodyków, oraz kilka nagrań video udostępnionych przez Institut national de l’Audiovisuel. W przypadku poetów – Szymborskiej i Miłosza – w Europeanie odnaleziono np. wspólną bibliografię obu noblistów, jak również kilka opracowań nt. twórczości Miłosza. W Internet Archive z kolei można posłuchać kilku nagrań dźwiękowych (recytacji), wierszy Miłosza w przekładzie na język angielski. Jeśli chodzi o Karola Wojtyłę to odnalezione obiekty w dużej mierze stanowią dokumenty ikonograficzne (fotografie papieża) oraz opracowania (nt. wiary, modlitwy, chrześcijaństwa itp.).

Najstarszy odnaleziony obiekt pochodzi z 1537 roku. Jest to zdigitalizowany obraz Hernando de Esturimo „La Déposition du Christ”. Znalazł się z wynikach

wyszukiwania gdyż pochodził z prywatnej kolekcji Jacka Malczewskiego. Z kolei najmłodszy obiekt pochodzi z Internet Archive, udostępniony został 15 kwietnia 2010 roku. To obiekt dźwiękowy, pochodzący z kolekcji Wikinews.org, informujący o katastrofie prezydenckiego samolotu pod Smoleńskiem (10.04.10), oraz o sprzeciwie Andrzeja Wajdy co do pochówku prezydenckiej pary na krakowskim Wawelu.

Charakterystyka *poloniców* pod względem tematyki

Odnalezione w wyniku wyszukiwania obiekty zostały zanalizowane także pod względem tematyki. Jako że wśród badanych dużą grupę stanowili pisarze wiele spośród obiektów stanowiły ich teksty autorskie. W Aneksie 2 zamieszczony jest wykaz wszystkich obiektów odnalezionych na zapytanie wyszukiwawcze o Henryka Sienkiewicza. Jego analiza pokazuje, że w większości przypadków są to teksty autorskie noblisty. W formie cyfrowej można zapoznać się z jego powieściami, nowelami, opowiadaniem. Zarówno w języku polskim, jak i obcym. Ponadto, szczególnie w Europeanie, jest wiele tekstów, w których noblista lub jego utwory są przedmiotem rozważań – wśród nich liczną grupę stanowią periodyki. Henryka Sienkiewicza reprezentują także dokumenty ikonograficzne – fotografie noblisty, profil wykuty na medalu z brązu czy mapa przedstawiająca typografię w „Trylogii”.

Porównując wyniki wyszukiwania dotyczące Henryka Sienkiewicza z innymi pisarzami jak: Władysław Reymont, Bolesław Prus, Jan Kochanowski, Juliusz Słowacki, Stefan Żeromski czy Joseph Conrad można wyszczególnić pewne podobieństwa. W przypadku wszystkich osób odnaleziono podobny rodzaj obiektów. Zawsze występowały:

- dokumenty piśmiennicze prezentujące najbardziej znane utwory (głównie w języku oryginalnym, ale także i w przekładach na języki obce)
- opracowania, których przedmiotem treści była osoba, twórczość, bądź konkretny utwór pisarza
- dokumenty ikonograficzne: fotografie, rysunki, obrazy przedstawiające konkretną osobę.

Jeśli chodzi o malarzy – Jacka Malczewskiego i Jana Matejkę – to odnalezione obiekty pozwalały zapoznać się z twórczością artystów. Przedstawione były w różnej formie wydawniczej – w albumach o malarstwie (jeden z nich był nawet monografią), na pocztówce czy pojedynczej reprodukcji w wydawnictwie zwartym. Poza tym

pojawiły się także opracowania – najczęściej przedstawiały analizę wybranego obrazu Matejki lub dotyczyły jego osoby.

Polscy kompozytorzy – Fryderyk Chopin i Karol Szymanowski – byli szerzej reprezentowani w Europie. W przypadku Fryderyka Chopina odnaleziono głównie druki muzyczne zawierające nuty do skomponowanych utworów (polonezów, walców, mazurków, etiud, pieśni czy nokturn). Zaś nazwisko Szymanowskiego pojawiało się przede wszystkim w programach filharmonii - wybrane koncerty, na których wykorzystywano jego kompozycje muzyczne. Poza tym odnaleziono kilka dokumentów dźwiękowych, rejestrujących artystyczne wykonania skomponowanych przez Matejkę i Szymanowskiego utworów muzycznych.

W przypadku osób, którzy oprócz talentu pisarskiego, pochwalić się mogli zdolnościami artystycznymi – Stanisława Wyspiańskiego, Stanisława Witkiewicza i Cypriana Kamila Norwida – tematyka zasobu była dość zróżnicowana. W wynikach wyszukiwania występowały zarówno dokumenty piśmiennicze (teksty autorskie, opracowania, programy teatralne, w których znalazły się utwory dramatyczne Witkacego), jak i dokumenty ikonograficzne: kilkaset autorskich rysunków i kilka rękopisów Norwida, grafiki, których autorem wzoru był Witkiewicz czy zdjęcia ze spektakli teatralnych napisanych na podstawie utworów Wyspiańskiego.

Dokumenty odnalezione na zapytania wyszukiwacze dotyczące polskich historyków – Jana Długosza i Karola Estreichera – są w ogromnej większości dokumentami piśmienniczymi. Można wśród nich znaleźć najważniejsze teksty autorskie obu badaczy: kronikarskie dzieła Długosza i niemal wszystkie tomy pierwszego wydania *Bibliografii Polskiej* (1872-1951) Estreichera. Poza tym można przeczytać kilka opracowań dotyczących historyków i obejrzeć ich podobizny na dokumentach ikonograficznych.

Wyniki wyszukiwania dotyczące osób działających na polskiej scenie politycznej – Adama Jerzego Czartoryskiego i Lecha Wałęsy – są całkowicie odmiennie, zarówno pod względem tematyki, jaki i typu obiektów. Jeśli chodzi o Czartoryskiego to odnaleziono głównie dokumenty piśmiennicze (teksty autorskie Księcia: pamiętniki, listy, mowy). W Europie można dodatkowo zobaczyć jego podobiznę, na fotografii bądź na rycinie. W przypadku byłego Prezydenta najwięcej obiektów to dokumenty audiowizualne udostępnione przez Institut national de l'Audiovisuel. Na ponad 30 nagraniach video, pochodzących w głównej mierze z lat

1980-1982 można zobaczyć relacje telewizji francuskiej na ówczesną sytuację w Polsce oraz obejrzeć wywiad z Lechem Wałęsą.

W grupie polskich naukowców i zarazem odkrywców objętych badaniami, znalazła się Maria Skłodowska-Curie, Mikołaj Kopernik i Jan Heweliusz. W przypadku wszystkich trzech osób wyszukiwanie w Internet Archive ujawniło brak relewantnych obiektów. W Europeanie licznie reprezentowana jest osoba Kopernika – można zapoznać się z jego tekstami autorskimi, liczną grupą opracowań o zasłużonym Toruńczyku oraz obejrzeć podobiznę astronoma na kilkudziesięciu dokumentach ikonograficznych. Podobny charakter (teksty autorskie i opracowania), miał zasób dotyczący drugiego z astronomów - choć był znacznie mniej liczny. W przypadku Skłodowskiej-Curie odnaleziono głównie dokumenty piśmiennicze: autobiografię chemiczki (przełożoną z języka angielskiego na polski) oraz pojedyncze numery z czasopism chemicznych.

Obiekty odpowiadające na zapytanie wyszukiwawcze o Wisławę Szymborską i Czesława Miłosza miały charakter przedmiotowy. Z dokumentów piśmienniczych w Europeanie odnaleziono np. wspólną bibliografię obu noblistów. Z kolei w Internet Archive udostępnił kilka obiektów dźwiękowych, które utrwalały recytację poszczególnych wierszy poetów, w przekładzie na język angielski.

W przypadku Andrzeja Wajdy odnaleziono dziesięć artykułów, z polskich dzienników oraz periodyków, w których reżyser m.in. wypowiadał się na temat kinematografii a krytycy oceniali „Katyń”. Poza tym Institut national de l’Audiovisuel udostępnił kilka nagrań video z festiwalu w Cannes w 1981 roku oraz kilku minutowy reportaż telewizyjny prezentujący sylwetkę i dokonania polskiego reżysera. W IA tylko jeden obiekt odpowiadał na zapytanie wyszukiwawcze dotyczące reżysera – fragment dokumentu dźwiękowego przedstawiającego zdanie Wajdy odnośnie pogrzebu Pary Prezydenckiej w Krakowie na Wawelu.

Zasób obu kolekcji cyfrowych okazał się dość ciekawy i różnorodny w przypadku Jana Pawła II. W Europeanie dominują dokumenty piśmiennicze – opracowania dotyczące wiary katolickiej, oraz ikonograficzne – przedstawiające papieża podczas sprawowania posługi apostolskiej. Bardzo ważnym obiektem jest nagranie video, na którym zarejestrowane jest przełomowe w życiu kardynała Wojtyły wydarzenie tj. ogłoszenie wyboru na papieża z balkonu Bazyliki św. Piotra. W Internet Archive większość obiektów udostępniona zastała przez indywidualnych

użytkowników. Są wśród nich m.in. reportaż z pogrzebu Jana Pawła II czy też dokument audiowizualny, na którym kapłan wyjaśnia sens modlitwy różańcowej.

Przedstawione wyniki wyszukiwania wg kryterium etnicznego, jak również ilustrujący je wykres 6 pokazują, że w międzynarodowych bibliotekach cyfrowych z całą pewnością można odnaleźć *polonica*. Można także zauważyć, że w przeważającej większości przypadków, więcej zasobów - związanych z przebadanymi osobami - oferuje Europeana. Należy w tym miejscu przypomnieć, że Europeana i Internet Archive są serwisami, które scalają zasoby rozproszone w wielu kolekcjach cyfrowych. Badania pokazały, że bardzo duża część *poloniców* odnaleziona poprzez Europeane, prowadziła faktycznie do bibliotek zrzeszonych w Federacji Bibliotek Cyfrowych. Można zatem z pewnością stwierdzić, że gdyby polskie biblioteki cyfrowe nie udostępniły swoich zasobów najpierw FBC, a poprzez nią Europeanie, wyniki wyszukiwania w bibliotece europejskiej byłyby znacznie bardziej skromne. Nie powinno to jednak dziwić, bo oczywistym wydaje się fakt, że każdy kraj dba przede wszystkim o zachowanie i szersze rozpowszechnienie materiałów o charakterze narodowym, a materiały z innych krajów stanowią mniejszość. Taka współpraca, jak w przypadku Europeany, nie miała miejsca w przypadku Internet Archive, co może być jednym z powodów mniej licznych wyników wyszukiwania. Brak współpracy instytucjonalnej w przypadku tej kolekcji został zastąpiony współpracą z partnerami indywidualnymi. Skutkiem tego, obiekty odnalezione w IA zostały udostępnione przez twórców, którzy rezygnując z jakiegokolwiek pośrednictwa, z wykorzystaniem licencji CC postanowili zaprezentować wytwory własnej twórczości.

Bardzo dobrym znakiem jest odnalezienie w zasobach obu kolekcji cyfrowych poszczególnych tomów *Bibliografii Polskiej* Karola Estreichera. Oznacza to, że polskie piśmiennictwo może być poznane za granicą i może być podstawą źródłową do badań dla wielu uczonych. Fakt zainteresowania bibliografią polską w Internet Archive zdradza statystyka odzwierciedlająca liczbę wyświetleń danego obiektu, która pokazuje, że najczęściej oglądane tomy były wyświetlane nawet kilka tysięcy razy.

Wyniki wyszukiwania pokazują, że z grupy dwudziestu pięciu znanych i wybitnych w obrębie swojej dziedziny Polaków, nie znalazło się ani jedno nazwisko, na temat którego nie odnaleziono by choć jednego obiektu, bądź w Europeanie, bądź w Internet Archive. Wyniki te można uznać za optymistyczne, gdyż dają nam one potwierdzenie istnienia polskiego akcentu, w postaci śladu po naszych eminentnych

rodakach, w międzynarodowych kolekcjach cyfrowych, do których dostęp mają ludzie z całego świata. Choć w wielu przypadkach liczba obiektów jest niewielka, można w niej dopatrzeć się informacji najistotniejszych. W przypadku pisarzy i narodowych wieszczów polskich, liczba odnalezionych obiektów była zdecydowanie największa.

Można zauważyć, że stosunkowo niedużo informacji odnaleziono o najmłodszych przebadanych osobach – Wisławie Szymborskiej, Czesławie Miłoszu, Andrzej Wajdzie czy Lechu Wałęsie. Analizując wyniki wyszukiwania dla tych osób nasuwa się jeszcze jedna uwaga dotycząca typu odnalezionych obiektów. W większości są to, nie dokumenty tekstowe, ale obiekty audialne bądź audiowizualne. Z dorobkiem artystycznym Wajdy możemy zapoznać się poprzez film dokumentalny. Telewizyjne materiały archiwalne, w których pojawiał się Lech Wałęsa, pozwalają wczuć się sytuację jaka panowała w Polsce na początku lat osiemdziesiątych. Wyrecytowane utwory poetyckie Miłosza czy Szymborskiej dają możliwość odbioru ich poezji w inny sposób, niż ma to miejsce w przypadku tradycyjnego czytania. Wpływ na taki stan rzeczy ma niewątpliwie rozwój technologii, zapisu i rozpowszechniania informacji. Można wysnuć przypuszczenie, że właśnie w kierunku zwiększania udziału w zasobie obiektów o charakterze audio i wideo, będzie zmierzał rozwój kolekcji cyfrowych. Jest to jednak temat na zupełnie oddzielne badania.

ZAKOŃCZENIE

Problematyka digitalizacji i tworzenia bibliotek cyfrowych jest tematem często komentowanym w literaturze naukowej i na łamach czasopism fachowych. Zagadnieniami tymi zainteresowane są nie tylko środowiska bibliotekarskie, ale także instytucje, stowarzyszenia dbające o rozwój szeroko pojętej kultury czy firmy informatyczne rozwijające technologie informacyjno-komunikacyjne.

Zmiany w strukturze społeczeństwa, przemiany gospodarcze, ekonomiczne czy edukacyjne zmierzają w kierunku rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Zapewnienie dostępu do informacji poprzez rozwój odpowiednich środków technicznych, które ten dostęp będą wspomagać (np. kolekcji cyfrowych) to pierwszy krok do budowy społeczeństwa opartego na wiedzy. Kolejnym etapem rozwoju społeczeństwa jest uświadomienie obywatelom roli informacji oraz kształcenie w kierunku umiejętnego przetwarzania informacji w wiedzę. By nie dopuścić do „wykluczenia cyfrowego” pewnych grup społecznych a nawet całych narodów przedstawiciele kraju, tj. władza państwowa, muszą być świadomi rangi zachodzących na świecie przemian i dążyć do ich jak najszybszego adoptowania we własnym kraju.

Nie jest tajemnicą, że to kraje zachodnie przodują jeśli chodzi o rozwój cyfrowych kolekcji. Polska i inne kraje rozwijające się mogą czerpać ogromną wiedzę z ich dorobku i doświadczenia oraz wprowadzać na rodzimych gruntach najlepsze praktyki. Pierwsza biblioteka cyfrowa powstała już w 1971 roku, ale dopiero w latach 90. można obserwować znaczny wzrost liczebności kolekcji cyfrowych opartych o nowe schematy i funkcjonalności (biblioteki II generacji). Wpływ na rozwój zasobów cyfrowych na zachodzie miały kwestie finansowe. Świadomość potrzeby inwestowania w rozwój technologii ICT przyczynił się do przekazywania znacznych funduszy na ten cel, pochodzących zarówno ze środków publicznych jak i prywatnych sponsorów.

Ograniczone możliwości finansowe są główną przyczyną, która spowalnia rozwój kolekcji cyfrowych. Drugim powodem hamującym wzrost zasobu bibliotek cyfrowych są restrykcje prawne m.in. bardzo długi (siedemdziesięcioletni) okres majątkowej ochrony autorsko-prawnej oraz brak jednolitych uregulowań w kwestii utworów osieroconych.

Początki, rozwój i pragmatyka tworzenia bibliotek cyfrowych były przedmiotem analizy w rozdziale drugim. Wskazano na godne uwagi praktyki i pojawiające się

problemy. Scharakteryzowano stan rozwoju bibliotek cyfrowych na świecie oraz odniesiono się do sytuacji w Polsce. Unaocznienie specyfiki cyfrowych kolekcji pozwoliło lepiej i głębiej zinterpretować wyniki badań, których przedmiotem były właśnie zasoby dwóch bibliotek cyfrowych.

Rozdział pierwszy ukazał genezę i znaczenie terminu *polonicum*. Główny wniosek płynący z rozdziału to brak jednej ukształtowanej definicji pojęcia *polonicum*. Na potrzeby badań konieczne okazało się więc jednoznaczne określenie jakie cechy *polonicum* musi spełniać, by być przedmiotem badania w bibliotekach cyfrowych. Pozwoliło to uniknąć wątpliwości przy klasyfikacji poszczególnych obiektów cyfrowych do grupy *poloniców*.

Badania przeprowadzono w dwóch kolekcjach: Europeanie i Internet Archive. Wcześniej w rozdziale trzecim szczegółowo charakteryzowano obie biblioteki cyfrowe, by przybliżyć charakter i funkcjonalność serwisów. Badania udowodniły tezę, że w bibliotekach cyfrowych o charakterze międzynarodowym można znaleźć *polonica*. W pierwszym etapie badania dokładnie scharakteryzowano obiekty audiowizualne w języku polskim. Ich analiza uwidoczniała dużą różnorodność tematyczną obiektów audiowizualnych w obu bibliotekach cyfrowych. Najliczniejszą grupę, w Europeanie, stanowiły obiekty związane z historią i biografią. Zasób Internet Archive z kolei reprezentowany był przede wszystkim poprzez obiekty przedstawiające różne rodzaje inicjatyw społecznych oraz twórczości artystycznej. Etap drugi badania, tj. badanie według kryterium etnicznego, ukazał obiekty, które w międzynarodowych kolekcjach reprezentują zasłużonych i znanych Polaków. Liczba odnalezionych obiektów była zdecydowanie największa w przypadku pisarzy i narodowych wieszczów.

Interpretując przeprowadzone wyniki badań należy wziąć pod uwagę fakt znacznej dysproporcji zasobów obu kolekcji. W momencie przeprowadzania badań tj. w maju i czerwcu 2010, Internet Archive oferował dostęp do 3,1 mln obiektów, zaś Europeana do 9,9 mln. W dwa miesiące później tj. końcem sierpnia 2010 roku, obie kolekcje zwiększyły liczebność udostępnianych obiektów. W Internet Archive znajduje się obecnie 3,5 mln obiektów, zaś w Europeanie 10,7 mln. Jest to dowodem niebywale szybkiego rozwoju tych kolekcji cyfrowych oraz pozwala przypuszczać, że podobna, lub niższa, tendencja wzrostowa utrzymuje się większości istniejących kolekcji cyfrowych.

Wysokie, wyższe niż w Internet Archive, wyniki wyszukiwania *poloniców* w Europeanie są niewątpliwie wynikiem projektu *EuropeanaLocal*. W ramach projektu

Federacja Bibliotek Cyfrowych rozpoczęła współpracę z Europeaną, która polega na udostępnianiu serwisowi ujednoczonych metadanych pochodzących z niemal wszystkich polskich bibliotek cyfrowych. W efekcie polskie zasoby cyfrowe stały się „widoczne” w europejskim serwisie, co przyczyniło się do ich popularyzacji i szerszego udostępnienia. W przypadku Internet Archive można mówić z kolei o współpracy z twórcami indywidualnymi, którzy właśnie w IA znaleźli miejsce umożliwiające prezentację twórczości. W serwisie IA, przede wszystkim w kolekcjach Community Books / Audio / Video, możemy zaobserwować więc szerokie wykorzystanie licencji Creative Commons.

Dalszy rozwój kolekcji cyfrowych jest przesądzony ze względu na specyfikę wymogów społeczeństwa informacyjnego, które wraz ze zwiększaniem zasobów cyfrowych w sieci zyskuje dostęp do coraz większej liczby materiałów. Wraz z upływem czasu poznamy tylko odpowiedzi na pytania o tempo wzrostu zasobów, ich tematykę czy ewolucję prawnych zasad udostępniania dzieł chronionych prawem autorskim.

Biblioteki cyfrowe w Polsce są jeszcze bardzo młode. Można jednak powiedzieć, że ich twórcy wykorzystali w dużym stopniu doświadczenia zagraniczne co pozwoliło im uniknąć wielu problemów związanych z tworzeniem i rozwojem bibliotek cyfrowych. Śledzenie inicjatyw krajów zachodnich, głównie europejskich, i adaptowanie ich na gruncie narodowym (stworzenie agregatora metadanych krajowych w postaci FBC), pozwoliło Polsce niemal od razu przyłączyć polskie zasoby do Europeany. Liczebność polskich zasobów cyfrowych stale rośnie, powstają także coraz to nowe kolekcje cyfrowe. W lipcu 2010 roku miała miejsce inauguracja najmłodszej z bibliotek - Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej. Większość z kolekcji wykorzystuje oprogramowanie dLibra oraz współpracuje z Federacją Bibliotek Cyfrowych. Najważniejsze dla polskich bibliotek cyfrowych jest obecnie opracowanie racjonalnego i długofalowego planu ich finansowania.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

1. Baza danych. Obiekty audiowizualne w języku polskim odnalezione w Europeanie i Internet Archive [dok. elektr.].
2. Europeana [on-line] <http://www.europeana.eu/portal/> [dostęp: 13.08.2010].
3. Internet Archive [on-line] <http://www.archive.org/> [dostęp:24.08.2010].
4. Federacja Bibliotek Cyfrowych [online] <http://fbc.pionier.net.pl> [dostęp: 20.08.2010].

Wydawnictwa informacyjne:

5. Birkenmajer, Aleksander; Bronisław, Kocowski; Jan, Trzynadłowski red. (1971). Encyklopedia wiedzy o książce. Wrocław : Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 2874 s.
6. Digipedia [on-line] <http://www.digipedia.pl/def/> [dostęp: 10.07.2010].
7. Głombiowski, Karol; Bolesław, Świdorski; Helena, Więckowska red. (1976). Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego. Wrocław : Zakł. Narod. im. Ossolińskich, 337 s.
8. Kalisiewicz, Dariusz red. (1996). Nowa encyklopedia powszechna PWN. T. 4, M-P. Warszawa : Wydaw. Naukowe PWN, 974 s.
9. Karwowski, Adam red. (1972). Leksykon PWN. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 1354.
10. Kopaliński, Władysław (1988). Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych. Wyd. 16 rozsz. Warszawa : "Wiedza Powszechna", s. 576.
11. Latusek, Arkadiusz (2008). Wielki Słownik Wyrazów Obcych. Kraków : Krakowskie Wydawnictwo Naukowe, ss. 928.
12. Reitz, Joan M. (2004). ODLIS — Online Dictionary for Library and Information Science [dok. elektr.] http://lu.com/odlis/odlis_d.cfm [odczyt: 24.07.2010].
13. Wojnowski, Jan red. (2002). Wielka Encyklopedia PWN. T.6. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN SA, ss. 576.

Opracowania bezpośrednio związane z tematem:

14. Amato, Giuseppe, et.al. (2008). The MultiMatch prototype: Multilingual/Multimedia Search for Cultural Heritage Objects. In: Research and

Advanced Technology for Digital Libraries. 11th European Conference. Springer Berlin / Heidelberg. Vol. 5173, p. 385-387.

15. Audenaert, Neal, et.al. (2005). Integrating Diverse Research in a Digital Library Focused on a Single Author. In: Research and Advanced Technology for Digital Libraries. 9th European Conference. Springer Berlin / Heidelberg, Vol. 3652, p. 151-161.
16. Barta, Janusz ; Ryszard, Markiewicz (2004). Wirtualne biblioteki a prawo autorskie. W: Przestrzeń informacji i komunikacji społecznej. Kraków: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 116-124.
17. Bednarczyk, Jan (2005). Tworzenie Polskiej Biblioteki Internetowej. W: Profesjonalna informacja w Internecie. Kraków: Wyd. UJ, s. 81-83
18. Bednarek-Michalska, Bożena; Barbara, Szczepańska (2005a). Biblioteki Cyfrowe. Opinia i komentarz dla MNIi do dokumentu i2010 Digital Libraries COM (2005) 465, Brussels 30.09.2005 [dok. elektr.] *Biuletyn EBIB*, Nr 9/2005 (70) http://ebib.oss.wroc.pl/2005/70/bednarek-michalska_szczepanska.php [dostęp: 29.07.10]
19. Bednarek-Michalska, Bożena (2007). Pragmatyka tworzenia biblioteki cyfrowej na przykładzie Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej. W: Biblioteki cyfrowe. Projekty, realizacja, technologie. Warszawa: Wydaw. SBP. s. 89- 103.
20. Bednarek-Michalska, Bożena (2005b). Wolny dostęp do informacji i wiedzy czy wykluczenie edukacyjne? Trendy światowe a Polska. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 2/2005 (63) <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/michalska.php> [dostęp: 28.07.2010].
21. Bednarek-Michalska, Bożena (2005c). Zasoby cyfrowe - ich rola w polskiej kulturze. W: Wokół bibliotek i bibliotekarstwa. Warszawa : Wydaw. SBP, s. 53-58.
22. Bilikiewicz-Blanc, Danuta (2007). Polonica zagraniczne w polskiej bibliografii narodowej. Warszawa : Biblioteka Narodowa, 123 s.
23. Bjørner, Susanne (2006). Building a European Digital Library: A Challenge in the Culture Wars. *Searcher* Vol. 14, p. 27-34.
24. Bunak, Petar (2001). Polonica et polono-serbica : ogledi i skice. Beograd : Filološki fakultet : Narodna Kniga, 284 ss.
25. Burbianka, Marta (1968). Wstęp do bibliografii. Warszawa, Wrocław : Państw. Wydaw. Nauk., 139 s.
26. Campbell, Laura (2009). Recollection: integrating data through access. Posters/Demonstrations. European Conference on Digital Libraries [dok. elektr.] <http://www.ecdl2009.eu/> [dostęp: 20.12.2009].

27. Canazza, Sergio; Nicola Orio (2009). Digital preservation and access of audio heritage: a case study for phonographic discs. Posters/Demonstrations. European Conference on Digital Libraries [dok. elektr.] <http://www.ecdl2009.eu/> [dostęp: 20.12.2009].
28. Creative Commons [on-line] <http://creativecommons.pl/> [dostęp: 04.08.2010].
29. Cunningham, Sally Jo ; David M. Nichols (2008). How people find videos. Joint Conference on Digital Library [dok. elektr.] <http://www.jcdl.org/archived-conf-sites/jcdl2008/sessions.html> [dostęp: 20.12.2009].
30. Czapnik, Marianna red. (2001). Rare polonica in the New York Public Library : books of the 15th-18th centuries. New York, NY : Norman Ross Publishing, 227 ss.
31. Damm, David, et.al. (2009). A Concept for Using Combined Multimodal Queries in Digital Music Libraries. European Conference on Digital Libraries [dok. elektr.] <http://www.ecdl2009.eu/> [odczyt: 20.12.2009].
32. Danilewicz-Zielińska, Maria (2005). Polonica portugalskie. Warszawa : Towarzystwo "Więź", 189 ss.
33. Dembowska, Maria (2001). Metoda Bibliografii Polskiej Karola Estreichera. Wyd. 2. Warszawa : SBP, 107 s.
34. Długosz, Joanna (2003). Społeczeństwo informacyjne a wykluczeni. Zadania edukacji i polityki społecznej. Potencjalny udział bibliotek. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 7/2003 (47) <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/47/dlugosz.php> [dostęp 28.07.2010].
35. eEurope. An Information Society for All [dok. elektr.] http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/2002/documents/archiv_eEurop e2002/initiative_en.pdf [dostęp: 30.07.2010].
36. ePoradnik redaktora zasobów cyfrowych [dok. elektr.] <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/doccontent?id=25069> [dostęp: 25.07.2010].
37. Estreicher, Karol (1961). Bibliografia Polska. T. 2. Wyd. 2 [nowe]. Kraków : Państw. Wydaw. Naukowe, 653 s.
38. Estreicher, Karol (1967). Bibliografia Polska. T. 6. Wyd. 2 [nowe]. Kraków : Państw. Wydaw. Naukowe, 184 s.
39. Estreicher, Karol (1979). Bibliografia Polska. T. 12. Wyd. 2 [nowe]. Kraków : Państw. Wydaw. Naukowe, 522 s.
40. Estreicher, Karol (1882). Bibliografia polska XIX stulecia. Cz. 2. T. 8. Kraków : Akademia Umiejętności, 455 s.

41. Estreicher, Karol (1939). Bibliografia polska XIX stulecia. Cz. 3. T. 33. Wyd. Stan. Estreicher. Kraków : Akademia Umiejętności, 495 s.
42. Europeana Annual Report 2010 [dok. elektr.]
<http://version1.europeana.eu/web/europeana-project/documents/> [dostęp: 12.08.2010].
43. Europeana Highlights – July 2010 [dok. elektr.]
<http://version1.europeana.eu/web/europeana-project/documents/> [dostęp: 12.08.2010].
44. Ferro, Nicola (2009). Annotation Search: The FAST Way. European Conference on Digital Libraries [dok. elektr.] <http://www.ecdl2009.eu/> [dostęp: 20.12.2009].
45. Filipek, Agnieszka (2006). Dublin Core, czyli metadane w nowej formie. *Zagadnienia Informacji Naukowej* nr 2 (88), s. 50-58.
46. Franke, Jerzy (2005). Warianty rozwoju cyfrowych kolekcji. W: Bibliologia, biblioteki, bibliotekarze. Warszawa: Wyd. SBP, s. 73-89.
47. Franke, Jerzy (2007). Googletheca Universalis? W: Biblioteki cyfrowe. Projekty, realizacja, technologie. (2007). Warszawa: Wydaw. SBP, s. 121-166.
48. Głowacka, Ewa (2001). „Pamięć Świata” – program UNESCO poświęcony ochronie i udostępnianiu najcenniejszych zasobów bibliotek i archiwów. *Bibliotekarz* nr 4, s. 19-21.
49. Gmiterek, Grzegorz (2007). Archiwa internetowe i ich rola w tworzeniu globalnych zasobów informacyjnych (na przykładzie archiwum internetowego <http://www.archive.org/>). W: Książka, biblioteka, informacja : między podziałami a wspólnotą / pod red. Jolanty Dzieniakowskiej. Kielce : Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, s. 553-563.
50. Gołuszka, Małgorzata (1994). Polnische Drucke und Polonica 1501-1700 : Katalog der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel. T. 1. München ; New York [etc.] : K. G. Saur, 287 ss.
51. Harb, Hadi ; Liming, Chen (2006). Audio-based description and structuring of videos. *International Journal on Digital Libraries*. Vol. 6, No 1, p. 70-81.
52. Hofmokl, Justyna; Alek, Tarkowski (2005). Creative Commons, innowacje w systemie prawa autorskiego i rozwój wolnej kultury. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 3 (64) http://ebib.oss.wroc.pl/2005/64/hofmokl_tarkowski.php [dostęp: 28.07.2010].
53. Hollender, Henryk (2009). Europeana – uwagi użytkownika. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 7/2009 (107) <http://www.ebib.info/2009/107/a.php?hollender> [dostęp: 12.08.2019].

54. Howorka, Bolesław (2006). Biblioteka cyfrowa i prawo autorskie. *Bibliotekarz*, nr 10, s. 7-11.
55. i2010: Biblioteki cyfrowe. Information Society: tematic portal [dok. elektr.] http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/index_pl.htm [dostęp: 30.07.10].
56. Jewuła, Beata; Sybilla Stanisławska-Kloc (2008). Prawo autorskie a działalność bibliotek (licencja dla bibliotek z art. 28 ust. pr. aut. i pr. pokr.). W: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelektualnej. Kraków: Oficyna a Wolters Kluwer business ; UJ, s.117-140.
57. Jocher, Adam (1840). Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce. T. 1. Wilno : J. Zawadzki, 470 s.
58. Kalczyńska, Maria oprac. (2004). Niemieckie polonica prasowe : (ostatnie dwudziestolecie XX wieku). Opole : Wydaw. IŚ, 323 ss.
59. Kalota, Tomasz (2006). Marzenie o polskim systemie rozproszonych bibliotek cyfrowych. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 4/2006 (74). <http://www.ebib.info/2006/74/kalota.php> [dostęp: 18.08.2010].
60. Kolasa, Władysław Marek (2007). dLibra Digital Framework – platforma do budowy bibliotek cyfrowych. W: Biblioteki cyfrowe. Projekty, realizacje, technologie. (2007). Warszawa: Wydaw. SBP. s. 67- 88
61. Kolasa, Władysław Marek. Zasoby cyfrowe. Wprowadzenie do problematyki BC. [dok. elektr.] http://fidkar.wbp.krakow.pl/fidkar/temp/uj/wyklady_2008_full/01_wstep_tzc.pdf [dostęp: 30.07.10].
62. Korpała, Józef (1953). Zarys dziejów bibliografii w Polsce. Wrocław : Wydaw. PAN, 231 s.
63. Korpała, Józef (1986). Krótka historia bibliografii polskiej. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 292 s.
64. Kowalska, Małgorzata (2006). Dygitalizacja zbiorów w bibliotekach polskich – próba oceny doświadczeń krajowych. *Biuletyn EBIB* [dok elektr.] nr 11/2006 (81) <http://www.ebib.info/2006/81/kowalska.php> [dostęp: 18.08.2010].
65. Kowalska, Małgorzata (2006). Digitalizacja zbiorów w bibliotekach publicznych (stan na koniec 2005 r.). *Bibliotekarz* nr 12 s. 8- 12.
66. Kowalska, Marzena (2003). eContent - program Unii Europejskiej. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 9/2003 (49) <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/49/kowalska.php> [dostęp:20.06.2010].
67. Klugman, Aleksander (1994). Polonica w Ziemi Świętej. Kraków : Wydaw. Literackie, 157 ss.

68. Larson, Ray R. ; Patricia, Frontiera (2004). Spatial Ranking Methods for Geographic Information Retrieval (GIR) in Digital Libraries. In: Research and Advanced Technology for Digital Libraries. 8th European Conference. Springer Berlin / Heidelberg Vol. 3232, p. 45-56.
69. Lelewel, Joachim (1927). Joachima Lelewela biblijograficznych ksiąg dwoje. T. 1. Wyd. 2. Warszawa : Hieronim Wilder, 280 s.
70. Lis, Remigiusz (2006). Od druków do bitów, czyli o digitalizacji systemów bibliotecznych. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 4/2006 (74) <http://www.ebib.info/2006/74/lis.php> [dostęp: 20.08.2010].
71. Madsen, Jon (2006). Biblioteki w europejskiej perspektywie. *Bibliotekarz* nr 9, s. 2-5.
72. Mazurek, Cezary ; Marcin Werla (2009). Aggregation and Reuse of Digital Objects' Metadata from Distributed Digital Libraries. European Conference on Digital Libraries [dok. elektr.] <http://www.ecdl2009.eu/> [dostęp: 20.12.2009].
73. Meinard Müller (et.al.) (2007). Lyrics-Based Audio Retrieval and Multimodal Navigation in Music Collections. In: Research and Advanced Technology for Digital Libraries. 11th European Conference. Springer Berlin / Heidelberg Vol. 4675, p. 112-123.
74. Mittal, Ankush ; Sumit, Gupta (2006). Automatic content-based retrieval and semantic classification of video content. *International Journal on Digital Libraries* Vol. 6, No 1, p. 30-38.
75. Nahotko, Marek (2006). Zasady tworzenia bibliotek cyfrowych. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 4/2006 (74) <http://www.ebib.info/2006/74/nahotko.php> [dostęp: 28.07.2010].
76. Nahotko, Marek (2004). Metadane. Sposób na uporządkowanie Internetu. Kraków : Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, ss. 201.
77. Nahotko, Marek (2002). Stare i nowe standardy opisu dokumentów elektronicznych. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 4/2002 (33) <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/33/nahotko.php> [dostęp: 29.07.2010].
78. Nałęcz, Daria (1991). Kultura Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa : Krajowa Agencja Wydawnicza, 80 s.
79. Nguer, El hadji Mamadou (2007). Semantics and Pragmatics of Preference Queries in Digital Libraries. In: Research and Advanced Technology for Digital Libraries. 11th European Conference. Springer Berlin / Heidelberg Vol. 4675, p. 573-578.
80. Papiór, Jan (1997). Polonica der deutschen Barockliteratur. [S.l. : s.n.], 61 ss.

81. Petreli, Daniela (2005). Retrieving Amateur Video from a Small Collection. In: Research and Advanced Technology for Digital Libraries. 9th European Conference. Springer Berlin / Heidelberg Vol. 3652, p. 487-488.
82. Pietrzyk, Zdzisław (2005). Fundacja Polskiej Biblioteki Internetowej. W: Profesjonalna informacja w Internecie. Kraków: Wydaw. UJ, s. 84-88
83. Pinto, Alberto ; Goffredo Haus (2008). A Framework for Music Content Description and Retrieval. In: Research and Advanced Technology for Digital Libraries. 12th European Conference. Springer Berlin / Heidelberg Vol. 5173, p. 440-443.
84. Piotrowicz, Grażyna (2006). Cyfrowa przyszłość, czyli biblioteki w erze informacji. W: Mater. z konf. „Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy”. Łódź: „EBIB Materiały Konferencyjne”, nr 16, <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/biblio21/sesja6ref2.pdf> [dostęp: 20/07.2010].
85. Pyrounakis, George (2004). Designing an Integrated Digital Library Framework to Support Multiple Heterogeneous Collections. In: Research and Advanced Technology for Digital Libraries 8th European Conference. Springer Berlin / Heidelberg Vol. 3232, p. 26-37
86. Potęga, Joanna (2007). Cyfrowa Biblioteka Narodowa. W: Biblioteki cyfrowe. Projekty, realizacje, technologie. Warszawa: Wydaw. SBP. s. 35- 49.
87. Potęga, Joanna ; Katarzyna, Śląska (2008). Europeana – portal europejskiego dziedzictwa kulturowego. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 6/2008 (97) http://www.ebib.info/2007/97/a.php?potega_slaska [dostęp: 20.08.2010].
88. Program digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009-2020 [dok. elektr.] http://www.nina.gov.pl/files/images/Program_digitalizacji_2009-2020.pdf [dostęp: 02.08.2010].
89. Projekt dLibra [on-line] <http://dlibra.psnc.pl/> [dostęp: 09.08.2010]
90. Project Gutenberg [on-line] http://www.gutenberg.org/wiki/Main_Page [dostęp: 20.07.2010]
91. Radwański, Aleksander (1999). Biblioteka wirtualna – problemy definicyjne. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 8/1999 (8) <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib08/radwan.html> [dostęp: 13.07.2010].
92. Raport z Lund: koordynacja w zakresie digitalizacji (2003). Toruń: Międzynarodowe Centrum Zarządzania Informacją, ss. 30.
93. Savino, Pasquale ; Carol, Peters (2004). ECHO: a digital library for historical film archives. *International Journal on Digital Libraries* Vol. 4, No 1, p. 3-7.

94. Skubała, Elżbieta ; Anna Kazan (2008). Polskie biblioteki cyfrowe na platformie dLibra – zasób w kontekście tworzenia nowoczesnych kolekcji źródeł informacji dla nauk technicznych. W: Informacja dla nauki a świat zasobów cyfrowych. Poznań : Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, s. 21-33.
95. Smeaton, Alan F., et al. (2004). Experiences of creating four video library collections with the Físchlár system. *International Journal on Digital Libraries* Vol. 4, No 1, p. 42-44.
96. Stachowska-Musiał, Ewa (2006). Dygitalizacja a ochrona zbiorów. W: Dygitalizacja zbiorów bibliotecznych. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 66-78
97. Stachowska–Musiał, Ewa (2004). Zastosowanie techniki cyfrowej w ochronie dziedzictwa intelektualnego i kulturowego. W: SOS dla zbiorów. Warszawa: Wydaw. BN, s. 47- 60.
98. Stanisławska-Kloc, Sybilla; Justyna, Ożegalska-Trybalska (2006). Ochrona procesu digitalizacji. Prawo autorskie a zasady ochrony cyfrowej postaci publikacji. W: Cyfrowy świat bibliotek. Warszawa: WYDAW, 2006, s. 213-219
99. Stanisławska-Kloc, Sybilla (2005). Prawo autorskie a biblioteka cyfrowa. W: III konferencja: Internet w bibliotekach. Zasoby elektroniczne: podaż i popyt. Wrocław: „EBIB Materiały konferencyjne”, nr 12 <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/iwb3/artukul.php?e> [dostęp: 28.07.2010].
100. Sutter, Robbie De et. al. (2006). Evaluation of metadata standards in the context of digital audio-visual libraries. In: Research and Advanced Technology for Digital Libraries. 10th European Conference. Springer Berlin / Heidelberg Vol. 4172, p. 220-231.
101. Szczepańska, Barbara (2005). Analiza stosowania Copyright w procesie digitalizacji i tworzenia bibliotek cyfrowych w Europie. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 9/2005 (70) <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/70/szczepanska> [dostęp: 29.07.2010].
102. Szczepańska, Barbara (2007). Prawo autorskie – ochrona dzieł elektronicznych. W: Biblioteki cyfrowe: projekty, realizacje, technologie. Warszawa: Wydawnictwo SBP, s. 51-66.
103. Szepliński, Piotr (2006). Społeczeństwo informacyjne – o czym biblioteka XXI wieku powinna wiedzieć? W: Mater. z konf. „Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy”. Łódź: „EBIB Materiały Konferencyjne”, nr 16 <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/biblio21/sesja1ref3.pdf> [dostęp: 02.08.2010].
104. Śliwińska, Maria (2005). Koordynacja dygitalizacji w Europie. *Przegląd Biblioteczny* R. 73 z. 4 s. 451-465.

105. Śląska, Katarzyna (2008). Biblioteki cyfrowe w Polsce. *Poradnik Bibliotekarza* nr 3, s. 8-11.
106. Śląska, Katarzyna; Joanna, Potęga (2006). Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 11/2006 (81) http://www.ebib.info/2006/81/a.php?slaska_potega [dostęp: 20.07.2010].
107. Tadeusiewicz, Ryszard (2007). Rola technologii cyfrowych w bibliotekach XXI wieku. W: *Między przeszłością a przyszłością : książka, biblioteka, informacja naukowa - funkcje społeczne na przestrzeni wieków*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 304-314.
108. Tańkowski, Piotr (2008). Od rękopisu do platformy eContent. *Zagadnienia Informacji Naukowej* nr 2, s. 44-49.
109. Tomczykowska, Wanda (1994). *A guide to polonica in the San Francisco Bay Area*. San Francisco, Cal. : The Polish Arts and Culture Found., 42 ss.
110. Trembowiecki, Aleksander (2006). Digitalizacja w bibliotekach. *Poradnik Bibliotekarza* nr 5, s. 3-7.
111. Trembowiecki, Aleksander (2006). Digitalizacja zbiorów bibliotecznych. Teoria i praktyka, Warszawa : Wydawnictwo Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej, s. 48-80.
112. Urbaniec, Marta (2006). Open Content Alliance – cyfrowa biblioteka dla wszystkich. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 3/2006 (73) <http://www.ebib.info/2006/73/urbaniec.php> [dostęp: 20.08.2010].
113. Vemuri, Naga Srinivas et.al. (2006). A Content-Based Image Retrieval Service for Archaeology Collections. In: *Research and Advanced Technology for Digital Libraries. 10th European Conference*. Springer Berlin / Heidelberg Vol. 4172, p. 438-440.
114. Vetulani, Agnieszka (2009). Dzieła osierocone – w poszukiwaniu europejskiego rozwiązania. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelektualnej*, Z. 103, s. 26-50.
115. Wang, Chaokun et.al. (2006). The design and implementation of a digital music library. *International Journal on Digital Libraries* Vol. 6, No 1, p. 82-97.
116. Waters, Donald J. (1998). What Are Digital Libraries? *CLIR issues* [dok. elektr.] No. 4 <http://www.clir.org/pubs/issues/issues04.html> [dostęp: 20.06.2010]
117. Werla, Marcin (2010). Polskie biblioteki cyfrowe, FBC i Europeana – etapy i bariery w przepływie informacji. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 1/2010 (110) <http://www.ebib.info/2010/110/a.php?werla>. [dostęp: 20.08.2010].

118. Werla, Marcin (2008). Projekt EuropeanaLocal – Europejski wymiar agregowanych zasobów cyfrowych. Materiały z Konferencji "Polskie Biblioteki Cyfrowe" (2008) [dok. elektr.] <http://dl.psnc.pl/biblioteka/dlibra/publication?id=158&tab=3> [dostęp: 12.08.2010].
119. Więckowska, Helena ; Hanna Pliszczyńska red. (1955). Podręczny słownik bibliotekarza. Warszawa : Państw. Wydaw. Nauk., 309 s.
120. Woldering, Britta (2004). Biblioteka Europejska: zintegrowany dostęp do europejskich bibliotek narodowych. *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 6/2004 (57) <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/57/woldering.php> [dostęp: 20.08.2010].
121. Woźniak-Kasperek, Jadwiga (2008). eContent czyli o organizacji informacji i wyszukiwaniu w bibliotece cyfrowej. *Zagadnienia informacji naukowej* nr 2, s. 50-58.
122. Zakrzewski, Tadeusz red. (1986). Polonica Dedeciana : literatura polska w pismach, tłumaczeniach i wydawnictwach Karla Dedeciusa - bibliografia wydawnictw książkowych z lat 1959-1986. Toruń : Towarzystwo Bibliofilów im. J. Lelewela, 40 ss.
123. Ziółkowska, Sylwia (2008). Projekt i serwis Biblioteki Europejskiej (The European Library – TEL). *Zagadnienia Informacji Naukowej* nr 2, s. 3-15.
124. Żmigrodzki, Zbigniew red. (2000). Bibliografia. Metodyka i organizacja. Warszawa : Wydaw. SBP, 351 s.

Opracowania uzupełniające:

125. Czermiński, Jurand (2002). Cyfrowe środowisko współczesnej biblioteki. Gdańsk : Wydaw. Uniwersytetu Gdańskiego, s. 41-57.
126. Gaca-Dąbrowska, Zofia (1983). Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej : zarys problemów organizacyjnych i badawczych. Wrocław : Wydaw. Uniw. Wrocławskiego, ss. 261.
127. Gawrysiak Piotr (2008). Cyfrowa rewolucja : rozwój cywilizacji informacyjnej. Wydaw. Naukowe PWN, s. 392.
128. Kluszczyński, Ryszard W. (2002). Społeczeństwo informacyjne, cyberkultura, sztuka multimedialna. Kraków: Rabid, 219 ss.
129. Krakowska, Monika (2008). Nowe formy komunikacji społecznej w europejskiej przestrzeni edukacyjnej. Kraków : Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, ss. 184.
130. Najsarek, Paweł (2006). Terminologia Open Access – o czym warto wiedzieć? *Biuletyn EBIB* [dok. elektr.] nr 3/2006 (73) <http://www.ebib.info/2006/73/najsarek.php> [dostęp: 20.05.2010].

131. Pindlowa, Wanda (2005). O zjawisku globalizacji coraz bardziej widocznym w pracy bibliotek : działania i codzienność W: Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji. Poznań : Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, s. 44-51 (toż http://www.ml.put.poznan.pl/2005/pdf/2_1.pdf [dostęp: 25.05.2010]).

INDEKS NAZWISK

- Amato, Giuseppe 9, 129
Audenaert, Neal 8, 130
- Bandtkie, Jerzy Samuel 21
Baranowski, Henryk 102
Barta, Janusz 63, 64, 130
Batory, Stefan 105
Bednarczyk, Jan 46, 130
Bednarek-Michalska, Bożena 8, 34, 41, 43, 67, 100, 130
Bentkowski, Feliks 12, 16, 20, 21
Bernat, Stanisław 105
Bilikiewicz-Blanc, Danuta 18, 19, 130
Birkenmajer, Aleksander 12, 129
Bjørner, Susanne 9, 130
Bunak, Petar 7, 130
Burbianka, Marta 14, 130
- Campbell, Laura 9, 130
Canazza, Sergio 9, 131
Chen, Liming 9, 132
Chojecki, Michał 104
Chopin, Fryderyk 110, 112, 114, 115, 122
Conrad, Joseph (Korzeniowski Józef) 110, 111, 112, 115, 121
Cunningham, Sally Jo. 9, 131
Czachowska, Jadwiga 18
Czapnik, Marianna 7, 131
Czartoryski, Adam Jerzy 110, 115, 122
Czermiński, Jurand 138
- Damm, David 9, 131
Danilewicz-Zielińska, Maria 7, 131
Dembowska, Maria 13, 15, 20, 21, 22, 24, 131
Długosz, Jan 110, 115, 116, 122
Długosz, Joanna 35, 131
- Estreicher, Karol 8, 12, 16, 22, 23, 24, 110, 115, 119, 122, 124, 131, 132
Estreicher, Karol (junior) 22
Estreicher, Stanisław 22, 24
- Ferro, Nicola 8, 132
Filipek, Agnieszka 55, 132
Franke, Jerzy 10, 39, 40, 42, 47, 132
Frontiera, Patricia 8, 134
- Gaca-Dąbrowska, Zofia 17, 138
Gawrysiak Piotr 138
Gesner, Konrad 13
Głombiowski, Karol 13, 129
Głowacka, Ewa 38, 132
Gmiterek, Grzegorz 78, 79, 80, 132
Golka, Marian 35
Gołuszka, Małgorzata 7, 132
Gupta, Sumit 9, 134
- Harb, Hadi 9, 132
Hart, Michael S. 37
Haus, Goffredo 9, 135
Herbert, Zbigniew 105
Heweliusz, Jan 110, 115, 123
Hleb-Koszańska, Helena 14
Hofmokl, Justyna 65, 132
Hollender, Henryk 71, 72, 132
Howorka, Bolesław 66, 133
- Janicki, Jan Daniel 20
Jarmusz, Czesław 102
Jarosz, Adam 14
Jeśmanowicz, Leon 105
Jewuła, Beata 133
Jocher, Adam 8, 12, 15, 16, 21, 22, 133

Kahle, Brewster 78, 80, 82
 Kalczyńska, Maria 8, 133
 Kalota, Tomasz 45, 133
 Kalisiewicz, Dariusz 13, 129
 Karwowski, Adam 12, 129
 Kawecka-Gryczowa, Alodia 13
 Kazan, Anna 8, 136
 Kisielewski, Stefan 18
 Klugman, Aleksander 7, 133
 Kluszczyński, Ryszard W. 138
 Kochanowski, Jan 110, 115, 116, 119, 121
 Kocowski, Bronisław 12, 129
 Kolasa, Władysław Marek 10, 36, 37, 44, 45, 55, 58, 59, 61, 133
 Kopaliński, Władysław 12, 129
 Kopernik, Mikołaj 99, 103, 110, 112, 115, 116, 123
 Korpała, Józef 8, 13, 15, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 133
 Kosmalski, Zbigniew 104
 Kowalczyk, Władysław 105
 Kowalska, Małgorzata 9, 37, 38, 39, 40, 42, 41, 45, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 133
 Kowalska, Marzena 40, 133
 Kowalski, Jacek 105
 Krakowska, Monika 30, 32, 35, 138
 Kulmowa, Joanna 105
 Kurdybacha, Emilia 14
 Kwaśniewski, Aleksander 41

 Larson, Ray R 8, 134
 Latusek, Arkadiusz 33, 129
 Lelewel, Joachim 12, 16, 21, 122, 134
 Lis, Remigiusz 134

 Madsen, Jon 33, 134
 Malczewski, Jacek 110, 115, 121
 Markiewicz, Ryszard 63, 64, 130
 Matejko, Jan 110, 112, 115, 121, 122
 Mazurek, Cezary 9, 134

 Meinard Müller 9, 134
 Mendykowa, Aleksandra 13
 Miłosz, Czesław 110, 115, 120, 123, 125
 Mittal, Ankush 9, 134

 Nahotko, Marek 10, 31, 36, 37, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 134
 Najsarek, Paweł 138
 Nałęcz, Daria 17, 134
 Nicols, David M. 9, 13
 Niedzielski, Samuel 15
 Nguer, El hadji Mamadou 8, 134
 Norwid, Cyprian Kamil 110, 112, 115, 119, 122,

 Orgelbrand, Samuel 22
 Orio, Nicola 9, 131
 Ożegalska-Trybalska, Justyna 136

 Paczkowski, Andrzej 19
 Papiór, Jan 8, 134
 Pawłowski, Tomasz 102
 Peters, Carol 9, 135
 Petreli, Daniela 9, 135
 Piekarski, Kazimierz 19
 Pietrzyk, Zdzisław 47, 135
 Pindłowa, Wanda 139
 Pinto, Alberto 9, 135
 Piotrowicz, Grażyna 33, 34, 49, 60, 135
 Pliszczyńska, Hanna 12, 138
 Potęga, Joanna 10, 42, 47, 68, 69, 70, 71, 135, 137
 Prus, Bolesław (Głowacki, Aleksander) 110, 111, 115, 121
 Pyrounakis, George 9, 135

 Radwański, Aleksander 31, 135
 Reitz, Joan M. 32, 129
 Reymont, Władysław 110, 115, 121

 Savino, Pasquale 9, 135

Sienkiewicz, Henryk 110, 111, 115, 121
 Skłodowska-Curie, Maria 110, 115, 123
 Słowacki, Juliusz 110, 115, 119, 121
 Skubała, Elżbieta 8, 136
 Smeaton, Alan F. 9, 136
 Stachowska-Musiał, Ewa 50, 51, 136
 Stanisławska-Kloc 10, 63, 64, 66, 133, 136
 Starowolski, Szymon 15
 Sutter, Robbie De 9, 136
 Szczepańska, Barbara 10, 41, 45, 63, 64, 65, 67, 130, 136
 Szepliński, Piotr 34, 136
 Szymanowski, Karol 110, 115, 122
 Szyborska, Wisława 110, 111, 115, 120, 123, 125

 Śląska, Katarzyna 47, 68, 69, 70, 135, 137
 Śliwińska, Maria 40, 136
 Świdorski, Bolesław 129

 Tadeusiewicz, Ryszard 33, 49, 50, 137
 Tarkowski, Alek 65, 132
 Tafiłowski, Piotr 48, 137
 Tennant, Roy 30
 Thriller, Eugenia 105
 Tomczykowska, Wanda 7, 137
 Trembowiecki, Aleksander 137
 Trzynadłowski, Jan 12, 129

 Urbaniec, Marta 80, 82, 137

 Vemuri, Naga Srinivas 8, 137

 Vetulani, Agnieszka 66, 67, 137

 Wajda, Andrzej 110, 115, 120, 121, 123, 125
 Wałęsa, Lech 110, 115, 119, 120, 122, 123, 125
 Wang, Chaokun 9, 137
 Waters, Donald J. 32, 137
 Werła, Marcin 9, 68, 71, 72, 73, 74, 134, 137, 138
 Wierzbowski, Teodor 24, 25
 Więckowska, Helena 12, 129, 138
 Wildstein, Bronisław 105
 Wisłocki, Władysław 25
 Wisłocki, Władysław Tadeusz 25
 Witkiewicz, Stanisław 110, 111, 115, 119, 122
 Wojnowski, Jan 33, 129
 Wojtyła, Karol (Jan Paweł II) 99, 102, 110, 111, 114, 115, 119, 120, 123, 124
 Woldering, Britta 138
 Woźniak-Kasperek, Jadwiga 31, 138
 Wyspiański, Stanisław 110, 115, 122

 Zakrzewski, Tadeusz 8, 138
 Załuski, Andrzej Stanisław 16
 Załuski, Józef Andrzej 12, 16, 19, 20
 Zawadzka, Zuzanna M. 104
 Ziółkowska, Sylwia 41, 138
 Zujeva, Janina 106

 Żeromski, Stefan 110, 115, 122
 Żmigrodzki, Zbigniew 13, 14, 138

SPIS RYCIN

- Ryc. 1. Przykładowy opis obiektu cyfrowego wg schematu Dublin Core
- Ryc. 2. Schemat architektury repozytorium cyfrowego opartego o oprogramowanie dLibra
- Ryc. 3. Ekran główny Europeany w wersji polskojęzycznej
- Ryc. 4. Schemat struktury agregacji metadanych na potrzeby Europeany
- Ryc. 5. Wygląd nawigatora „Osi czas” w Europeanie
- Ryc. 6. Okno z przykładowymi wynikami wyszukiwania z Europeanie
- Ryc. 7. Przykładowe wyszukiwanie z użyciem narzędzia „Laboratorium myśli” w Europeanie
- Ryc. 8. Ekran główny Internet Archive
- Ryc. 9. Wyniki wyszukiwania w Wayback Machine dla strony internetowej Biblioteki Narodowej w Warszawie (www.bn.org.pl) i wygląd strony zarchiwizowanej 04.02.2001
- Ryc. 10. Wygląd archiwum ebooków i dokumentów tekstowych w Internet Archive
- Ryc. 11. Wyszukiwanie zaawansowane w Internet Archive
- Ryc. 12. Okno z przykładowymi wynikami wyszukiwania w Internet Archive pogrupowane według typu obiektów
- Ryc. 13. Przykład opisu obiektów cyfrowych w Europeanie wg schematu DC
- Ryc. 14. Przykład różnorodności opisu obiektów cyfrowych w Internet Archive

SPIS WYKRESÓW

Wyk. 1. Treści cyfrowe w Europeanie wg pochodzenia (czerwiec 2010)

Wyk. 2. Liczba obiektów w języku polskim odnaleziona w Europeanie i Internet Archive na podstawie kryterium językowego

Wyk. 3. Procentowy udział dokumentów w języku polskim w całkowitym zasobie Europeany

Wyk. 4. Procentowy udział obiektów w języku polskim w zasobach Internet Archive

Wyk. 5. Dokumenty w języku polskim odnalezione w Internet Archive i Europeanie wg typu obiektów

Wyk. 6. Ilościowe wyniki wyszukiwania wg kryterium etnicznego w Europeanie i w Internet Archive

SPIS TABEL

- Tab. 1. Porównanie przykładowego opisu w MARC i Dublin Core
- Tab. 2. Systematyczne porównanie obiektów audiowizualnych odnalezionych w Europeanie i w Internet Archive wg wybranych atrybutów
- Tab. 3. Klasyfikacja obiektów audiowizualnych w języku polskim, odnalezionych w Europeanie i Internet Archive, wg działów UKD
- Tab. 4. Polonica odnalezione wg kryterium etnicznego pod względem typu obiektów
- Tab. 5. Dane ilościowe wyszukiwania wg kryterium etnicznego w Europeanie i w Internet Archive – wg języka obiektów
- Tab. 6. Dostawcy obiektów cyfrowych odnalezionych wg kryterium etnicznego w Europeanie
- Tab. 7. Dostawcy obiektów cyfrowych odnalezionych wg kryterium etnicznego w Internet Archive

ANEKS I

Alfabetyczna lista nazwisk Polaków objętych badaniami w Europeanie i Internet Archive

1. Chopin Fryderyk (1810-1849)
2. Conrad Joseph (1857-1824)
3. Czartoryski Adam Jerzy (1770-1861)
4. Długosz Jan (1415-1480)
5. Estreicher Karol (1827-1908)
6. Heweliusz Jan (1611-1687)
7. Kochanowski Jan (1530-1584)
8. Kopernik Mikołaj (1473-1543)
9. Malczewski Jacek (1854-1929)
10. Matejko Jan (1838-1893)
11. Miłosz Czesław (1911–2004)
12. Norwid Cyprian Kamil (1821-1883)
13. Prus Bolesław (1847-1912)
14. Reymont Władysław (1867-1925)
15. Sienkiewicz Henryk (1846-1916)
16. Skłodowska-Curie Maria (1867-1934)
17. Słowacki Juliusz (1809-1849)
18. Szymanowski Karol (1882-1937)
19. Szymborska Wisława (1923-)
20. Wajda Andrzej (1926-)
21. Wałęsa Lech (1943-)
22. Witkiewicz Stanisław (1851-1915)
23. Wojtyła Karol (1920-2005)
24. Wyspiański Stanisław (1869-1907)
25. Żeromski Stefan (1864-1925)

ANEKS II

Alfabetyczna lista obiektów odnalezionych wg kryterium etnicznego w Internet Archive i w Europeanie. Hasło wyszukiwawcze – „Sienkiewicz Henryk”.

INTERNET ARCHIVE

TEKSTY AUTORSKIE:

1. After bread. New York : R. F. Fenno & company, 1897.
2. After bread, a story of Polish emigrant life to America. New York : R.F. Fenno, 1897.
3. Bartek Sankari. Axel Bergom, [s.l., s.n.], 1889. (g)
4. Children of the soil. Boston : Little, Brown and Company, 1895.
5. Children of the soil. Boston : Little, Brown and Company, 1895.
6. Children of the soil. Boston : Little, Brown and Company, 1898.
7. Children of the soil. Boston : Little, Brown and Company, 1917.
8. Di mishpoḥe Polanetski. Vol. 1. Varshe : H. Bzshoza, 1926.
9. Di mishpoḥe Polanetski. Vol. 2. Varshe : H. Bzshoza, 1926.
10. Di mishpoḥe Polanetski. Vol. 3. Varshe : H. Bzshoza, 1926.
11. Die Kreuzritter: historischer Roman aus dem XV. Jahrhundert. Vol. 1. New York : Benziger & Co., A.g.; [etc., etc.], 1901.
12. Die Kreuzritter: historischer Roman aus dem XV. Jahrhundert. Vol. 2. New York : Benziger & Co., A.g.; [etc., etc.], 1901.
13. For daily bread: and other stories. Philadelphia : H. Altemus, 1896.
14. Hania. Boston : Little, Brown, and Company, 1897.
15. Hania. Boston : Little, Brown, and Company, 1898.
16. Iber midboryeḥ un yṣtenishn roman far yugnt. Vilne : B. Lesin, 1928.
17. In desert and wilderness. Boston : Little, Brown and Company, 1912
18. In desert and wilderness. Boston : Little, Brown and Company, 1917
19. In Monte Carlo: a story. London : S. Paul ; Philadelphia : D. McKay, [19??].
20. In Monte Carlo: a story. London : S. Paul ; Philadelphia : D. McKay, [19??].
21. In vain. Boston : Little, Brown and Company, 1899.
22. In vain. Boston : Little, Brown and Company, 1899.
23. Her tragic fate. New York : F. Tennyson Neely, 1899.
24. Kyo vadis. Vol. 1. Varshe : Bzshoza, 1928.
25. Kyo vadis. Vol. 2. Varshe : Bzshoza, 1928.
26. Let us follow Him. Boston : Little, Brown and Company, 1897.
27. Let us follow Him, and other stories. New York : R.F. Fenno & company, cop. 1897.
28. Let us follow Him, and other stories. New York : R.F. Fenno & company, cop. 1897.
29. Let us follow Him, and other stories. New York : R.F. Fenno & company, cop. 1897.
30. Let us follow Him, and other stories. New York : R.F. Fenno & company, cop. 1897.
31. Let us follow Him, and other stories. Philadelphia : H. Altemus, 1898.

32. Life and death, and other legends and stories. Boston, Little, Brown, and Company, 1904.
33. Life and death, and other legends and stories. Boston, Little, Brown, and Company, 1904.
34. Life and Heath. Boston : Little, Brown and Company, 1904.
35. Lillian Morris, and other stories. Boston, Little, Brown and Company. 1894.
36. Lillian Morris, and other stories. Boston, Little, Brown and Company. 1894.
37. Mabl tsveyter teyl fun der trilogye. Vol. 1. Varshe : H. Bzshoza, 1926
38. Mabl tsveyter teyl fun der trilogye. Vol. 2. Varshe : H. Bzshoza, 1926
39. Mabl tsveyter teyl fun der trilogye. Vol. 3. Varshe : H. Bzshoza, 1926.
40. Mabl tsveyter teyl fun der trilogye. Vol. 4. Varshe : H. Bzshoza, 1926.
41. Mabl tsveyter teyl fun der trilogye. Vol. 5. Varshe : H. Bzshoza, 1926.
42. Mabl tsveyter teyl fun der trilogye. Vol. 6. Varshe : H. Bzshoza, 1926.
43. Miṭ fayer un smerd. Vol. 1. Varshe : Sh. Yaṭshkoṽoski, 1924.
44. Miṭ fayer un smerd. Vol. 2. Varshe : Sh. Yaṭshkoṽoski, 1924.
45. Ohn a gloyben. [Warsaw? : s.n.], 1921.
46. On the bright shore. Boston: Little, Brown, and Company, 1898.
47. On the bright shore. Boston: Little, Brown, and Company, 1898.
48. On the bright shore. Boston: Little, Brown, and Company, 1898.
49. On the field of glory; an historical novel of the time of King John Sobieski. Boston : Little, Brown, and Company, 1906.
50. On the field of glory; an historical novel of the time of King John Sobieski. Boston : Little, Brown, and Company, 1906.
51. On the field of glory; an historical novel of the time of King John Sobieski. Boston : Little, Brown, and Company, 1906.
52. On the field of glory; an historical novel of the time of King John Sobieski. Boston : Little, Brown, and Company, 1906.
53. On the field of glory; an historical novel of the time of King John Sobieski. Boston : Little, Brown, and Company, 1906
54. On the sunny shore. New York : R.F. Fenno & Company, 1897.
55. On the sunny shore. New York : R.F. Fenno & Company, 1897.
56. Qvo vadis. Boston : Little, Brown and Company, 1897.
57. Qvo vadis. Porvoo : WSOY, 1921. (g)
58. Quo vadis: a narrative of the time of Nero. London : Dent, 1897.
59. Quo vadis: a narrative of the time of Nero. Boston : Little, Brown and Company, 1896.
60. Quo vadis: powieść z czasów Nerona. Warszawa : Gebethner i Wolff, 1906
61. Quo vadis : Roman in zwei Bänden. Leipzig : Bibliographische Anstalt, 1900
62. Quo vadis : román z doby Neronovy. Praze: E. Beaufort, 1904.
63. Pan Michael: an historical novel. New York, Federal Book Co., 1898.
64. Pan Michael: an historical novel of Poland, the Ukraine, and Turkey. Boston, Little, Brown & Company, 1917.
65. Pan Michael: an historical novel of Poland, the Ukraine, and Turkey. A sequel to "With fire and sword" and "The deluge". Boston, Little, Brown & Company. 1893
66. Pan Michael: an historical novel of Poland, the Ukraine, and Turkey. A sequel to "With fire and sword" and "The deluge". Boston, Little, Brown & Company. 1898.
67. Sielanka: a forest picture, and other stories. Boston : Little, Brown, and Company, 1898.

68. Sielanka: a forest picture, and other stories. Boston : Little, Brown, and Company, 1899.
69. Sielanka: an idyll. New York: R.F. Fenno, 1898.
70. So Runs the World. [s.l., s.n., 190?]. (g).
71. So runs the World. London : New York; F. T. Neely, 1898.
72. So runs the World. London : New York; F. T. Neely, 1898.
73. So runs the World. London : New York; F. T. Neely, 1898.
74. Stories by Foreign Authors: Polish, Greek, Belgian, Hungarian. [s.l.] :Little, Brown & Co, 1893.
75. Tales by Polish authors. Oxford, B.H. Blackwell, 1915.
76. Tales by Polish authors. Oxford, B.H. Blackwell, 1915.
77. The deluge. New York : Copernicus Society of America; Hippocrene Books, 1891.
78. The deluge. New York : Copernicus Society of America; Hippocrene Books, 1897.
79. The deluge. New York : Copernicus Society of America; Hippocrene Books, 1898.
80. The deluge. New York : Copernicus Society of America; Hippocrene Books, 1898.
81. The deluge. New York : Copernicus Society of America; Hippocrene Books, 1915.
82. The deluge: an historical novel of Poland, Sweden, and Russia. A sequel to "With fire and sword". Vol. 1. Boston : Little, Brown, and Company, 1893.
83. The deluge: an historical novel of Poland, Sweden, and Russia. A sequel to "With fire and sword". Vol. 1. Boston : Little, Brown, and Company, 1893.
84. The deluge: an historical novel of Poland, Sweden, and Russia. A sequel to "With fire and sword". Vol. 2. Boston : Little, Brown, and Company, 1893.
85. The deluge: an historical novel of Poland, Sweden, and Russia. A sequel to "With fire and sword". Vol. 2. Boston : Little, Brown, and Company, 1893.
86. The deluge: an historical novel of Poland, Sweden, and Russia. A sequel to "With fire and sword". Vol.1. Boston : Little, Brown, and Company, 1898.
87. The deluge: an historical novel of Poland, Sweden, and Russia. A sequel to "With fire and sword". Vol.1. Boston : Little, Brown, and Company, 1898.
88. The deluge: an historical novel of Poland, Sweden, and Russia. A sequel to "With fire and sword". Vol.2. Boston : Little, Brown, and Company, 1898.
89. The deluge: an historical novel of Poland, Sweden, and Russia. A sequel to "With fire and sword". Vol.2. Boston : Little, Brown, and Company, 1898
90. The Knights of the Cross. New York, 1899.
91. The knights of the cross: historical romance. New York City : R.F. Fenno & Company, 1899.
92. The knights of the cross. Vol. 1. Boston : Little, Brown, and Company, 1900.
93. The knights of the cross. Vol. 2. Boston : Little, Brown, and Company, 1900.
94. The knights of the cross. Boston : Little, Brown, and Company, 1918.
95. The new soldier or Nature and life. New York : F. T. Nelly, 1899.
96. Through the desert. New York : Cincinnati [etc.] Benziger Brothers, 1912.
97. Through the desert. New York : Cincinnati [etc.] Benziger Brothers, 1912.
98. Through the desert. New York : Cincinnati [etc.] Benziger Brothers, 1912.
99. Wiek 19 [dziewiętnasty]. Kraków : W Komisie Spółki Wydawniczej Polskiej, 1897.
100. With fire and sword: a tale of the past. Philadelphia : H. Altemus. 1898.

101. With fire and sword: an historical novel of Poland and Russia. Boston : Little, Brown & Company, 1894.
102. With fire and sword: an historical novel of Poland and Russia. Boston : Little, Brown & Company, 1898
103. With fire and sword: an historical novel of Poland and Russia. Boston : Little, Brown & Company, 1898
104. With fire and sword: an historical novel of Poland and Russia. Boston : Little, Brown & Company, 1904.
105. Without Dogma. [s.l., s.n.], 1893 (g)
106. Without dogma : a novel of modern Poland. Boston : Little, Brown, and Company, 1893.
107. Without dogma : a novel of modern Poland. Boston : Little, Brown, and Company, 1897.
108. Without dogma : a novel of modern Poland. Boston : Little, Brown, and Company, 1917.
109. Without dogma : a novel of modern Poland. Boston : Little, Brown, and Company, 1914.
110. Whirlpools : a novel of modern Poland. Boston : Little, Brown and Company, 1910.
111. Whirlpools : a novel of modern Poland. Boston : Little, Brown and Company, 1910.
112. Whirlpools : a novel of modern Poland. Boston : Little, Brown and Company, 1910.
113. Yanĳo der shpiler . Vılne : Naye Yidishe folkshul, 1933.

OPRACOWANIA:

1. Hoesick, Ferdynand. Sienkiewicz i Wyspiaski: przyczynki i szkice. Warszawa : Nak. Gebethnera i Wolffa, 1918.
2. Henryk Sienkiewicz. Buffalo, Nakł. Centralnego Komitetu Pom. Ojczyzny, 1916.
3. Czapczyński, Tadeusz. Metodyczny rozbiór powieści Ogniem i mieczem Henryka Sienkiewicza. Warszawa : Nak. Gebethnera i Wolffa, 1910.

EUROPEANA:

TEKSTY AUTORSKIE:

1. El torrero. Alicante Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 1999. Oryginal (De *Narraciones*. [s.l.] : Espasa Calpe, 1947)
2. Sueño profético. Alicante Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 1999. Oryginal (De *Narraciones*. [s.l.] : Espasa Calpe, 1947)
3. El señor secretario. Alicante Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 1999. Oryginal (De *Narraciones*. [s.l.] : Espasa Calpe, 1947)
4. El organista. Alicante Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 1999. Oryginal (De *Narraciones*. [s.l.] : Espasa Calpe, 1947)
5. En el Olimpo. Alicante Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 1999. Oryginal (De *Narraciones*. [s.l.] : Espasa Calpe, 1947)

6. Kallenbach, Józef ; Henryk, Sienkiewicz i.in. Ku czci Zygmunta Krasińskiego 1812-1912. Kraków; Lwów : Komitet Krakowski, [1912].
7. Konopnicka, Maria ; Henryk, Sienkiewicz przedm. Poezye. T. 1. Warszawa, Kraków [etc.] : Gebethner i Wolff , [1915]
8. Konopnicka, Maria ; Henryk, Sienkiewicz przedm. Poezye. T. 2. Warszawa, Kraków [etc.] : Gebethner i Wolff , [1915]
9. Konopnicka, Maria ; Henryk, Sienkiewicz przedm. Poezye. T. 3. Warszawa, Kraków [etc.] : Gebethner i Wolff , [1915]
10. Konopnicka, Maria ; Henryk, Sienkiewicz przedm. Poezye. T. 4. Warszawa, Kraków [etc.] : Gebethner i Wolff , [1915]
11. Konopnicka, Maria ; Henryk, Sienkiewicz przedm. Poezye. T. 5. Warszawa, Kraków [etc.] : Gebethner i Wolff , [1915]
12. Konopnicka, Maria ; Henryk, Sienkiewicz przedm. Poezye. T. 6. Warszawa, Kraków [etc.] : Gebethner i Wolff , [1915]
13. Konopnicka, Maria ; Henryk, Sienkiewicz przedm. Poezye. T. 7. Warszawa, Kraków [etc.] : Gebethner i Wolff , [1915]
14. Konopnicka, Maria ; Henryk, Sienkiewicz przedm. Poezye. T. 8. Warszawa, Kraków [etc.] : Gebethner i Wolff , [1915]
15. Konopnicka, Maria ; Henryk, Sienkiewicz przedm. Poezye. T. 10. (Pan Balcer w Brazylii) Warszawa, Kraków [etc.] : Gebethner i Wolff , [1915]
16. Krzyżacy: powieść historyczna. Gdańsk : B. Milski, 1900.
17. Krzyżanowski, Anatol ; Sienkiewicz, Henryk przedm. Pasierby: powieść na tle współczesnym. T. 1. Warszawa : G. Sennewald, 1896.
18. Krzyżanowski, Anatol ; Sienkiewicz, Henryk przedm. Pasierby: powieść na tle współczesnym. T. 2. Warszawa : G. Sennewald, 1896.
19. La bienvenida. Alicante Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 1999. Oryginal (De *Narraciones*. [s.l.] : Espasa Calpe, 1947)
20. Liliana. Alicante Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 1999. Oryginal (De *Narraciones*. [s.l.] : Espasa Calpe, 1947)
21. List otwarty Polaka do ministra rosyjskiego. Lwów : skł. gł. w Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1904.
22. Nowele. T. 1. Warszawa : Państw. Instytut Wydawniczy, 1976.
23. Nowele. T. 2. Warszawa : Państw. Instytut Wydawniczy, 1976.
24. Nowele. T. 3. Warszawa : Państw. Instytut Wydawniczy, 1976.
25. Ogniem i mieczem: program teatralny widowiska w trzech częściach. Olsztyn, [s.n.], 1966.
26. Quo vadis. Warszawa : Państw. Instytut Wydawniczy, 1976.
27. Quo vadis: powieść z czasów Nerona. T. 1. Warszawa : Gebethner i Wolff, 1896.
28. Quo vadis: powieść z czasów Nerona. T. 2. Warszawa : Gebethner i Wolff, 1896.
29. Quo vadis: powieść z czasów Nerona. T. 3. Warszawa : Gebethner i Wolff, 1896.
30. Quo vadis?: roman des temps néroniens (Nouvelle édition, expurgée, à l'usage de la jeunesse...). Paris : P. Lethielleux, 1901.
31. "Quo vadis ?" : tableaux et scènes de Rome antique. Cambrai : Impr. de Régnier frères, 1908.
32. Ta trzecia (fragm.). W: Żeromski, Stefan. Kara. Szkocja : Wydział Opieki nad Żołnierzem J.W.W.B., 1945.
33. W pustyni i w puszczy. Warszawa : Państwowy Instytut Wydaw., 1973.

34. Wspomnienia sierżanta Legji Cudzoziemskiej. Warszawa : Gebethner i Wolff, 1914.
35. Yanco "el músico". Alicante Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 1999.
Oryginal (De *Narraciones*. [s.l.] : Espasa Calpe, 1947)
36. Zahvala. Ljubljana : Katoliško tiskovno društvo, 1906.

OPRACOWANIA:

1. Antoniewicz, Jan Położ. Bohater ostatniej powieści Sienkiewicza: [studium nad "Bez dogmatu"]. [S.l. : s.n.], 1896.
2. Askenazy, Szymon. Uwagi z powodu listu Polaka do ministra rosyjskiego. Lwów : [s.n.], 1905.
3. Bełza, Władysław oprac. Księga aforyzmów, myśli, zdań, uwag i sentencji ze stu pisarzy polskich wybranych. Lwów : Księgarnia H. Altenberga, 1888.
4. Boleścic-Kozłowski, Stanisław. Henryk Sienkiewicz i ród jego. Studium heraldyczno-genealogiczne. Lublin : nakł. Gebethnera i Wolffa, [1917].
5. Bystroń, Jan Stanisław; Józef, Czech wyd. Kalendarz Krakowski Józefa Czecha na rok 1917. 1917, [R. 86].
6. Chmielowski, Piotr. Henryk Sienkiewicz. Złoczów : W. Zukerkandel, [1931].
7. Druckerei "Franz Maecker" Neuruppin. Sommerfilmtage in der Deutschen Demokratischen Republik. [s.l. : s.n.], 1978.
8. *Gazeta Kielecka*, 1882, R.13, nr 52.
9. *Gazeta Kielecka*, 1882, R.13, nr 53.
10. *Gazeta Kielecka*, 1882, R.13, nr 54.
11. *Gazeta Kielecka*, 1882, R.13, nr 55.
12. *Gazeta Kielecka*, 1882, R.13, nr 56.
13. *Gazeta Kielecka*, 1882, R.13, nr 57.
14. *Gazeta Kielecka*, 1882, R.13, nr 58.
15. *Gazeta Kielecka*, 1882, R.13, nr 59.
16. *Gazeta Kielecka*, 1882, R.13, nr 60.
17. *Gazeta Kielecka*, 1882, R.13, nr 61.
18. *Gazeta Kielecka*, 1900, R.31, nr 101.
19. *Gazeta Kielecka*, 1900, R.31, nr 102.
20. *Gazeta Kielecka*, 1901, R.32, nr 1.
21. *Gazeta Kielecka*, 1901, R.32, nr 16.
22. *Gazeta Kielecka*, 1901, R.32, nr 30.
23. *Gazeta Kielecka*, 1901, R.32, nr 35.
24. *Gazeta Kielecka*, 1902, R.33, nr 42.
25. *Gazeta Kielecka*, 1902, R.33, nr 101.
26. *Gazeta Kielecka*, 1903, R.34, nr 100.
27. *Gazeta Kielecka*, 1906, R.37, nr 9.
28. *Gazeta Kielecka*, 1924, R.55, nr 42.
29. *Gazeta Kielecka*, 1924, R.55, nr 43.
30. Godlewski, Marcei red. Kronika Rodzinna: tygodnik ilustrowany, religijno-społeczny dla rodzin katolickich, 1906, R.39, nr 22.
31. Kaczanowski Alojzy red. i.in. Księga pamiątkowa Akademickiego Koła Pomorskiego przy Uniwersytecie Poznańskim. Poznań : Akademickie Koło Pomorskie, 1929.

32. Kallenbach, Józef. *Twórczość Sienkiewicza. Rozwój duchowy*. Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1917.
33. Klupp, Krzysztof red. *Winieta : pismo Biblioteki Raczyńskich*, 2005, nr 3 (38). – o nagrodzie nobla
34. Klupp, Krzysztof red. *Winieta : pismo Biblioteki Raczyńskich*, 2005, nr ? – o nagrodzie nobla
35. Komitet Budowy Pomnika Henryka Sienkiewicza. Program Uroczystości : Bydgoszcz, 31 lipca 1927 r. Bydgoszcz : [s.n.], 1927.
36. Krasnodębski Zdzisław. Głowa generała Gordona. *Rzeczpospolita*, 30 sierpnia 2008.
37. Noyszewski, St[anisław]. Henryk Sienkiewicz. *Ilustracja Iskry. Bezpłatny dodatek tygodniowy ilustrowany* 1924, nr 8.
38. Pamiątka ofiary złożonej na Czytelnię im. Tomasza Zana P. M. Sz. w Wilnie. Wilno : Drukarnia "Znicz", 1926.
39. Radłowska, Renata ; Krzysztof, Karolczyk fot. "Krzyżacy" w klimatach "Gwiezdnych wojen". *Gazeta Wyborcza*, 2008, nr 51 (29 II).
40. Rokoszyński, Józef. Mowa na nabożeństwie żałobnym za spokój duszy ś.p. Henryka Sienkiewicza. Radom : Druk Jan Kanty Trzebiński, 1916.
41. Semeria, Giovanni ; Zygmunt, Skarżyński tł. Apologia Chrystyanizmu i sztuka w powieści Henryka Sienkiewicza "Quo vadis". Warszawa : Gazeta Rolnicza, 1900.
42. Słowacki jako gra? : edukacja przez teatr w Łażni Nowej. *Dziennik Polski*, 2008, nr 49 (27 II). – inscenizacje- H.S.
43. Święcicki Julian Adolf red. Rocznik Weteranów 1863 z kalendarzem na 1925 rok, Warszawa : Kresy, [1924?].
44. Tarnowski, Stanisław. Album jubileuszowy Henryka Sienkiewicza. [s.l.] : Gebethner i Wolff, 1897.
45. Teodorowicz, Józef Teofil. Wobec ideałów Sienkiewicza : mowa wypowiedziana na nabożeństwie żałobnym za duszę ś.p. Sienkiewicza w Kościele Maryackim w Krakowie Kraków : nakł. autora ; druk Wł. Anczyca i Spółki, 1917.
46. Wolski, Sariusz fot. Polska w hołdzie Henrykowi Sienkiewiczowi. *Ilustracja Iskry. Bezpłatny dodatek tygodniowy ilustrowany* 1924, nr 9.
47. Wróblewski, Kazimierz. O Henryku Sienkiewiczu : przemówienie Kazimierza Wróblewskiego nauczyciela gimnazjum polskiego na Wieczorze Sienkiewiczowskim w dniu 3 marca 1901 w sali Domu Polskiego w Cieszynie. Cieszyn : Gwiazdka Cieszyńska, 1901.

DOKUMENTY IKONOGRAFICZNE:

1. Agence Rol. Sienkiewicz, auteur de "Quo vadis", fait prisonnier par les Autrichiens [portrait] : [photographie de presse]. [s.l. : s.n.], 1914.
2. Barwicki, Władysław. Gwiazdy myśli polskiej : 36 portretów rysowanych przez Wł. Barwickiego. Z. 3. Lublin : nakład i własność Litografii A. Jarzyńskiego, 1917.
3. Bizański, Stanisław. [Henryk Sienkiewicz] [Dokument ikonograficzny], [s.l. : s.n., post 1892].
4. Chodowiecki, A. Henryk Sienkiewicz [Dokument ikonograficzny], [s.l. : s.n., cop. 1915].

5. Fuks, Marian. [Portret Henryka Sienkiewicza] [Dokument ikonograficzny], [s.l. : s.n., cop. 1910].
6. Sienkiewicz Henryk (1846-1916), écrivain polonais. [s.l.] : Don de la Fondation Kodak-Pathé, 1983
7. [Henryk Sienkiewicz w stroju myśliwskim] [Dokument ikonograficzny], [[s.l. : s.n., cop. 1910].
8. Prauss, Tadeusz. Topografia "Trylogii" Henryka Sienkiewicza. [s.l. : s.n., cop. 1920].
9. Prauss, Tadeusz. Topografia "Trylogii" Henryka Sienkiewicza. [s.l. : s.n., cop. 1920].
10. SLUB/Deutsche Fotothek. Sienkiewicz, Henryk. [data nieznana].
11. Telegram Kościuszkowski 000 018. [s.l. : s.n., cop. 1934?]. - na blankiecie półpostać Henryka Sienkiewicza w okrągłej ramce. Nad napis: Henryk Sienkiewicz. Po bokach ilustracje z powieści: "Quo Vadis", Trylogii.
12. Telegram Kościuszkowski 000 061. [s.l. : s.n., cop. 1934?]. - na blankiecie portret Henryka Sienkiewicza w okrągłej złotej ramce. Nad portretem napis: "Henryk Sienkiewicz". Po bokach ilustracje z powieści: "Quo Vadis" i Trylogii.
13. Telegram Kościuszkowski 000 063. [s.l. : s.n., cop. 1925?]. - centralnie umieszczono okrągły portret Henryka Sienkiewicza. U góry widoki starożytnego Rzymu, na dole sceny z "Quo Vadis". Pod portretem napis: " Henryk Sienkiewicz".
14. Telegram Kościuszkowski 000 064. [s.l. : s.n., cop. 1928?]. - centralnie umieszczono prostokątny portret Henryka Sienkiewicza: po lewej stronie fragment "Potopu", "Pana Wołodyjowskiego", po prawej "Ogniem i mieczem" i "Quo vadis".
15. Telegram Kościuszkowski 000 065. [s.l. : s.n., cop. 1928?]. - na blankiecie portret Henryka Sienkiewicza w okrągłej ramce. Nad portretem napis: "Henryk Sienkiewicz". Po bokach ilustracje z powieści: "Quo vadis" i Trylogii.
16. [Telegram patriotyczny]. Poznań : nakł. Ks. Wydaw. Polska, [Cop. 1924]. – pośrodku fotografia pisarza.
17. [Telegram patriotyczny]. [s.l. : s.n., cop. 1924]. - pośrodku napis: Henryk Sienkiewicz 1846-1916. Po lewej stronie portret H. Sienkiewicza.
18. Trojanowski. Henry Sienkiewicz (1846-1916), dit Litwos, écrivain polonais, Prix Nobel en 1905 [fotografia medalu w brązie]
19. Trojanowski. Henry Sienkiewicz (1846-1916), dit Litwos, écrivain polonais, Prix Nobel en 1905 [fotografia medalu w brązie]
20. Trojanowski. Henry Sienkiewicz (1846-1916), dit Litwos, écrivain polonais, Prix Nobel en 1905 [fotografia medalu w brązie]
21. Zakład Fotograficzny "Kuczyński". [Portret Henryka Sienkiewicza] [Dokument ikonograficzny], [s.l. : s.n., Cop. 1916].